

Щобріна І.Є.

ВСЕСВІТНА ІСТОРІЯ

10-11 КЛАСИ

З СХЕМАХ І ТАБЛИЦАХ

Щедрина І. Е.

Всесвітня історія

у схемах і таблицях

10 – 11 класи

Навчальний посібник

Узгоджено з програмою Міністерства освіти та науки України

УДК 373.167.1: 930.9+930.9 (075.3)
ББК 63.3 (0) я 721
Щ 36

Щедрина І. Е. Всесвітня історія у схемах і таблицях. 10 – 11 класи: Навч. посібник. –Х.: Видавнича група «Академія», 2001. – 152 с.: карти.

В даному навчальному посібнику систематизовані відомості з новітнього періоду всесвітньої історії.

Посібник відповідає програмі Міністерства освіти та науки України.

Матеріал викладено стисло, значна його частина подана у вигляді таблиць і схем, зручних для засвоєння і запам'ятовування. Посібник стане в нагоді учням середніх шкіл, абітурієнтам, а також всім, хто цікавиться історією.

Навчальне видання

Щедрина Ірина Ернестівна
Всесвітня історія у схемах і таблицях
10 – 11 класи

Редактори: В. В. Шульгіна, Н. В. Томашевська
Коректор М. А. Ольховська
Технічний редактор І. В. Аскерова

Підписано до друку 17.02.2001. Формат 60х90/8.
Папір офсет №2. Друк офсет.

Видавнича група «Академія»,
м. Харків, вул. Ак. Павлова, 120, т. 26-30-45, 10-59-74

ISBN 966-7684-34-2

© Щедрина І. Е., 2001
© Аскерова І. В., худож. оформл., 2001
© Видавнича група «Академія», 2001

Новітній період

1914 – 1939 рр.

10 клас

В 10 класі на уроках всесвітньої історії ви ознайомитесь з основними подіями, що відбулися з 1914 по 1939 рік. Цей період історії трагічний: у 1914 р. почалась Перша світова війна, в 1939 р. — Друга світова війна.

Таблиця 1

Характерні тенденції* світового розвитку в 1914 — 1939 рр.

Тенденції світового розвитку	Реалізація тенденцій
Економічний, технічний та інтелектуальний прогрес.	Зміцнення економічної могутності ряду розвинутих країн; нові відкриття в науці і винаходи в техніці. Зростання культурно-освітнього рівня населення.
Нестабільність економічного розвитку країн світу.	Виникнення економічних криз, посилення суперечностей між економічно розвинутими і відсталими країнами.
Зростання напруженості в міжнародних відносинах.	Конфлікти, міжнародні кризи, світові і локальні війни.
Посилення національно-визвольної боротьби.	Національно-визвольні революції, визволення ряду країн від колоніальної та напівколоніальної залежності.
Розвиток соціальних рухів (в тому числі і найбільш радикальних за формою — революцій).	Зростання кількості громадських організацій, професійних спілок, партій, зміцнення їх ролі в житті суспільства. Посилення революційних рухів.
Протистояння демократії тоталітаризму** і фашизму.	Боротьба за демократію в різних країнах світу; встановлення демократичних (або тоталітарних, фашистських режимів).

Більш докладно ви дізнаєтесь про всі ці тенденції світового розвитку в 1914 — 1939 рр. в процесі вивчення навчального матеріалу.

В історичній літературі є різні варіанти періодизації світового розвитку в першій половині ХХ ст. Пропонуємо вам один з них, що є, на наш погляд, найбільш вдалим.

Таблиця 2

Періодизація світового розвитку в першій половині ХХ ст. (1900 — 1939 рр.)

1900 — 1904 рр.	Відносно стабільне економічне і міжнародне становище в світі.
1905 — 1913 рр.	Посилення суперечностей між країнами світу, назрівання світової війни.
1914 — 1918 рр.	Перша світова війна.
1918 — 1922 рр.	Повоєнне облаштування світу: формування нового балансу сил, утворення нових держав, встановлення кордонів та ін.
1922 — 1933 рр.	Встановлення фашистських диктатур в Європі. Світова економічна криза (1929 — 1933 рр.).
1933 — 1938 рр.	Зростання міжнародної напруженості, початок воєн за перерозподіл світу. Економічна криза (1937 — 1939 рр.).
1938 — 1939 рр.	Утворення двох осередків світової війни: в Європі і на Далекому Сході. Боротьба за колективну безпеку в Європі, проти фашизму. Початок Другої світової війни.

* Тенденція (від лат. tendo) — напрямок, поривання.

** Тоталітаризм (від лат. totalis — увесь, повний, цілий) — одна з форм авторитарної держави, що характеризується повним контролем органів влади над усіма сферами життя суспільства.

Тема 1.

Перша світова війна
1914 — 1918 рр.*

Перша світова війна — трагічна подія, що за своїми масштабами і наслідками не мала аналогів у всій попередній історії людства. В ній узяли участь 38 країн світу з загальною кількістю населення понад 1,5 млрд чоловік. На фронтах Першої світової війни було мобілізовано 70 млн чоловік; близько 10 млн чоловік загинуло і померло від ран. Перша світова війна продовжувалась 4 роки 3 місяці і 10 днів (з 1 серпня 1914 р. по 11 листопада 1918 р.).

Таблиця 3

Причини і передумови Першої світової війни

Причини війни	Передумови війни
<ul style="list-style-type: none"> * Загострення конфліктів між розвинутими країнами світу, боротьба за територіальний перерозподіл світу, політичну та економічну гегемонію. * Відсутність у розвинутих країнах політичних сил, здатних організувати боротьбу проти милітаристської** політики національних урядів. 	<ul style="list-style-type: none"> * Прихід до влади в розвинутих країнах урядів, що проводили милітаристську політику. * Політична та економічна нестабільність в розвинутих країнах. * Створення великих воєнних блоків — Антанти та Троїстого союзу. * Наявність складних проблем у таких питаннях, як європейські кордони, сфери впливу у світі та розподіл колоній.

Таблиця 4

Початок Першої світової війни

Приводом до Першої світової війни стало вбивство в Сараєво (Боснія) спадкоємця австро-угорського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда сербським націоналістом Г. Принципом 28 червня 1914 р.	
23 липня	Австро-Угорщина під тиском Німеччини висунула ультиматум Сербії.
25 липня	Австро-Угорщина розірвала з Сербією дипломатичні відносини, незважаючи на згоду сербського уряду виконати майже всі її умови.
28 липня	Австро-Угорщина оголосила Сербії війну. Столицю Сербії Белград було піддано артилерійському обстрілу.
30 липня	Росія як союзниця Сербії оголосила загальну мобілізацію.
1 серпня	Німеччина оголосила Росії війну, не отримавши відповіді на вимогу припинити мобілізацію.
3 серпня	Німеччина оголосила війну Франції та Бельгії.
4 серпня	Великобританія під приводом захисту Бельгії оголошує війну Німеччині. Разом з нею у війну вступили її домініони та Індія.
6 серпня	Австро-Угорщина оголосила війну Росії. У відповідь війну Австро-Угорщині оголосили Великобританія і Франція.
23 серпня	Японія оголосила війну Німеччині після відмови останньої передати їй свої території у Китаї. Війна перетворилася на світову.

* При вивченні цієї теми бажано повторити матеріал, з яким ви ознайомились в курсі історії України, зокрема тему «Україна в роки Першої світової війни».

** Милітаризм (від лат. *militaris* — воєнний) — нарощування воєнної міцї держави з метою підготовки до війни.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Завою до початку війни генеральні штаби майже всіх країн розробляли плани її ведення. Всі стратегічні розрахунки орієнтувалися на короткочасність майбутньої війни.

Таблиця 5

Стратегічні плани супротивників

Німеччина	Короткочасна (6 — 8 тижнів) війна проти Франції, після розгрому якої передбачалося спрямувати всі сили на Росію. Передбачалися операції на морських шляхах Великобританії, розгром і знищення її флоту.
Австро-Угорщина	Воєнні дії на двох фронтах: в Галичині — проти Росії і на Балканах — проти Сербії та Чорногорії. Не виключалась можливість ведення бойових дій проти Італії.
Росія	Розгортання головних сил проти Австро-Угорщини. Бойові дії проти Німеччини, якщо вона спрямує головний удар на Східному фронті. Створення Кавказької армії на випадок війни проти Туреччини. Оборона морських шляхів до Петербургу.
Франція	Наступ силами правого крила армії у Лотарингії і силами лівого крила в районі Меца. 2 серпня 1914 р. цей план був доповнений у зв'язку з можливістю наступу німецьких військ через Бельгію. В цьому випадку на лівому фланзі повинна була розгорнутися відповідна оборона і подальший наступ. Французький флот у Середземному і Адріатичному морях повинен був забезпечити перевезення військ і блокування австро-угорського флоту. Частина флоту виділялася для оборони Ла-Маншу.
Великобританія	Сухопутних операцій не передбачалося. Флот повинен був встановити блокаду Німеччини на Північному морі і розгромити німецький флот у генеральній битві. Передбачалося направити експедиційний корпус на континент для допомоги французькій армії.

У відповідності до цих планів стратегічне розгортання збройних сил ворогуючих країн завершилося до 17 — 19 серпня 1914 р. Воєнні дії відбувалися в Європі, Азії, Африці, на всіх океанах та багатьох морях. У ході бойових дій утворювались великі фронти (*театри воєнних дій*) — Західноєвропейський, Східноєвропейський, Балканський, Близькосхідний, Італійський.

Кампанія 1914 р.

Театр воєнних дій	Головні події
Західноєвропейський	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Німецькі війська вторглися в Люксембург та Бельгію (<i>серпень</i>). ✳ Після прикордонної битви французька і британська армії були змушені відступити під загрозою оточення. ✳ Німецька армія здійснила наступ на Париж, закріпилася на р. Марна, потім відступила до річок Ени і Уази (<i>вересень</i>). ✳ Утворився позиційний фронт відстанню 720 км — від швейцарського кордону до Північного моря (<i>грудень</i>).
Східноєвропейський	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Війська Росії розпочали наступ на Східну Пруссію (<i>серпень</i>). Спочатку наступ розгортався успішно, але незабаром німецькі війська спромоглися відкинути російську армію від Східної Пруссії. ✳ В ході Галиційської битви (<i>серпень — вересень</i>) російська армія завдала значної поразки австро-угорським військам, узяла Львів, встановила облогу Перемишля, вийшла до Карпат. Відбивши спробу контрнаступу німецьких та австро-угорських військ, російські війська перейшли до оборони (<i>листопад</i>).
Балканський	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Австро-угорські війська вторглися у Сербію (<i>серпень</i>), але були відкинуті на вихідні позиції сербською армією (<i>грудень</i>).
Близькосхідний	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Турецькі і німецькі кораблі обстріляли Одесу, Севастополь, Феодосію, Новоросійськ (<i>листопад</i>). ✳ Росія, а за нею Великобританія і Франція оголосили війну Туреччині. Туреччина оголосила «священну війну» проти країн Антанти та розгорнула шість армій в районах проток Дарданелли та Босфор, Турецької Вірменії, Сирії, Палестини, Месопотамії. ✳ Турецька армія розпочала наступ в Турецькій Вірменії, але була розгромлена російськими військами. ✳ Англійський експедиційний корпус здійснив висадку у гирлах річок Тігр та Євфрат. Англійці зайняли Басру, Ель-Курну, міцно закріпилися у південній частині Месопотамії.
Африка, Далекий Схід, Тихий океан	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Внаслідок поразок у бойових діях Німеччина втратила більшість колоній. Вони були захоплені Японією, Великобританією, Францією, Австралією і Новою Зеландією.
Воєнні дії на морі	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Носили обмежений характер. ✳ Бойові дії відбулися на Північному і Чорному морях, Атлантичному, Тихому та Індійському океанах, але вирішальної перемоги не здобула жодна із сторін.

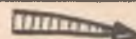

Кампанія 1914 р. вичерпала запаси зброї та боєприпасів, що були накопичені перед війною. У всіх воюючих країнах розпочалось термінове розгортання виробництва зброї. Стало зрозумілим, що війна буде тривалою, а розрахунки генеральних штабів щодо її швидкоплинного характеру виявилися хибними.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТЕАТР ВОЄННИХ ДІЙ (1914 – 1917 рр.)

- Напрямки головних ударів військ Німеччини та її союзників
- Напрямки головних ударів російських військ

Межа пересування російських військ у Східній Пруссії та Галичині в серпні – вересні 1914 р.

Лінії фронтів наприкінці:
 1914 р. 1915 р. 1916 р. 1917 р.
 Кордони країн в 1914 р.

Кампанія 1915 р.

Театр воєнних дій	Головні події
Західно-європейський	<ul style="list-style-type: none"> * Ворогуючі сторони перейшли до стратегічної оборони. * Точилися бої місцевого значення обмеженими силами (незважаючи на рішення Міжсоюзницької ради про надання допомоги Росії з метою відволікання значних німецьких сил зі Східного фронту).
Східно-європейський	<ul style="list-style-type: none"> * Російська армія здійснила наступ в Східній Пруссії, під Перемишлем, у Карпатах (<i>лютий — квітень</i>). * Німецькі війська витіснили російську армію з Галичини (<i>травень — червень</i>), Польщі (<i>липень</i>), здійснили наступ у Прибалтиці. Фронт стабілізувався на лінії: Рига – р. Західна Двіна – Барановичі – Дубно – р. Стрипа.
Близькосхідний	<ul style="list-style-type: none"> * Найбільш активні бойові дії вели російські війська, що відбили у супротивника райони озер Ван та Урмія. Російське командування ввело війська в північну частину Ірану, аби запобігти закріпленню тут впливу Туреччини та Німеччини. * Англо-індійські дивізії відкинули турецьку армію, що намагалася заволодіти Суецьким каналом.
Італійський	<ul style="list-style-type: none"> * Італія оголосила війну Австро-Угорщині (<i>травень</i>). * Бойові дії набули позиційного характеру (<i>червень</i>).
Балканський	<ul style="list-style-type: none"> * У війну вступила Болгарія, що підписала договори з Німеччиною і Туреччиною (<i>жовтень</i>). * Австро-німецькі і болгарські війська окупували Сербію наприкінці <i>листопада</i>. * Англо-французький корпус, що був направлений для надання допомоги Сербії, відступив у район Салонік, де утворився Салонікський фронт.
Бойові дії на морі	<ul style="list-style-type: none"> * Німеччина розпочала підводну війну. Але потоплення пасажирських пароплавів викликало протести США та інших нейтральних країн. * Англо-французький флот зробив спробу форсувати протоку Дарданелли, аби захопити Стамбул і вивести з війни Туреччину, але зазнав поразки (<i>лютий</i>).

Кампанія 1915 р. не виправдала сподівань ворогуючих коаліцій, але для Антанти її наслідки були кращими, ніж для Троїстого союзу. Німеччина опинилася перед необхідністю продовжувати тривалу війну на два фронти. Головний тягар боротьби у 1915 р. випав на долю Росії*, що забезпечило Франції та Великобританії перепочинок для мобілізації економіки на потреби війни.

Почало змінюватися і ставлення населення ворогуючих країн до війни, більш рішучими ставали антивоєнні виступи.

* На Російському фронті в 1915 р. знаходилось 107 австро-німецьких дивізій (54%).

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТЕАТР ВОЄННИХ ДІЙ (1917–1918 рр.)

Кампанія 1916 р.

Театр воєнних дій	Головні події
Західно-європейський	<ul style="list-style-type: none"> * Наступ німецьких військ під Верденом (лютий — грудень). * Англо-французький наступ на р. Сомма (липень — вересень).
Італійський	<ul style="list-style-type: none"> * Невдалий наступ італійської армії на р. Ізонцо, відступ під натиском австро-угорських військ (березень — травень).
Східноєвропейський	<ul style="list-style-type: none"> * Наступальні операції російської армії, найважливіша з них — Брусиловський прорив* (червень — серпень).
Близькосхідний	<ul style="list-style-type: none"> * Успішний наступ російських військ на Кавказькому фронті, вихід до турецько-іранського кордону (травень).
Воєнні дії на морі	<ul style="list-style-type: none"> * Продовження блокади Німеччини британським флотом. * Чорноморський флот блокує Босфор (серпень). * Відбувається найбільша морська битва британського і німецького флотів — Ютландська, в якій перемогла Великобританія.

Кампанія 1916 р. не досягла цілей, які були поставлені ворогуючими коаліціями на її початку. Але стратегічна ініціатива перейшла до Антанти. Битви 1916 р. супроводжувалися величезними людськими втратами і великими витратами матеріальних ресурсів та коштів. Німеччина і Росія робили спроби приступити до сепаратних переговорів.

Таблиця 9

Події 1917 — 1918 рр.

<p>Січень 1917 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Ворогуючі країни продовжували бойові дії на всіх фронтах. * Посилився антивоєнний рух. 	<p>Лютий 1917 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Німеччина оголосила Великобританії «необмежену підводну війну». * В Росії відбулася буржуазна революція, влада перейшла до Тимчасового уряду.
<p>Березень 1917 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Британські війська активізували наступальні операції на Близькому Сході, зайняли Багдад. 	<p>Квітень 1917 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Війська Антанти зробили невдачу спробу прорвати німецький фронт на р. Ена. * США вступили у війну на боці Антанти.
<p>Червень 1917 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Війська Південно-Західного фронту провели наступальну операцію, що в цілому закінчилася провалом. З поставлених цілей вдалося реалізувати тільки одну: зупинити наступ німецьких військ на Україну. 	<p>Жовтень 1917 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Війська Австро-Угорщини розгромили італійську армію поблизу Капоретто. Англія і Франція, аби втримати фронт, змушені були перекинути туди додаткові дивізії. * В Росії відбулася соціалістична революція, новий уряд декларував намір вийти з війни.

* Брусиловський прорив отримав свою назву від прізвища головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала О. Брусилова.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Закінчення табл. 9

<p>Початок 1918 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Радянська Росія припинила бойові дії. * На всіх фронтах здійснювалася стратегічна оборона. * Антанта за допомогою США планує наступ на Німеччину в 1919 р. 	<p>Березень 1918 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Радянська Росія уклала з Німеччиною мир. * Німеччина почала наступ на Західному фронті, окупувала Україну, Білорусію, Прибалтику.
<p>Серпень — вересень 1918 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * У ході наступальних операцій на Західному фронті Німеччина виснажила сили, але не змогла досягти своїх цілей. Розпочався наступ союзників на всіх фронтах. 	<p>Жовтень — листопад 1918 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Союзники Німеччини (Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина) уклали мирні договори з Антантою.
<p>Листопад 1918 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> * В Німеччині відбулася революція. 11 листопада Німеччина підписала Комп'єнське перемир'я з Антантою, визнала себе переможеною і зобов'язалась негайно вивести війська з усіх окупованих територій, а також передати союзникам значну кількість зброї і військового майна. 	<p>Перша світова війна скінчилась.</p>

Таблиця 10

Підсумки і наслідки Першої світової війни

<p>Підсумки війни</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Поразка Німеччини та її союзників. * Облаштування повоєнного світу.
<p>Наслідки війни</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Масове знищення людей: близько 10 млн чоловік вбито або померло від ран, 20 млн поранено, з них 3,5 млн залишилося каліками. * Зменшення населення внаслідок голоду та злиднів, викликаних війною, спад народжуваності (наприклад, в Росії — приблизно 5 млн чоловік, Австро-Угорщині — приблизно 4,4 млн чоловік, Німеччині — приблизно 4,2 млн чоловік). * Знищення матеріальних цінностей, величезні фінансові витрати на воєнні потреби (загальна сума становила приблизно 359,9 млрд доларів золотом). * Мілітаризація економіки, зростання воєнного виробництва, вдосконалення техніки і подальший розвиток воєнного мистецтва. * Поглиблення міжнародних суперечностей, подальший розвиток територіальних претензій, що зрештою призвело до Другої світової війни.

Тема 2. *Облаштування повоєнного світу*

Результати Першої світової війни закріплені в мирних договорах, що були вироблені державами-переможницями на *Паризькій мирній конференції*. Вона розпочала роботу **18 січня 1919 р.** В роботі конференції брали участь представники 32 країн. Після тривалих суперечок та дискусій між головними учасниками конференції (Великобританія, Франція, США, Італія) були прийняті рішення з питань повоєнного облаштування світу.

Таблиця 11

Паризька мирна конференція (1919 — 1920 рр.)

Учасники конференції	Великобританія, Франція, США, Італія, Японія, Бельгія, Бразилія, британські домініони (Австралія, Канада, Південно-Африканський союз, Нова Зеландія), Індія, Греція, Гватемала, Китай, Куба, Польща та ін.
Статус Німеччини та її союзників	Переможені країни до участі у конференції були допущені після того, як вже були вироблені проекти мирних угод.
Мета	Розробка та підписання мирних договорів з державами, що були переможені у Першій світовій війні.
Підсумки	Розроблені та підписані мирні договори з Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Болгарією, Туреччиною, що стали основою <i>Версальської системи</i> (системи повоєнного устрою світу). Прийнято рішення про створення <i>Ліги Націй</i> і схвалено її Статут. Визначені заходи щодо підтримки білогвардійського руху і ліквідації радянської влади в Росії.

Найважливішим серед мирних договорів, підписаних на *Паризькій мирній конференції*, був мирний договір з Німеччиною (*Версальський договір*), підписаний у п'яту річницю вбивства в Сараєво (28 червня 1919 р.).

Таблиця 12

Зміст Версальського мирного договору 1919 р.

<ul style="list-style-type: none"> * Перша світова війна офіційно визнавалася завершеною. * Німеччина повертала Франції Ельзас та Лотарингію, Бельгії — округи Мальмеді і Ейпен, пруську частину Морене. * Німецькі землі на лівому березі Рейну і смуга завширшки 50 км на правому березі увійшли в Рейнську демілітаризовану зону. * Питання щодо приналежності Шлезвіга, південної частини Східної Пруссії і Верхньої Сілезії повинне вирішуватись плебісцитом*. * Управління Саарським краєм на 15 років надавалося Лізі Націй. * Саарські вугільні шахти проголошувалися власністю Франції (до остаточного вирішення питання про державну приналежність Саарського краю). * Німеччина була позбавлена всіх колоній, а також привілеїв у Китаї. * Німеччина визнавала незалежність Польщі і передавала їй Познань, частину Помор'я та Західної Пруссії. * Німеччина визнавала суверенітет Австрії, незалежність Чехословаччини. * Німеччина визнавала незалежність усіх територій, що входили до складу колишньої Російської імперії на 1 серпня 1914 р., а також скасування Брестського миру і всіх договорів, укладених з нею радянським урядом. * Німеччина зобов'язувалась відшкодувати країнам-переможцям збитки у війні. Спеціальна репараційна комісія повинна була визначити загальний обсяг репарацій. * Сухопутна армія Німеччини скорочувалась до 100 тис. чол. Німеччині заборонялося мати артилерію, танки, військову авіацію, підводні човни. Скасовувалася загальна військова повинність.
--

* Плебісцит (від лат. plebiscitum: plebs — простий народ і scitum — рішення, постанова) — всенародне голосування.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Версальський мирний договір містив в собі статті про *Лігу Націй* — міжнародну, міжурядову організацію. *Мета Ліги Націй* — розвиток співробітництва між народами і гарантування миру і безпеки. *Статут Ліги Націй* передбачав колективні заходи — санкції — за порушення миру і безпеки. *Керівні органи Ліги* — Асамблея і Рада — були розташовані в Женеві. Спочатку членами Ліги Націй стали 42 держави. США не ратифікували статут Ліги Націй і не увійшли до її складу. Версальський договір неодноразово порушувався Німеччиною, а 1 вересня 1939 р. він був ліквідований остаточно.

Таблиця 13

Мирні договори з союзниками Німеччини

Назва договору, країна, що його підписала	Дати підписання та ратифікації	Основний зміст
Сен-Жерменський (Австрія)	1919 р. 1919 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Констатував розпад Австро-Угорщини. * Встановлював кордони між державами, що утворилися на теренах колишньої Австро-Угорщини. * Передбачав територіальні зміни. Наприклад, східнослов'янські землі, що входили до складу Австро-Угорщини, були поділені між Італією та Югославією. Частина Буковини було віддано Румунії. * Армію Австрії було демобілізовано, їй заборонялось мати військову авіацію і флот, чисельність збройних сил скорочувалась до 30 тис. чол. * Австрія зобов'язувалася сплачувати репарації.
Нейський (Болгарія)	1919 р. 1920 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Болгарія передавала частину своїх земель Королівству сербів, хорватів та словенців (Югославії). * Встановлювались кордони з Румунією (у відповідності до договору 1913 р.), Південна Добруджа залишалася за Румунією. * Болгарія позбавлялася Західної Фракії і виходу в Егейське море. У 1920 р. Західна Фракія була передана Греції. * Болгарія зобов'язувалась сплачувати репарації. * Армія Болгарії та її озброєння обмежувались. * Економіка і фінансова сфера Болгарії були передані під контроль <i>Міжсоюзної комісії</i>.
Тріанонський (Угорщина)	1920 р. 1921 р.	<ul style="list-style-type: none"> * До Румунії були приєднані Трансільванія, східна частина Банату, до Королівства сербів, хорватів та словенців (СХС) — Хорватія, Бачка і західна частина Банату, до Чехословаччини — Словачія та Закарпатська Україна. * Угорщина визнавала недоторканність територій і кордонів держав, що утворилися на теренах колишньої Австро-Угорщини. * Угорщина зобов'язувалась визнати незалежність територій, що входили до складу колишньої Російської імперії (на 1 серпня 1914 р.), визнавала скасування Брестського мирного договору 1918 р. * Кількісний склад армії та види її озброєння обмежувались. * Угорщина зобов'язувалась сплачувати репарації.
Севрський (Туреччина)	1920 р. не ратифікований	<ul style="list-style-type: none"> * Туреччина відмовлялась від зазіхань на Аравійський півострів і країни Північної Африки, визнавала англійський протекторат над Єгиптом і анексію Кіпру. * Туреччиною була передана частина територій Італії, Греції, Франції, Вірменії. Вона втрачала Курдистан, Палестину, Ірак, Сирію, Ліван, майже всі європейські території. * Зони чорноморських проток переходили під контроль утвореної Антантою міжнародної комісії. * Збройні сили Туреччини були обмежені (50 тис. солдат і офіцерів). * Був закріплений режим капітуляцій, встановлювався контроль держав-переможниць над фінансами Туреччини.

В листопаді 1921 р. за ініціативою США у Вашингтоні була скликана міжнародна конференція з питань співвідношення сил на Далекому Сході і Тихому океані. РСФРР — велика тихоокеанська держава — була усунута від участі у конференції, незважаючи на протест радянського уряду.

Конференція, що отримала назву *Вашингтонської*, відбувалася у надзвичайно складній міжнародній обстановці: країни-переможниці сперечалися з приводу перерозподілу світу і сфер впливу; переможені країни вважали Версальську систему хибною і готувалися до реваншу та перегляду рішень Паризької мирної конференції.

Таблиця 14

Вашингтонська конференція 1921 — 1922 рр.

Учасники конференції	США, Великобританія, Китай, Японія, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Португалія.
Підсумки конференції	Укладання таких документів: <ul style="list-style-type: none"> * Договір чотирьох держав (США, Великобританія, Франція, Японія). * Договір п'яти держав (США, Великобританія, Японія, Франція, Італія). * Договір дев'яти держав (США, Великобританія, Франція, Японія, Італія, Бельгія, Нідерланди, Португалія, Китай). * Трактат про китайські митні тарифи.
Договір чотирьох держав	* Спільний захист територіальних прав та інтересів сторін, що уклали договір, на Тихому океані.
Договір п'яти держав	* Обмеження озброєння морського флоту. <ul style="list-style-type: none"> * Відмова від спорудження американських та англійських військових баз на островах Тихого океану.
Договір дев'яти держав	* Надання «рівних можливостей» у Китаї в галузі торгівлі та підприємницької діяльності.
Трактат про китайські митні тарифи	* Закріплення митної нерівності в Китаї.
Значення конференції	* Завершився повоєнний перерозподіл сфер впливу на Тихому океані та Далекому Сході. <ul style="list-style-type: none"> * Зміцнилися позиції США в цьому регіоні. * Зменшився вплив Великобританії і Японії, склався новий хиткий баланс сил.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

У 1922 — 1925 рр. важливими подіями в міжнародних відносинах стали *Генуезька, Гаазька, Лозаннська та Локарнська* конференції. Ці конференції повинні були сприяти розв'язанню гострих проблем, укріпленню миру, повосній відбудові Центральної та Східної Європи. Але в ході роботи конференцій виявилися протиріччя між провідними країнами світу, що не сприяло плідній роботі. Складним питанням для країн-переможниць стало ставлення до нової держави — СРСР.

Таблиця 15

Міжнародні конференції 20-х років

<p>Генуезька конференція (1922 р.) Брали участь 29 держав, серед них: Великобританія, Австрія, Бельгія, Франція, Фінляндія, Японія, Німеччина, РСФРР та ін.; США участі у конференції не брали.</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Країни-учасниці намагалися врегулювати взаємні фінансово-економічні претензії, але до згоди не прийшли. * Незгода радянської держави беззастережно визнати борги царського та Тимчасового урядів; повернути націоналізовані підприємства або відшкодувати їх вартість; відмінити державну монополію на зовнішню торгівлю та ін. викликала невдоволення учасників конференції під час обговорення шляхів встановлення економічних зв'язків з РСФРР, і її роботу було припинено.
<p>Гаазька конференція (1922 р.) Брали участь представники держав-учасниць Генуезької конференції, крім Німеччини.</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Було продовжене обговорення економічних питань, порушених у ході Генуезької конференції. * Обговорювались претензії капіталістичних країн до РСФРР, пов'язані зі скасуванням боргів царського і Тимчасового урядів та націоналізацією власності іноземних капіталістів. * Прохання РСФРР про надання кредитів було відхилене. * Конкретні рішення прийняти не вдалося.
<p>Лозаннська конференція (1922 — 1923 рр.) Брали участь Великобританія, Франція, Італія, Румунія, Югославія, Японія, Туреччина, США — спостерігач; на деяких засіданнях були присутні представники інших держав (СРСР, Болгарія, Швеція).</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Підписано мирний договір з Туреччиною. Він встановлював нові кордони Туреччини, підтверджував розпад Османської імперії, скасовував режим капітуляцій, привілеї іноземців, фінансовий контроль над Туреччиною. Туреччина погоджувалась на сплату частини зовнішнього боргу Османської імперії. * Підписано конвенцію про режим чорноморських проток. Конвенція передбачала демілітаризацію зони проток і вільний прохід крізь Босфор і Дарданелли торгових і військових кораблів будь-якої країни світу (СРСР конвенцію не ратифікував). * Вирішені поодинокі питання: про повернення полонених, обмін грецького та турецького населення та ін.
<p>Локарнська конференція (1925 р.) Учасники: Бельгія, Великобританія, Німеччина, Італія, Польща, Франція, Чехословаччина.</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Німеччина парафувала* <i>Рейнський пакт</i> — загальний гарантійний договір між Німеччиною, Бельгією, Францією, Італією і Великобританією (східний кордон Німеччини не потрапляв під систему гарантій). Учасники пакту зобов'язувалися не порушувати Версальський мирний договір, не вчиняти нападів одне на одного і вирішувати всі суперечки за допомогою арбітражу**. * Підписано франко-польський та франко-чехословацький гарантійні договори. Франція зобов'язувалась надавати допомогу цим двом країнам у разі порушення їх кордонів (у тому випадку, коли Ліга Націй не буде вживати колективних заходів). * Обговорювалося питання щодо антирадянських акцій, але рішення з цього приводу не було прийняте.

* Парафування (від франц. *parapher* — скорочений підпис, розчерк) — попереднє підписання міжнародного договору ініціалами уповноважених.

** Арбітраж (від франц. *arbitrag*) — спосіб розв'язання суперечок, при якому сторони звертаються до арбітрів (третейських суддів), яких обирають самі сторони за взаємною згодою.

З 1922 р. у правлячих колах Німеччини дедалі зміцнювались позиції щодо необхідності перегляду репараційних платежів. Уряд *В. Куно*, створений у листопаді 1922 р., узяв курс на припинення репараційних платежів. У відповідь на це Франція і Бельгія в 1923 р. окупували *Рурський край*. З метою врегулювання питання про репарації міжнародним комітетом експертів держав-переможниць під головуванням *Дауеса*, а пізніше *Юнга*^{*}, були прийняті репараційні плани.

Таблиця 16

Репараційні плани для Німеччини

<p>План Дауеса (1924 р.)</p> <p>Був затверджений <i>Лондонською конференцією</i> представників країн-переможниць у Першій світовій війні.</p>	<p>У відповідності до плану Німеччина отримувала кредит у розмірі 200 млн доларів.</p> <p>Встановлювались розміри репарацій та система контролю над німецьким державним бюджетом, грошовим обігом, залізницями.</p>
<p>План Юнга (1930 р.)</p> <p>Був прийнятий на <i>Гаазькій конференції</i> з питань репарацій 1929 — 1930 рр.</p>	<p>У відповідності до плану річні репараційні платежі знижувались, іноземні контролюючі органи скасовувались, репараційний податок на промисловість був ліквідований та ін.</p> <p>На практиці план виконувався до липня 1931 р., офіційно був скасований у 1932 р.</p>

Наприкінці 20-х років багатьма політиками не виключалася можливість виникнення Другої світової війни. У зв'язку з цим вживались різні заходи, спрямовані на її відвернення. Демонстрацією прагнення народів світу до миру і співробітництва став міжнародний документ — *пакт Келлога-Бріана*.

Таблиця 17

Пакт Келлога-Бріана** (Паризький пакт) 1928 р.

Учасники пакту	Франція, США, Німеччина, Великобританія, британські домініони, Британська Індія, Італія, Японія, Бельгія, Польща, Чехословаччина, СРСР та ін. — всього 63 держави.
Зміст пакту	Відмова країн-учасниць пакту від війни як засобу національної політики.
Значення пакту	Пакт — це кульмінаційне досягнення пацифістської дипломатії. Пакт не зміг перешкодити загостренню міжнародного становища і виникненню Другої світової війни 1939 — 1945 рр.

* Ч. Дауес і О. Юнг — американські банкіри.

** Ф. Келлог — держсекретар США, А. Бріан — міністр іноземних справ Франції. А. Бріан, Ф. Келлог — ініціатори укладення пакту.

Тема 3.

Суспільно-політичні рухи

В першій половині ХХ ст. найбільш впливовими суспільно-політичними рухами були *лібералізм, консерватизм, комуністичний рух, фашизм та націонал-соціалізм, національно-визвольний рух, робітничий та соціалістичний рухи*.

Таблиця 18

Суспільно-політичні рухи та їх цілі

Лібералізм	Втілення в життя концепцій «третього шляху», в яких поєднувалися інтереси окремої особи та суспільства (наприклад, теорія Дж. Кейнса засновувалася на твердженні, що буржуазний лад можна укріпити, якщо ввести регулювання економіки державою, а також впровадити широкий спектр соціальних гарантій (пенсії, допомоги тощо). Запобігання революціям, викриття комуністичних та фашистських ідей.
Комуністичний рух	Комуністичні, соціалістичні революції, встановлення диктатури пролетаріату, створення безкласового суспільства. Боротьба з буржуазними теоріями, ідеологією фашизму.
Фашизм та націонал-соціалізм*	Створення фашистських держав, в яких були скасовані демократичні права та свободи громадян. Війни за «життєвий простір» для своєї нації, знищення інших, «расово неповноцінних» народів.
Національно-визвольний рух	Боротьба зі всіма видами національного гноблення і колоніалізмом. Утворення суверенних національних держав.
Робітничий та соціалістичний рухи	Боротьба за економічні права робітників, поліпшення умов праці й побуту. Боротьба за проведення соціально-політичних реформ, спрямованих на укріплення демократичних основ держави і громадського життя.

З перелічених суспільно-політичних рухів лише фашизм та націонал-соціалізм виникли у ХХ ст., інші з'явилися ще в ХІХ ст.

Таблиця 19

Фашизм, його походження та соціальна база

Походження	<ul style="list-style-type: none"> * Фашизм формується як ідеологія, що повинна вирішити глобальне питання: яким чином буде розвиватися світ далі і які цінності стануть основами його існування. * Фашизм з'являється під сильним впливом окультизму, магії, астрології, що набули розповсюдження у роки Першої світової війни. * В ідеологію фашизму увійшли ідеї філософів, що заперечували перетворюючі можливості людського розуму, аріософів, окультистів (часто-густо прайдисвітів) того часу: <i>Ліста, Лібенфельда, Поля, Глауера, Себоттендорфа, Блаватської</i> та ін., а також праці лідерів фашистських партій. * Фашизм був крайньою, злочинною формою націоналізму. Він пропагував теорію «расової вищості», звільнення «життєвого простору» для представників «вищої» раси, вирішення її проблем за рахунок добробуту і самого існування «нижчих» народів. * Фашизм формується як зручна форма впливу на низькі інстинкти натовпу, вирішення соціально-економічних проблем, мобілізації зусиль нації, впровадження тоталітаризму і підготовки до нової війни — реваншу. * Фашизм у вигляді політичних партій (в Німеччині націонал-соціалістська), а потім у формі державної влади, спочатку з'являється в Італії та Німеччині, а потім поступово розповсюджується по всьому світу.
Соціальна база	<ul style="list-style-type: none"> * Монополістична буржуазія. Сприяла виникненню фашизму і встановленню фашистської диктатури. * Дрібна буржуазія. * Робітники, селяни, інтелігенція, декласовані елементи. Всі ті, що були невдоволені становищем в країні і сподівалися недемократичними заходами змінити ситуацію на краще, не зупиняючись навіть перед територіальними загарбаннями і знищенням інших народів.

* Фашизм, націонал-соціалізм – дві назви однієї і тієї ж ідеології та практики.

Головні підсумки діяльності суспільно-політичних рухів (1918 — 1939 рр.)

Лібералізм	Розроблена концепція «третього шляху», яка стала популярною в повосний період. Суть концепції – приватна власність, державне регулювання економіки, порядок, свобода, мирні соціальні програми. В ряді країн у 20-ті роки зміцнилися ліберальні організації, лідери лібералів входили до складу урядів (Великобританія, Болгарія, Угорщина, Росія), проводили ліберальні реформи. Але в 30-ті роки ліберальні партії втрачають свій вплив у суспільстві. Посилюється антикомуністична, антирадянська пропаганда, засуджується фашизм (але насправді ліберали навіть сприяли зміцненню впливу фашистів, наприклад, у Греції і Болгарії, або не давали відсіч фашистській ідеології та практиці, як у Великобританії).
Консерватизм	Посилюється антикомуністична, антирадянська, антиліберальна боротьба. У ряді країн консерватори знаходяться у влади (наприклад, з 1937 р. у Великобританії). Розпад консервативних партій у Німеччині (1933 р.), Румунії (1938 р.). У зв'язку з невинним зростанням загрози фашизму розробляється політика поступок Німеччині, так звана політика «умиротворення (улящення) агресора».
Робітничий та соціалістичний рухи	Зросла роль професійних спілок після Першої світової війни. За їх участю в багатьох країнах світу розробляються і приймаються закони, що поліпшують економічний стан робітників. В багатьох країнах світу організованою та плідною стала страйкова боротьба. Зростає кількість різноманітних робітничих організацій. У робітничому русі посилюється вплив соціалістичних партій, що в ряді країн входять до складу уряду.
Комуністичний рух	Зріс вплив комуністичної ідеології. В багатьох країнах світу утворилися комуністичні партії (США, Франція, Великобританія, Німеччина, Італія, Австрія, Угорщина, Болгарія, Королівство СХС, Чехословаччина та ін.). Лідером комуністичного руху стає Радянська Росія (в подальшому — СРСР). У 1919 р. був створений <i>Комінтерн</i> — міжнародна організація комуністичних партій Європи, Азії та Америки. Провідну роль у діяльності Комінтерну відіграла <i>РКП(б)</i> та її керівники — В. Ленін, Л. Троцький, Г. Зінов'єв, М. Бухарін та ін. У Монголії, Туві (в Росії ще у 1917 р.) до влади прийшли комуністи. Почалось будівництво соціалізму, що супроводжувалось репресіями і зміцненням тоталітарних методів управління державою. Комуністичний рух не досяг цілей, що виголошувалися його ідеологами: не здійснилася світова революція, не було створено єдиного антифашистського фронту разом із соціал-демократами тощо.
Фашизм	Формується ідеологія фашизму та націонал-соціалізму, в ряді країн світу створюються фашистські партії та організації. В Італії, Німеччині, Іспанії, Португалії, Угорщині, Австрії, Румунії та ін. встановлюються фашистські диктатури. В середині 30-х років фашизм перетворився в ідеологію підготовки Другої світової війни. Фашистські держави стали на шлях територіальних загарбань. Посилився вплив фашистських організацій у Франції та Великобританії. Розпочалась ідеологічна, економічна і військова підготовка до Другої світової війни. Особливо активного характеру вона набула у Німеччині.
Національно-визвольний рух	У ряді країн відбулися національно-визвольні революції під проводом національних партій (Австро-Угорщина, Росія, Китай та ін.). Внаслідок національно-визвольних революцій здобули незалежність Афганістан, Іран, Туреччина і народи колишньої Австро-Угорської імперії. В національно-визвольному русі сформувалися дві течії: ліберально-буржуазна та ліворадикальна (комуністична, соціалістична). Їх зіткнення подекуди спричиняло громадянські війни (Росія, Китай, Угорщина, Іран та ін.). Були вироблені різноманітні методи національно-визвольної боротьби, як революційні, збройні (Ефіопія, Китай та ін.), так і мирні — кампанії громадянської непокорі (Індія, Бірма).

Тема 4.

**Індустріальні країни
Європи та Америки**

Під час вивчення цієї теми ви ознайомитесь з основними подіями історії розвинутих країн світу: США, Великобританії, Німеччини, Італії, Іспанії в 1918 — 1939 рр.

Сполучені Штати Америки

Соціально-економічний розвиток США (1922 — 1939 рр.)

Таблиця 21

Наслідки Першої світової війни

Людські втрати	порівняно невеликі – приблизно 50 тис. загиблих і близько 250 тис. поранених.
Фінансові прибутки	протягом 1914 — 1919 рр. загальний прибуток американських монополій склав 33,6 млрд доларів.
Випереджено	по випуску промислової продукції Великобританію, Францію, Німеччину, Італію і Японію разом узяті.
Змінено	політичний і фінансовий статуси США. Із боржника США перетворились у головного кредитора. США почали активно втручатися у сфери світової політики.
Відкрито	нові можливості для розвитку виробництва в країні; зменшилось безробіття і зросла заробітна плата.
Посилився	інтелектуальний потенціал країни за рахунок еміграції (у 1900 — 1920 рр. до США прибуло 14 млн чол.).

Таблиця 22

Соціально-економічні успіхи США в період «процвітання»

44% промислової продукції капіталістичного світу вироблялося у США.	+	У виробництво впроваджувались нові технічні досягнення і нові методи наукової організації праці, що підвищували продуктивність праці, якість та конкурентоспроможність товарів.	+	Підвищувався життєвий рівень населення, пом'якшувались соціальні конфлікти, більш демократичними ставали методи управління державою.
---	---	---	---	--

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Криза економіки США, що розпочалась у жовтні 1929 р. крахом на Нью-Йоркській фондовій біржі, мала тяжкі наслідки.

Таблиця 23

Наслідки економічної кризи 1929 — 1932 рр.

Тисячі банків, промислових і торговельних підприємств збанкрутували.	+	Промислове виробництво скоротилося майже вдвічі, зросло безробіття; кількість безробітних у 1933 р. складала 17 млн чол.	+	Сотні тисяч людей, що втратили житло, блукали країною, аби знайти роботу; багато з них голодували.	+	Сільське господарство зазнало кризи перевиробництва. Ціни на аграрну продукцію знизились. Фермерські господарства стали хронічно збитковими.
--	---	--	---	--	---	--

У 1932 р. президентом США був обраний кандидат від демократичної партії, ліберал **Франклін Делано Рузвельт** (1882 – 1945 рр.). Аби подолати кризу, Рузвельт втілює у життя соціальний, економічний, політичний експеримент, що був названий «Новим курсом». «Новий курс» розробляли кращі американські науковці. Рузвельт вдало і послідовно організував його реалізацію.

Таблиця 24

«Новий курс» Ф. Д. Рузвельта

Цілі	Методи
Відбудова національної промисловості та сільського господарства.	<ul style="list-style-type: none"> * Держава активно втручається в управління економікою. * Створюються органи управління економікою — Національна адміністрація з оздоровлення промисловості (НІРА) та Адміністрація регулювання сільського господарства (ААА).
Зміцнення банківської та фінансової систем.	<ul style="list-style-type: none"> * Заборона вивозу золота за кордон. * Девальвація долара. * Укрупнення банків. * Надання великим банкам державних кредитів на кілька мільярдів доларів.
Зниження рівня соціальної напруженості.	<ul style="list-style-type: none"> * Проведення соціальних реформ, спрямованих на поліпшення умов праці та зростання матеріального добробуту робітників і службовців, допомога безробітним та нужденним.

Промисловість США було поділено на 17 груп і кожна з них розробила «Кодекс чесної конкуренції», який зайняв центральне місце серед заходів «Нового курсу».

Таблиця 25

«Кодекс чесної конкуренції»

<ul style="list-style-type: none"> * Встановлював: <ul style="list-style-type: none"> – обсяг виробництва; – рівень заробітної плати; – тривалість робочого часу; – розподіл ринків збуту між фірмами; – принципи взаємин підприємців та робітників на засадах закону, колективного договору.
--

В сільському господарстві країни ААА здійснювала скорочення виробництва з відповідною компенсацією з боку держави та за її рахунок. Це сприяло зростанню цін на сільськогосподарську продукцію, що в цілому позитивно впливало на розвиток великих господарств.

Важливим досягненням цього періоду в історії США є проведені у 1933 — 1936 рр. соціальні реформи.

Соціальні реформи у США (1933 – 1936 рр.)

- * Збільшення заробітної плати робітників.
- * Скорочення тривалості робочого дня (для 2 млн робітників).
- * Введення оплачуваних відпусток (для 1 млн робітників).
- * Введення закону про соціальне страхування (пенсії робітникам, які досягли 65-річного віку, державна допомога хворим та інвалідам).
- * Створення державних органів боротьби з безробіттям, що сприяли збільшенню кількості робочих місць, або організували оплачувані громадські роботи для безробітних.
- * Легалізація страйків, пікетів, професійних спілок.

У 1937 р. розпочалась нова світова економічна криза, від якої США зазнали найбільш жорстких ударів.

Таблиця 27

Наслідки економічної кризи 1937 — 1939 рр.

- * Обсяг промислової продукції скоротився на одну третину.
- * Кількість безробітних сягнула 16,6 млн чол.
- * Впав курс долара, скоротились соціальні виплати.

Внутрішній стан відбився на міжнародній позиції США. В умовах насування Другої світової війни і зростання загрози германського фашизму США не виявили необхідної наполегливості в боротьбі за створення єдиного фронту миролюбних держав.

Великобританія

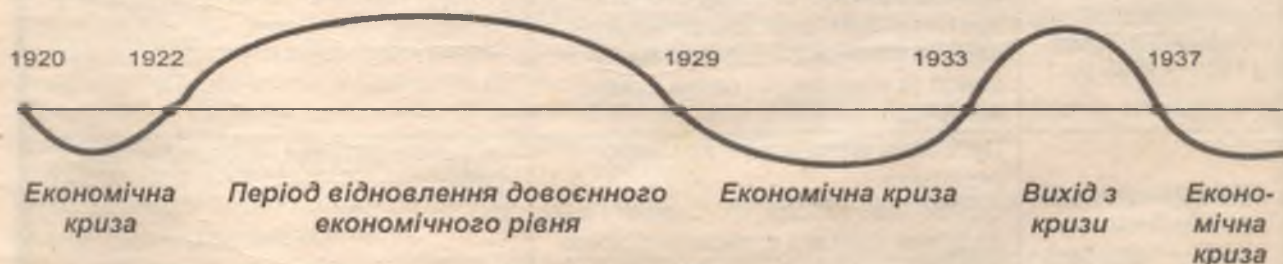
Таблиця 28

Наслідки Першої світової війни

Людські втрати	743 тис. чол. загинуло, 1 млн 693 тис. поранено.
Матеріальні втрати	10 млрд фунтів стерлінгів, що склало майже третину національного багатства країни. Державний борг зріс до 7,829 млн фунтів стерлінгів.
Скорочено	експорт товарів на 30 — 45 %.
Посилився	національно-визвольний рух в колоніях і залежних від Великобританії країнах.
Поширився	страйковий рух робітників, відбувалися повстання в армії.
Погіршився	життєвий рівень населення.

У 1918 р. відбулися парламентські вибори, внаслідок яких переважну більшість голосів отримала консервативно-ліберальна коаліція. Лідер лібералів **Д. Ллойд-Джордж** зайняв посаду прем'єр-міністра. Найважливішим завданням уряду стало виведення країни з економічної кризи, яка розпочалась у 1920 р.

Економічні кризи у Великобританії (1920 – 1939 рр.)

Нестабільність економіки породжувала політичну нестабільність. У 1922 р. уряд **Д. Ллойд-Джорджа** пішов у відставку, новий уряд сформували консерватори, але на виборах 1923 р. вони зазнали поразки. До влади вперше в історії Англії прийшов лейбористський уряд. Його очолив **Р. Макдональд**. З 1923 по 1939 р. влада в країні неодноразово переходила від лейбористів до консерваторів.

Внутрішня політика урядів Великобританії (1918 – 1939 рр.)

Уряд	Економічна політика	Соціальна політика
Ліберально-консервативний Д. Ллойд-Джорджа (1918 – 1922 рр.)	Уряд намагався провести реформи, посилити контроль держави над економікою, націоналізувати деякі галузі (наприклад, вугільну), але зазнав поразки.	Підвищена заробітна плата 6 млн робітників. Скорочений робочий тиждень 6,5 млн робітників. Введений 7-годинний робочий день для шахтарів. Для демобілізованих солдат та звільнених з військових підприємств робітників встановлені матеріальні допомоги.
Консервативний Е. Бонар-Лоу та С. Болдуїна (1922 – 1923 рр.)	Частково вдалося вивести країну з економічної кризи, відновити фінансову першість, потіснити конкурентів на світовому ринку, надати допомогу національним монополіям. Були надані державні субсидії металургійній, машинобудівній та ряду інших галузей.	Скорочені витрати на соціальну сферу. Придушені революційні виступи робітників.
Лейбористський Р. Макдональда (січень – жовтень 1924 р.)	Уряд не встиг втілити у життя виглошені економічні реформи, спрямовані на обмеження влади монополій, посилення державного контролю над економікою і націоналізацію шахт та залізниць.	Підвищені розміри пенсій та допомог. Знижені податки на деякі продовольчі товари. Збільшені субсидії на будівництво житла. Використані більш демократичні методи переговорів зі страйкуючими.
Консервативний С. Болдуїна (1924 – 1929 рр.)	Проводилися заходи щодо стабілізації економіки, підтримки національних монополій. На початку 1929 р. за обсягами випуску продукції промисловості Великобританія вперше досягла показників 1913 р., відновила довоєнний рівень капіталовкладень за кордоном та прибутків від них.	Прийнято закон «Про конфлікти в промисловості та профспілки» (1927 р.), що забороняв страйки, пікетування та ін., утруднював діяльність профспілок. Знижені витрати на соціальну сферу.
Лейбористський Р. Макдональда (1929 – 1931 рр.)	Уряд не зміг вивести країну з економічної кризи.	Значно скорочені всі види соціальних виплат.
«Національний» уряд (консервативно-ліберальний) Р. Макдональда (1931 – 1935 рр.)	З метою виведення країни із кризи створено стерлінговий блок з країн, валюти яких залежали від фунта стерлінгів. Було скасовано свободу торгівлі, протекціонізм* для захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції (в тому числі і ринки домініюнів Англії).	Введений закон про «економію» (закон Мея), у відповідності до якого зменшувалися соціальні виплати, збільшувалися непрямі податки.
Консервативний Н. Чемберлена (1937 – 1940 рр.)	Проводив курс на милітаризацію економіки. Здійснював заходи, що сприяли виведенню країни з економічної кризи 1937 р. на засадах зміцнення приватного капіталу, монополій.	Скорочені витрати на соціальні потреби.

* Протекціонізм (від лат. protectio – захист) – економічна політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Важливим фактором внутрішньополітичного розвитку Великобританії була боротьба робітників за економічні та політичні права під проводом профспілок (тред-юніонів).

Таблиця 30

Особливості британського тред-юніонізму

- * Профспілковий рух Великобританії мав глибоке історичне коріння, був впливовою, добре організованою силою: регулярно відбувалися конгреси тред-юніонів, загальне керівництво здійснювала Генеральна рада, видавалася профспілкова преса.
- * Провідна роль належала «старим» тред-юніонам – організації, заснованій на принципах боротьби за економічні права і невтручання у політику. До їх складу входили кваліфіковані робітники. Ідеологією «старих» тред-юніонів став «мондизм»*, що проголошував співпрацю профспілок та капіталістів з метою зміцнення економіки.
- * Е XX ст. зміцніли «нові» тред-юніони, що визнавали необхідність класової боротьби. До них могли входити і некваліфіковані робітники. «Нові» тред-юніони підпали під вплив Комуністичної партії Великобританії (КПВ, утвореної у 1920 р.) і революційної ідеології.
- * Суперництво «старих» та «нових» тред-юніонів розколело профспілковий рух.

Франція

Таблиця 31

Наслідки Першої світової війни

Людські втрати	1,4 млн чол. загинуло, 750 тис. поранено.
Матеріальні втрати	200 млрд франків.
Зруйновано	10 тис. підприємств; 900 тис. житлових будинків; 200 шахт; промислові департаменти Північного Сходу.
Доведено до непридатності	2 млн га земельних угідь.
Погіршилось	матеріальне становище мільйонів людей.
Посилилась	концентрація виробництва.
Побудована	значна кількість нових підприємств (для воєнних замовлень).
Збільшились (внаслідок повернення Ельзасу та Лотарингії)	запаси вугілля на 40%; потужності металургії на 75%; запаси залізної руди – вдвічі.
Зміцніли	банківські групи Ротшильда, де Венделя, Паризько-Нідерландський, Індокитайський та ін. банки.

Політичне становище у Франції було нестабільним. Уряди *Ж. Клемансо*, *А. Мільсрана* та *А. Бріана* (1920 — 1922 рр.) і *Р. Пуанкаре* (1922 – 1924 рр.) не змогли в повній мірі втілити у життя виголошену ними політику «твердої руки», придушити потужний страйковий рух, відродити економіку, примусити Німеччину вчасно та в повному обсязі сплачувати репарації.

Франція продовжувала утримувати непомірно велику для мирного часу армію (700 тис. чол.), нарощувала військово-повітряні сили, які у 1923 р. перевершували авіацію всіх європейських країн разом взятих. Для покриття військових витрат уряд неодноразово збільшував податки. Особливо стрімко вони зросли після окупації Францією *Рура*.

Внаслідок окупаційних витрат наступила економічна криза (1923 р.). Крім того, Франція опинилась в міжнародній ізоляції; відкрито вороже на окупацію Рура відреагувала Англія.

В 1924 р. уряд Пуанкаре був змушений піти у відставку.

Уряди Мільсрана та Пуанкаре були коаліційними, до їх складу входили представники всіх провідних партій («*Національний блок*»).

Нові парламентські вибори принесли перемогу «*Лівому блоку*», що складався з радикал-соціалістів, лівих республіканців і соціалістів. Уряд очолив радикал-соціаліст *Е. Ерріо*.

* А. Монд – мільйонер, голова комітету промисловців та лідерів тред-юніонів, утвореного у 1928 р.

«Лівий блок» при владі

Виконані передвиборчі обіцянки «Лівого блоку»	
✳	політична амністія;
✳	повернення до роботи залізничників, звільнених за участь у страйку 1920 р.;
✳	надання держслужбовцям права на утворення профспілок;
✳	надання жінкам права участі у муніципальних та кантональних виборах;
✳	встановлення дипломатичних відносин з СРСР у 1924 р.
Невиконані передвиборчі обіцянки «Лівого блоку»	
✳	не введений податок на капітал;
✳	не скасовані податки на трудящих, введені «Національним блоком»;
✳	не відвернена інфляція.

Внаслідок своєї політики уряд «Лівого блоку» залишився без підтримки: буржуазія вбачала в ньому свого ворога, а широкі верстви населення були розчаровані недостатньо активними діями щодо захисту їх інтересів і прав.

В 1926 р. уряд «Лівого блоку» поступився владою кабінету Пуанкаре, що проводив до 1929 р. жорстку внутрішню та зовнішню політику, спрямовану на зміцнення фінансового становища країни будь-якою ціною. Але у 1930 р. у Франції розпочалась *економічна криза*, що продовжувалась до 1935 р. В 1934 р. французькі фашисти вчинили спробу державного заколоту. Небезпека фашизму прискорила створення антифашистського Народного фронту – форми організації широких верств населення. До його складу входили соціалісти, радикали, радикал-соціалісти, республіканці-соціалісти. Провідне місце в Народному фронті належало членам *ФКП* (Французька комуністична партія, утворена у 1920 р.).

На парламентських виборах 1936 р. Народний фронт здобув перемогу, уряд очолив соціаліст *Л. Блюм*. Комуністи до складу уряду не увійшли, але висунули вимогу виконувати програму, розроблену за ініціативою ФКП. В ній передбачалося: скорочення робочого тижня, збільшення заробітної платні, зменшення безробіття, часткова націоналізація, надання кредитів середнім верствам населення, ліквідація фашистських організацій та ін. Але виконати цю програму повністю не вдалося. У 1937 р. почалась нова економічна криза, в 1938 р. черговий уряд очолив лідер радикалів *Е. Даладье*. В своїй декларації він виголошував вірність програмі Народного фронту, але насправді проводив політику зміцнення великих монополій і підготовки до світової війни. Партії радикалів та радикал-соціалістів підтримали політику Даладье і вийшли з Народного фронту. З 1938 р. уряд обмежив діяльність парламенту: з квітня по грудень парламент проводив скорочені засідання загальним протягом лише 50 годин. Активізувалась діяльність фашистських груп усередині країни. В міжнародній політиці Франція проводила курс на «умиротворення» фашистських агресорів (тобто поступок Німеччині).

Німеччина

Наслідки поразки Німеччини в Першій світовій війні

✳	Загинуло 7,5 млн чол., з них 2,5 млн – на фронтах.
✳	Зруйновані промисловість і сільське господарство.
✳	Лютували голод та епідемії.

З листопада 1918 р. в Німеччині *почалась революція*. Уряд на чолі з принцем Максом Баденським пішов у відставку. Влада в країні перейшла до коаліційного уряду – *Ради Народних Уповноважених (РНУ)*. В РНУ увійшли представники Соціал-демократичної партії Німеччини (*СДПН*) та Незалежної соціал-демократичної партії Німеччини (*НСДПН*). Утворенням РНУ було завершено перший етап революції.

Політика РНУ

- * Скасовано воєнний стан.
- * Підписано *Комп'єнське перемир'я (11 листопада 1918 р.)* з країнами Антанти.
- * Виголошено свободу слова, друку, зборів.
- * Збережено попередній державний апарат.
- * Вжито репресивних заходів з метою припинення подальшого розвитку революції, зростання впливу *КПН* (Комуністичної партії Німеччини, утвореної в 1918 р.).
- * Обрано *Національні збори (19 січня 1919 р.)*, що розпочали свою роботу *6 лютого в м. Веймарі*. Національні збори вирішили питання про владу. Президентом республіки був обраний лідер СДПН *Ф. Еберт*; утворено коаліційний уряд.

Наслідком Листопадової революції у Німеччині стало утворення *буржуазно-демократичної республіки*, яка набула назву *Веймарської*. Влітку 1919 р. була прийнята *конституція*, що виголосила демократичні свободи, загальні і рівні виборчі права. Були розширені права профспілок, прийняте соціальне законодавство. Наступив період зміцнення буржуазного ладу. Перед Німеччиною, здавалося б, відкрився шлях економічного і соціального прогресу. Протягом 1924 – 1931 рр. були вирішені репараційні питання, Німеччина отримала позики на загальну суму 26 млрд марок.

В 1925 р. помер президент Ф. Еберт; на цю посаду був обраний генерал-фельдмаршал *П. Гінденбург*. В 1929 р. в Німеччині розпочалась економічна криза. Швидкий вихід з кризи *гарантувала Націонал-соціалістська німецька робітничка партія (НСНРП)*, утворена в 1919 р.*

За своєю сутністю ця партія була фашистською, її головною метою було встановлення фашистської диктатури і підготовка до нової світової війни. Лідером (*фюрером*) нацистів був *А. Гітлер (Шикльгрубер)* – популярний у Німеччині політик. Він організував пропагандистську роботу партії таким чином, що на початок 1932 р. фашистів почали підтримувати широкі верстви населення. На березневих (1932 р.) виборах у *рейхстаг* (нижня палата парламенту) фашисти отримали 13,7 млн голосів, це дало їм змогу одержати у парламенті 230 місць. Підтримку фашистам надали не тільки трудящі, дрібна та середня буржуазія, але й представники великого фінансово-промислового капіталу (на секретній нараді у *Дюссельдорфі* за участю 300 представників найбільших монополій Гітлер виклав програму нацистської партії, яку було схвалено).

Таблиця 35

Програмні цілі НСНРП

- * Встановити порядок в країні.
- * Домогтися економічного процвітання.
- * Ліквідувати Версальську систему.
- * Заволодіти новими землями, необхідними «германській расі», яку оголосили вищою, покликаною панувати над іншими народами.
- * Покінчити з комунізмом** та страйковим рухом.

* У листопаді 1923 р. нацисти намагалися здійснити державний заколот.

** КПН узяла активну участь у створенні Баварської радянської республіки (1919 р.), в Гамбурзькому повстанні (повстанням керував лідер комуністів Е. Тельман).

Встановлення фашистської диктатури в Німеччині

<p>Листопад 1932 р.</p> <p>Відбулись чергові вибори у рейхстаг. Фашисти втратили 2 млн голосів, що викликало занепокоєння у їх прибічників.</p>	<p>Група промисловців направила президенту Гінденбургу петицію з вимогою призначити рейхсканцлером А. Гітлера.</p>
<p>Грудень 1932 р.</p> <p>Становище в країні загострилось: поглибилась економічна криза, посилювався страйковий рух.</p>	<p>Правлячі кола Німеччини все більше схилялися до думки встановити в країні фашистську диктатуру.</p>
<p>Січень 1933 р.</p> <p>У Кельні відбулась зустріч монополістів Феглера, Кірдорфа, Тіссена, Шредера з Папеном (головою уряду), Гугенбергом (лідером націоналістів) та Гітлером.</p>	<p>На зустрічі було вирішено передати владу в Німеччині до рук фашистів.</p>
<p>30 січня 1933 р.</p> <p>Президент Гінденбург призначив Гітлера рейхсканцлером. Папен отримав посаду віце-рейхсканцлера.</p>	<p>Негайно було розпущено рейхстаг. Вибори були призначені на початок березня 1933 р.</p>
<p>Лютий 1933 р.</p> <p>З ініціативи великих монополістів Круппа, Феглера, Шахта фашистам було надано матеріальну допомогу: створено фонд у 3 млн марок.</p>	<p>Лютий — вересень</p> <p>Формується фашистський режим: антидемократичний, тоталітарний, агресивний.</p>

З приходом до влади фашисти проводили внутрішню політику, спрямовану на реалізацію головної мети – підготовка до нової світової війни, у ході якої Німеччина не тільки здійснила б, на їх думку, реванш, але й встановила б світове панування.

Таблиця 37

Внутрішня політика фашистського режиму

Соціально-політична сфера
<ul style="list-style-type: none"> * Уряд і особисто Гітлер отримали згідно з рішенням рейхстагу надзвичайні повноваження. Їм надавалося право видавати закони, які могли і не відповідати конституції. * Урізані чи скасовані численні демократичні права: розпущені всі політичні партії (крім нацистської, виголошеної «носієм німецької державності»), профспілки, фабрично-заводські комітети. Скасоване право трудових колективів укладати трудові договори з підприємцями. * Проводились арешти, здійснювалось будівництво концтаборів для «неблагонадійних» та «расово неповноцінних». * В 1934 р. рейхстаг прийняв «Закон про новий устрій держави», який скасовував законодавчі збори окремих земель (ландтаги) і передавав їх права імперському уряду. Був ліквідований рейхсрат – верхня (друга) палата парламенту, до якої входили представники урядів окремих земель. Після смерті президента Гінденбурга, у серпні того ж року, Гітлер провів плебісцит і, отримавши повноваження президента, виголосив себе «фюрером і рейхсканцлером». * Були зміцнені загони СС і СД. Величезної влади набула таємна поліція – гестапо. У відповідності до закону 1935 р. її діяльність не підлягала контролю з боку органів юстиції. * У 1935 р. було введено декрет про примусову трудову повинність для юнаків, а в 1938 р. вона була розповсюджена на все доросле населення країни.

Економіка	
* Проведено перебудову економіки: держава посилила свою роль в управлінні економікою. Були введені жорстке планування та дисципліна.	
* У 1933 р. уряд видав постанову про примусове картелювання*, що посилювало владу монополій. Згідно із законом 1934 р. «Про органічну побудову германської економіки» створив шість імперських господарчих груп (промисловість, торгівля, банки, страхування, енергетика, ремесло), яким підпорядковувались численні галузеві і територіальні господарчі групи. На чолі імперських груп, їх «фюрерами» з широкими повноваженнями були поставлені великі німецькі монополісти.	
* Воєнно-промислові концерни отримували численні пільги та кредити.	
* На селі зміцнювались великі та середні господарства. Був заборонений виїзд з сільської місцевості у міста. Все сільськогосподарське виробництво було поставлене під суцільний контроль. З 1937 р. було введено обов'язкове постачання державі всього продовольчого зерна.	
* Напередодні 1937 р. були побудовані 300 великих заводів.	

Напередодні 1939 р. Німеччина досягла певних успіхів в економіці.

Таблиця 38

Економічні показники розвитку Німеччини (кінець 30-х років)

Виробництво алюмінію	1 місце в світі.
Виробництво сталі	1 місце в капіталістичній Європі.
Видобування кам'яного вугілля	2 місце в капіталістичній Європі.

Економічні успіхи дозволили Німеччині створити потужні збройні сили. У 1935 р. була відновлена загальна військова повинність, кількість дивізій збільшилась до 51 (у 1931 р. їх було 10). Правлячі кола Німеччини почали підготовку до світової війни.

Проти цієї політики виступали демократичні сили країни, КПН, але створити єдиний та впливовий антифашистський рух в Німеччині не вдалося.

Італія

Таблиця 39

Наслідки Першої світової війни

Людські втрати	більше 700 тис. чол. загинули, 1 млн залишилися каліками, 1,5 млн потрапили у полон.
Фінансові втрати	більше 65,5 млрд лір золотом.
Спустошена	вся північно-східна частина країни.
Зросла	воєнна промисловість, але вона не знаходила ринків збуту.
Погіршилось	соціальне становище. Посилилась інфляція, набагато зріс державний борг. Країну охопило безробіття.

У 1920 р. в Італії розпочалась **економічна криза**. Соціалісти та ліберали на парламентських виборах одержали більшість голосів. Авторитет профспілок та ІКП (Італійської Комуністичної партії, утвореної у 1921 р.) невпинно зростав, що викликало занепокоєння у консервативних колах. В цих умовах почав зміцнюватись **фашистський рух****.

* Картель (від лат. carta – папір, документ) – форма монополістичного об'єднання, учасники якого заключають угоду про регулювання обсягу виробництва, умов збуту продукції і найму робітників.

** Фашистська партія Італії була утворена у 1919 р.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Створюються фашистські загони під проводом **Б. Муссоліні**. Не виголошуючи певної політичної програми, фашисти вміло привертали на свій бік різні верстви населення шляхом невизначених обіцянок. Вони стосувалися вирішення проблем відродження величі нації, встановлення республіки, введення загального виборчого права, надання землі найбіднішим селянам, поліпшення становища робітників тощо. Погроми і переслідування, спрямовані фашистами проти робітничих активістів, викликали схвалення з боку буржуазії. **30 жовтня 1922 р.** колони фашистів увійшли до Рима, а **31 жовтня** за вимогою Муссоліні король призначив його прем'єр-міністром. Остаточне оформлення фашистської диктатури в Італії відбувалося до **листопада 1926 р.**

Таблиця 40

Фашизація Італії

- * Розпущено всі політичні організації та партії, крім фашистської.
- * Створено таємну поліцію.
- * Засновано Надзвичайний трибунал та введено смертну кару.
- * Створено Добровільну міліцію національної безпеки.
- * Створено Велику фашистську раду з метою контролю над парламентом.
- * Проведено масові арешти опозиції, розправи з комуністами, соціалістами, активістами робітничого руху.

З **1927 р.** фашисти почали створювати так звану «корпоративну державу», намагаючись встановити «співпрацю класів для створення розвинутої національної економіки».

Таблиця 41

Органи влади італійської «корпоративної держави» та їх повноваження

Національна рада корпорацій	
Складалася з представників профспілок і фашистської партії.	Керували 22 корпораціями.
Корпорації	
Складалися з підприємців та робітників. Кількість корпорацій відповідала головним галузям економіки.	Встановлювали умови праці. Призначали (разом з фашистською партією) членів палати депутатів (палати фашів та корпорацій).

Фашистському уряду Італії не вдалося досягти значних економічних успіхів, залежність італійської економіки від імпорту сировини та продовольства зберігалась. Напередодні **1939 р.** промислове виробництво зросло лише на 15%, що не заважало Італії проводити агресивну зовнішню політику та нарощувати озброєння.

Іспанія

- Після Першої світової війни в Іспанії почалась економічна криза. В умовах зростаючого страйкового руху ліберальний уряд *Романонеса* видав декрети про введення 8-годинного робочого дня, страхування по старості і допомоги по безробіттю, дав згоду на проведення демократичних реформ.
- У **вересні 1923 р.** генерал *М. Прімо де Рівера* здійснив державний заколот. Новий уряд – військова диктатура – розпустив кортеси, муніципалітети, заборонив всі політичні партії і робітничі організації (крім Соціалістичної робітничої партії та Загального союзу трудящих), скасував право робітників на проведення мітингів, страйків, зборів. Рівера створив офіційну партію диктатури – *Патріотичний союз*. Але врятувати монархію та утримати диктаторську владу Рівері не вдалося (у 1930 р. він пішов у відставку).
- В **1931 р.** в Іспанії почалась *революція*. Головна вимога повстанців – *встановлення республіки і демократії*.

Таблиця 42

Іспанська революція (1931 – 1939 рр.)

Квітень 1931 – осінь 1933 рр.

- * На муніципальних виборах перемогли республіканці. Було оголошено про:
  - повалення монархії;
  - утворення Тимчасового уряду;
  - встановлення республіки з однопалатним парламентом (кортеси).
- * Проведені такі реформи:
  - прийнята конституція, що гарантувала демократичні свободи, в тому числі і загальне виборче право;
  - частина поміщицької землі (за викуп) віддана малоземельним селянам;
  - відновлений 8-годинний робочий день;
  - Каталонія отримала автономію.

Осінь 1933 – жовтень 1934 рр.

- * На виборах у кортеси отримали перемогу партії центру (головна серед них – Республікансько-радикальна).
- * У **жовтні 1934 р.** до іспанського уряду увійшли члени профашистської організації СЕДА (Конфедерація автономних правих).

Жовтень 1934 – липень 1936 рр.

- * У відповідь на введення до складу уряду членів СЕДА розпочався загальний політичний страйк, що в цілому ряді районів країни переріс у збройні повстання.
- * Збройні повстання були швидко придушені всюди, крім Астурії.
- * В Астурії до кінця жовтня точилися бої повстанців з армією, кинutoю на придушення повстання. З метою боротьби проти фашистської загрози тут був утворений єдиний фронт за участю соціалістів, комуністів, анархістів. Організували 20-тисячну армію, а також органи місцевої влади – революційні комітети.
- * В **січні 1936 р.** соціалісти, буржуазні республіканці і комуністи уклали пакт Народного фронту. Програма Народного фронту складалася з таких вимог:
  - відновлення демократичних свобод;
  - підвищення заробітної платні;
  - наділення землею селян і батраків;
  - зниження податків та орендної плати тощо.
- * У **лютому 1936 р.** блок партій Народного фронту отримав на виборах більше половини місць, сформував уряд і дав згоду на проведення демократичних реформ.

Липень 1936 – березень 1939 рр.

- * У відповідь на це в **липні 1936 р.** почався фашистський заколот*.
- * Заколот спалахнув у Іспанському Марокко, а наступного дня розповсюдився по всій країні.
- * Заколот очолив генерал Ф. Франко. Заколотників підтримало 80% армії.
- * В країні почалась громадянська війна між прибічниками Франко, з одного боку, і прибічниками Народного фронту, республіки – з іншого.
- * Німеччина та Італія надали заколотникам військову допомогу. З ініціативи Франції 27 європейських країн підписали угоду про неутручання у внутрішні справи Іспанії.
- * Але наприкінці 1936 р. Німеччина та Італія порушили цю угоду і ввели свої війська на територію Іспанії.
- * Народному фронту, в якому посилювався вплив комуністів (Х. Діас, Д. Ібаррурі), СРСР надав велику політичну, матеріальну і військову допомогу. Іспанії були надані кредити; відправлена значна кількість продовольчих товарів, медикаментів, техніки та зброї.
- * В бойових діях на території Іспанії на боці Народного фронту брали участь 2 тис. радянських добровольців, тисячі бійців інтернаціональних бригад (з 54 країн).
- * До 1939 р. в країні встановилося двовладдя: в ряді районів – влада Народного фронту, в інших – диктатура Франко.
- * **В лютому 1939 р.** уряд Франко визнали Франція і Великобританія.
- * **У березні 1939 р.** війська Франко за допомогою армій Німеччини та Італії увійшли до Мадрида, охопленого фашистським повстанням.
- * **1 квітня 1939 р.** вся країна опинилася під владою диктатури Франко.

Таблиця 43

Диктатура Ф. Франко

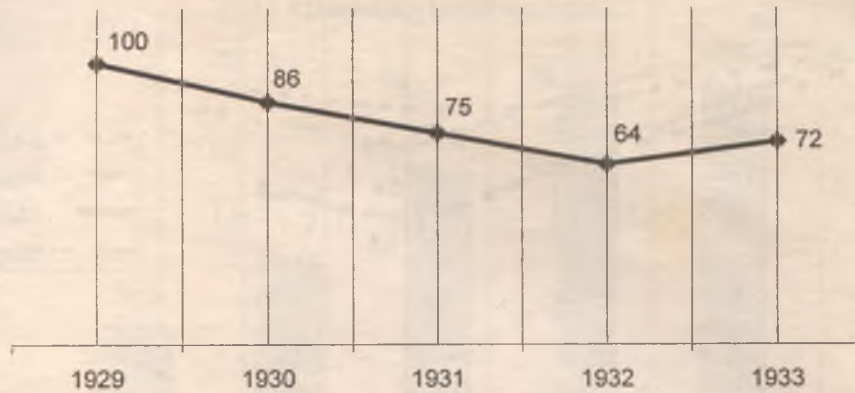
- * Франко отримав необмежені повноваження, він став довічним головою держави, лідером Іспанської фаланги, головою ради міністрів, головнокомандувачем всіх збройних сил.
- * Владу кортесів було обмежено.
- * Всі політичні партії, крім Іспанської фаланги, були заборонені.
- * Всі профспілки були закриті, замість них були створені примусові, так звані «вертикальні профспілки».
- * Закони республіки, а також реформи, проведені Народним фронтом, були скасовані.
- * Страйки оголошувались поза законом.
- * Проти республіканців були проведені репресії.
- * В міжнародних відносинах Іспанія підтримувала Німеччину та Італію.

* Заколот 1936 р. багато істориків не вважають фашистським, так само як і диктатуру, встановлену Ф. Франко.

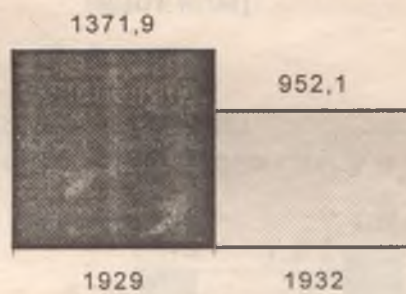
Промислове виробництво

у капіталістичному світі

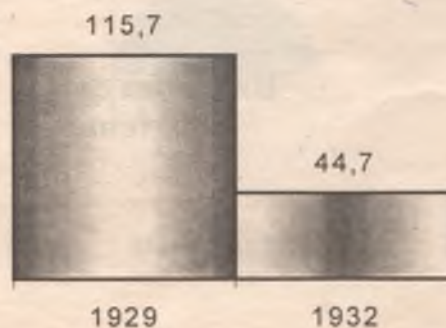
Індекс промислової продукції (у відсотках)

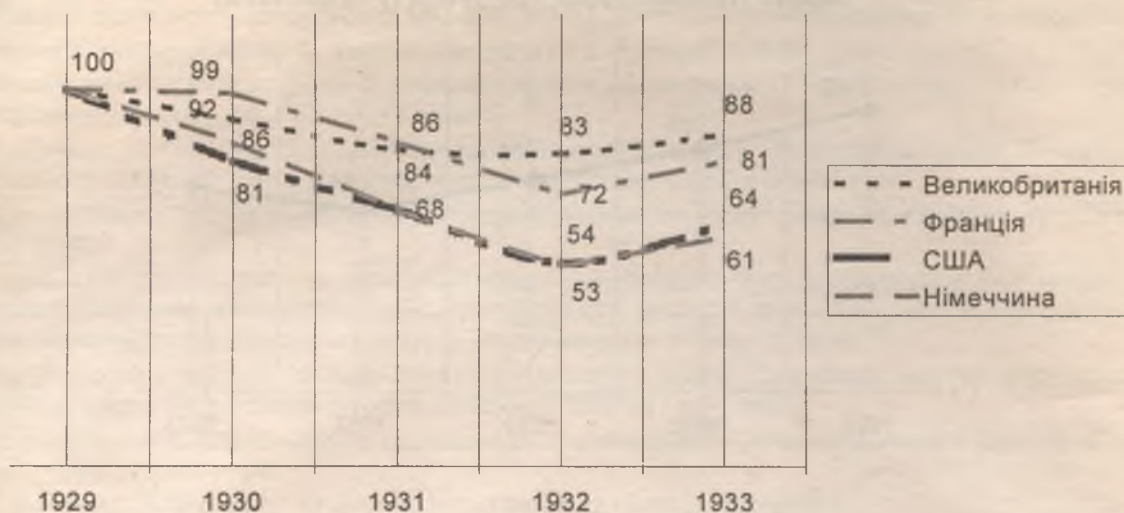
Видобування вугілля (в перерахунку на кам'яне вугілля) (млн тонн)

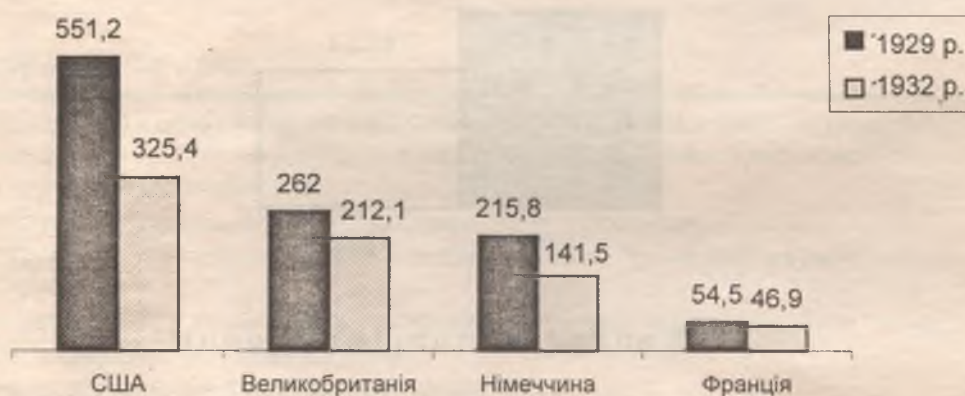
Виплавка сталі (млн тонн)

Промислове виробництво
у США, Великобританії, Німеччині і Франції

Видобування вугілля
(в перерахунку на кам'яне вугілля)
(млн тонн)

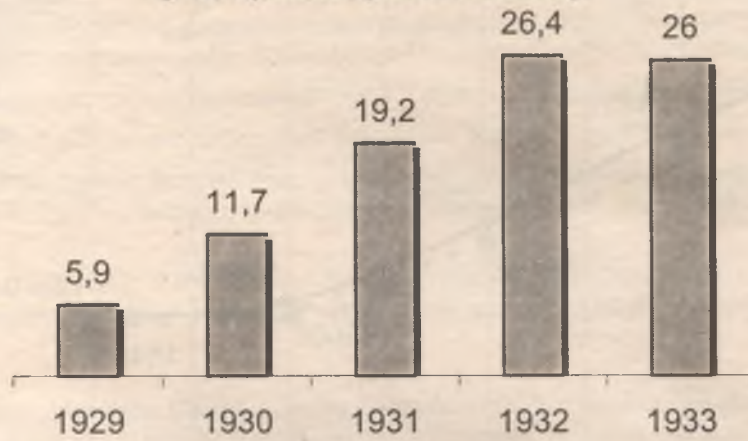

Виплавка сталі
(млн тонн)

Безробіття

Число зареєстрованих безробітних у 32 країнах (млн чоловік)

Число повністю безробітних в загальній чисельності робітничого класу в 1932 р.

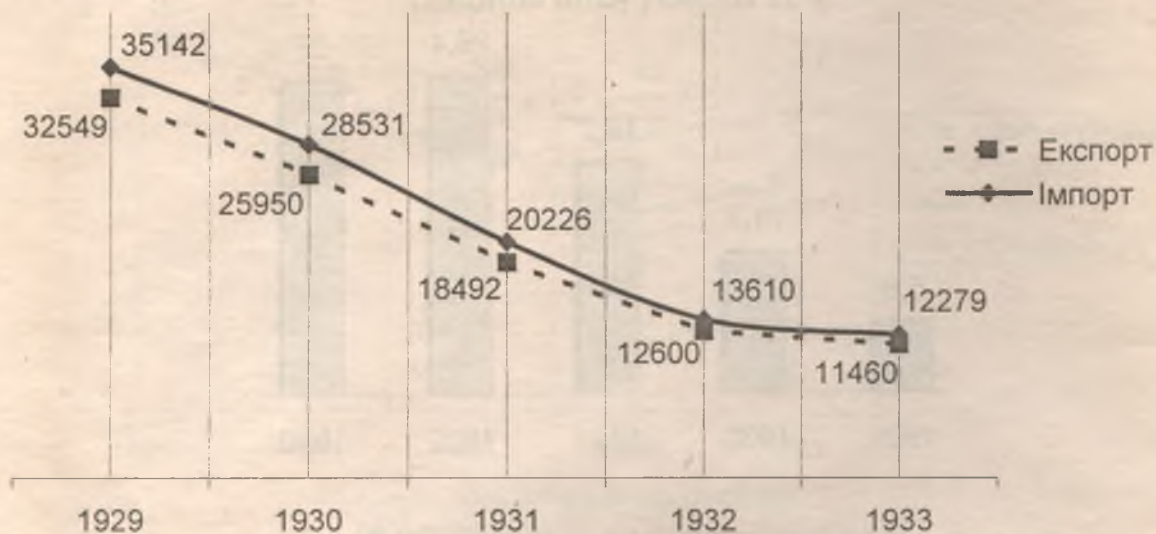

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

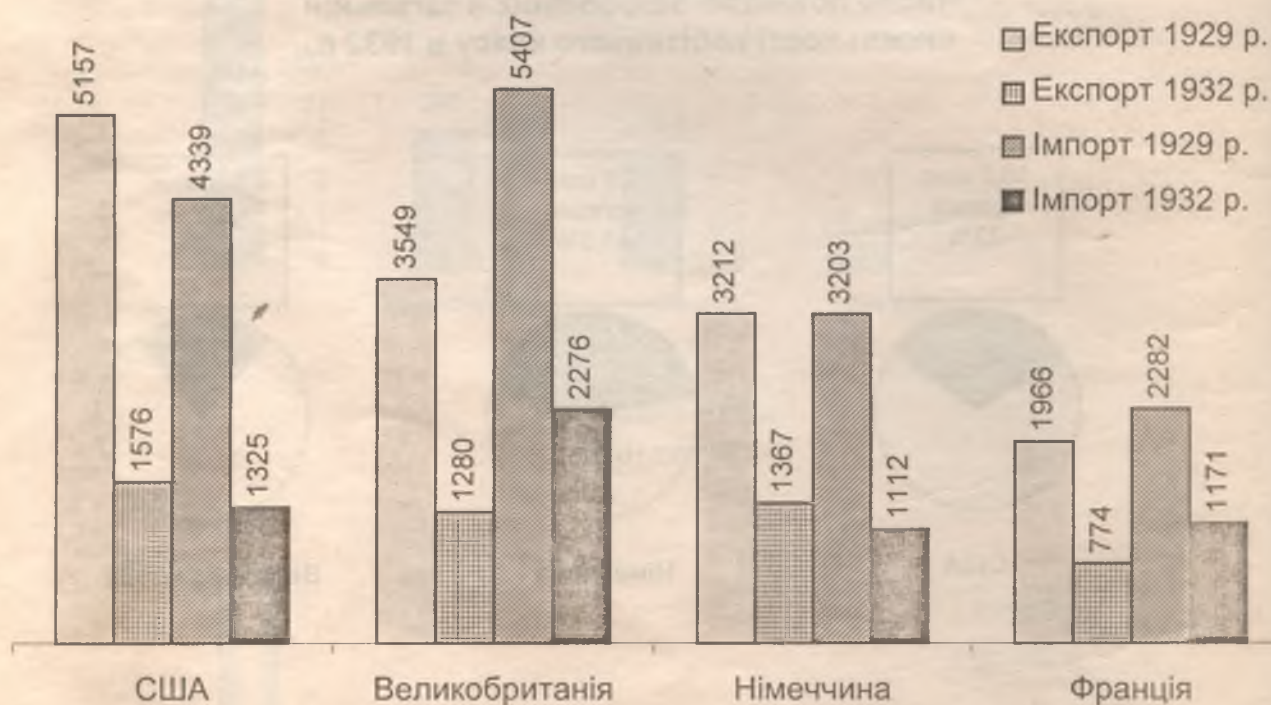
Зовнішня торгівля

(в млн доларів)

У капіталістичному світі

У США, Великобританії, Німеччині і Франції

Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи

В Центральній та Південно-Східній Європі у 1918 р. відбулися величезні історичні зміни: внаслідок революції і повалення габсбурзької монархії розпалася Австро-Угорщина.

Утворилися незалежні держави: Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Королівство сербів, хорватів та словенців (Югославія). Польське населення Австро-Угорщини отримало можливість возз'єднатися зі своїми співвітчизниками. Возз'єднана Польща стала незалежною*.

Трансильванія, більшість населення якої складалася із румун, стала частиною Румунії.

Населені італійцями землі північного узбережжя Адріатики відійшли до Італії.

Надзвичайно складною проблемою була необхідність максимального врахування національних інтересів народів колишньої Австро-Угорщини, без чого мир в Європі був би нетривким. Але ці інтереси в багатьох випадках були проігноровані.

Польщі було передано Галичину, в тому числі і Західну Україну; Чехословаччині – Закарпатську Україну; Румунії – Північну Буковину, населену українцями; ряд районів зі слов'янським населенням отримала Італія.

Загибель такої великої держави Європи, якою була Австро-Угорщина, не могла залишитись без негативних історичних наслідків. Виголосити незалежність було набагато легше, ніж реально створити демократичні, процвітаючі держави.

Протягом всього міжвоєнного періоду в утворених нових державах точилася гостра боротьба за владу і вибір шляхів політичного розвитку країн – буржуазна демократія, соціалізм, диктатура...

Молоді країни Європи, що не змогли в короткий строк зміцнити державність і підняти економіку, дуже швидко перетворювались на «розмінну карту» в політичній боротьбі великих країн світу.

Не менш складним і трагічним був цей період історії і для Російської імперії – величезної європейсько-азіатської держави світу. Внаслідок революції 1917 р. й іноземної інтервенції тут почалась громадянська війна, розпад держави. На більшій частині території колишньої Російської імперії напередодні 1920 р. була встановлена радянська влада, яка фактично була владою РСДРП(б), партії, що вперше в світі виголосила мету – **побудова соціалістичної держави**.

* Радянська Росія у 1918 р. анулювала попередні угоди щодо поділів Польщі.

РОЗПАД ГАБСБУРЗЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Польща (1918 – 1939 рр.)

Таблиця 44

Внутрішньополітичне становище

- * У листопаді 1918 р. австро-угорські та німецькі окупанти змушені були почати виведення військ з польських земель.
- * Регентська рада, заснована у 1917 р., передає всю повноту влади у Польщі Ю. Пілсудському – відомому політичному діячу, одному з творців націоналістичної ППС – революційної фракції (ППС – Польська соціалістична партія).
- * За дорученням Пілсудського було сформовано загальнопольський уряд, головним завданням якого було скликання Установчого сейму. Установчий сейм почав роботу у лютому 1919 р. В його складі більшість місць отримали члени націонал-демократичної партії та партії «Пяст».
- * Сформований сеймом уряд складався переважно з прибічників Пілсудського.
- * Уряд розігнав ради, створені в багатьох місцях ще у 1918 р.; вжив заходи щодо припинення страйків, прийняв закон про принципи земельної реформи.
- * Конституція 1921 р. утвердила буржуазно-демократичний лад.
- * У 1922 р. було вбито президента Польщі Г. Нарutowича (лідера партії «Визволенє»), введено військовий стан, обрано нового президента – С. Войцехівського (активного діяча «Пяста»).
- * У 1926 р. в умовах кризового економічного становища Войцехівський пішов у відставку, диктатором Польщі було виголошено Пілсудського, конституцію 1921 р. було змінено, права сенату і сейму обмежено. Новий режим отримав назву «санації» («оздоровлення»).
- * «Санаційний» уряд проводив терор проти опозиції, що оголосила його фашистським. У Березі Картузькій було створено концентраційний табір. Проводились «пацифікації». Вживалися заходи, спрямовані на виведення країни з економічної кризи.

Таблиця 45

Економіка

- * Економічний розвиток був вкрай нестабільний, періодично відбувалися економічні кризи. Напередодні 1939 р. Польща не змогла досягти довоєнного рівня.
- * У сільському господарстві країни зберігалось поміщицьке землеволодіння, селянські господарства руйнувалися.
- * В промисловості посилювалась роль іноземного капіталу. Зростали прибутки монополій, але в цілому рівень розвитку економіки лишався невисоким.

Таблиця 46

Міжнародна політика

- * У 1919 р. Польща підписала Версальський договір, що залишав у складі Німеччини майже всю Сілезію і ряд споконвічних польських земель. (Згідно з плебісцитом 1921 р. і рішенням Антанти 1/3 Верхньої Сілезії було віддано Польщі.) У 1920 – 1921 рр. Польща воювала з Радянською Росією. Згідно з Ризьким мирним договором (1921 р.) до Польщі відійшли Західна Україна та Західна Білорусія.
- * У 1920 р. Польща захопила у Литви Вільнюський край.
- * Локарнські договори (1925 р.) не дали гарантій безпеки західних кордонів Польщі.
- * У 1934 р. «санаційний» уряд підписав польсько-німецький договір про мирне вирішення суперечностей (договір про ненапад) терміном на 10 років.
- * У 1938 р. Польща захопила у Чехословаччини Тешинську Сілезію і планувала анексію Литви.
- * У березні 1939 р. Німеччина висунула ультиматум Польщі з вимогою приєднати Гданьськ (Данциг) і дати згоду на будівництво у «польському коридорі»^{*} автомобільних та залізничних шляхів. Польща відхилила ці вимоги. В квітні 1939 р. Німеччина розірвала договір 1934 р. з Польщею.
- * У серпні 1939 р. Польща підписала союзний договір з Великобританією, яка зобов'язалась надати Польщі допомогу у випадку загрози її незалежності. Аналогічна декларація була підписана із Францією.
- * Пропозиції СРСР щодо політичної та воєнної співпраці Польщею були відкинуті.
- * 1 вересня 1939 р. Німеччина вчинила напад на Польщу і розпочала Другу світову війну.

* «Польський коридор» – вузька смуга землі, що забезпечувала Польщі вихід до Балтійського моря.

Чехословаччина (1918 – 1939 рр.)

Таблиця 47

Внутрішньополітичне становище

- * **14 листопада 1918 р.** Тимчасові національні збори Чехословаччини виголосили затвердження республіканського устрою країни та обрали президентом (майже з необмеженими повноваженнями) **Т. Масарика** – політичного діяча, засновника Чеської Національної ради, філософа. Він переобирався на посаду президента в 1920, 1927, 1934 рр.
- * У міжвоєнні роки в Чехословаччині діяло 50 різних партій (аграрна, національно-демократична, соціалістична, комуністична, фашистська). Між ними точилася гостра політична боротьба.
- * У **1920 р.** було прийнято **конституцію**, яка закріплювала буржуазно-демократичний, республіканський устрій Чехословаччини.
- * У **1920 – 1922 рр.** були проведені такі реформи: позбавлено політичних привілеїв дворянство; введено 8-годинний робочий день і допомога по безробіттю; розширене медичне страхування; почалась аграрна реформа.
- * Реформи не зупинили страйковий рух, і в **1923 р.** уряд обмежує демократичні свободи прийняттям закону про охорону республіки.
- * У **1933 р.** було створено Судето-німецьку партію, що була прямою агентурою Гітлера. Вона почала вимагати негайного приєднання Судет до Німеччини і організувала збройний заколот. Але до влади фашистам прийти не вдалося.
- * У **1935 р.** президентом Чехословаччини було обрано **Е. Бенеша**, члена Ради і голову Комітету безпеки Ліги Націй.
- * У жовтні **1938 р.** Е. Бенеш пішов у відставку з посади президента; до цього часу Німеччина, за згодою Чехословаччини, Великобританії та Франції (Мюнхенська угода 1938 р.), окупувала Судети.

Таблиця 48

Економіка

- * Економічний розвиток Чехословаччини був нестабільним, зростання економіки змінювалося кризами (1922, 1929 рр.).
- * В економіці країни велику частку складав іноземний капітал (англо-франко-американський).
- * На економічний розвиток Чехословаччини негативно впливали великі репараційні платежі.
- * В 1933 р. виробництво скоротилося на 1/3. Кількість безробітних досягла 920 тис. чол.
- * У **1939 – 1940 рр.** економіку Чехословаччини було підпорядковано німецьким монополіям.

Таблиця 49

Міжнародна політика

- * Чехословаччина підписала Версальський, Сен-Жерменський, Тріанонський договори (Закарпатська Україна була приєднана до Чехословаччини; Тешинський край був розділений між Польщею та Чехословаччиною).
- * У квітні 1919 р. чехословацькі війська під проводом Антанти взяли участь в інтервенції проти Угорської республіки.
- * У **1920 – 1921 р.** під егідою Франції було створено військово-політичний блок Чехословаччини, Румунії і Югославії (Мала Антанта).
- * У **1922 р.** було підписано тимчасову угоду Чехословаччини з РРФСР, УСРР, що не заважало Чехословаччині проводити антирадянську політику.
- * У **вересні 1938 р.** в Мюнхені уряди Великобританії і Франції підписали з Німеччиною та Італією угоду про розділ Чехословаччини. Німеччина окупувала спочатку Судетський край, потім чеські землі, що за указом Гітлера були перетворені у «Протекторат Богемії та Моравії»; Польща – Тешинський край; Угорщина – південні райони Словаччини та Закарпатську Україну.

Угорщина (1918 – 1939 рр.)

Таблиця 50

Внутрішньополітичне становище

- * **16 листопада 1918 р.** Національна рада (створена у жовтні 1918 р. з представників Партії незалежності, буржуазно-радикальної і соціал-демократичної партій) оголосила Угорщину **республікою**.
- * У **січні 1919 р.** було обрано президента республіки **М. Каройї** (Карольї) – голову Національної ради, графа, політичного діяча. Почали створюватись нові органи влади республіки; уряд оголосив про проведення демократичних реформ.
- * У **березні 1919 р.** уряд Каройї, що не встиг втілити у життя свою політику, було скинуто пролетарською революцією. В Угорщині встановилась радянська республіка (УРР); створено уряд на чолі з соціал-демократом **Ш. Гарбаї**.
- * УРР проіснувала 133 дні; за цей час були проведені такі соціалістичні реформи: націоналізація промисловості, банків, транспорту, землі; створення Червоної армії; конфіскація майна буржуазії тощо.
- * США, Великобританія, Франція та інші капіталістичні держави не визнали УРР. Радянська Росія, що визнала УРР, надавала їй всебічну підтримку.
- * У **квітні 1919 р.** розпочалась інтервенція військ Антанти проти УРР. У **серпні 1919 р.** радянський уряд Угорщини пішов у відставку під зовнішнім (інтервенція) і внутрішнім (повстання проти УРР) тиском. Спочатку було утворено перехідний уряд, потім встановлено регентство.
- * У **1920 р.** регентом стає колишній контр-адмірал габсбурзького флоту **М. Хортї** (Гортї), він займав цю посаду до 1944 р. Угорщина стає королівством без короля.
- * Регентство викликало опір демократичних сил країни, що звинувачували Хортї у встановленні фашистської диктатури. Але створити єдиний народний фронт проти режиму Хортї не вдалося. (Причинами розбрату серед опозиції стали: заборона політичних партій лівого напрямку, в тому числі і КПУ; терор; обмеження виборчих прав громадян.)
- * **Наприкінці 30-х років** Угорщина повністю переходить у політичне підпорядкування до гітлерівської Німеччини.

Таблиця 51

Економіка

- * Рівень розвитку економіки – середній.
- * У сільському господарстві збереглися пережитки феодалізму (поміщицьке землеволодіння).
- * Високий рівень концентрації виробництва, сильні позиції іноземного капіталу (головним чином німецького).
- * У **1929 – 1939 рр.** в Угорщині відбувається **економічна криза**, її наслідки мали катастрофічний характер (1 млн безробітних).
- * У **1934 – 1939 рр.** економіка Угорщини повертається на докризовий рівень, але життєвий рівень населення залишається низьким.

Таблиця 52

Міжнародна політика

- * Уряд Каройї проводив курс на досягнення компромісу з Антантою, яка вимагала проведення нової демаркаційної лінії, внаслідок чого ряд районів країни опинився б під іноземною окупацією.
- * Радянський уряд Угорщини орієнтувався на Радянську Росію, розраховував отримати від неї військову допомогу.
- * Хортїський уряд співпрацював з Італією та Німеччиною, вимагав перегляду Тріанонського договору, активно готувався до війни (Дерська програма 1938 р. асигнувала 1 млрд пенге на військові потреби).
- * У **1938 р.** Угорщина брала участь у розділі Чехословаччини, окупувала частину Словаччини, у **1939 р.** окупувала Закарпаття.
- * У **1939 р.** Угорщина приєдналася до скерованого проти СРСР «Антикомінтернівського пакту» – договору (1936 р.) між Німеччиною, Італією, Японією.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Румунія (1918 – 1939 рр.)

Таблиця 53

Внутрішньополітичне становище

- * Посилився революційний рух, зросла кількість страйків, заворушень, повстань (в тому числі в армії).
- * Великий вплив на робітників мали Соціалістична партія (утворена в 1918 р.) і Комуністична партія (заснована у 1921 р. і заборонена у 1924 р.).
- * Аби запобігти революції, уряд виголосив загальне виборче право (що не розповсюджувалося на жінок та військовослужбовців); прийняв декрет про проведення аграрної реформи.
- * Відбувалися численні зміни уряду.
- * У 1922 – 1928 рр. при владі знаходилась Націонал-ліберальна партія, у 1928 – 1933 рр. – Націонал-цараністська партія. У 1930 р. був коронований спадкоємний принц Кароль (вигнаний у 1926 р. з Румунії) під іменем Кароль II.
- * У 1931 р. було створено фашистську організацію «Залізна гвардія».
- * У 1934 – 1937 рр. у влади знаходилось праве угруповання Націонал-ліберальної партії. Посилилась фашизація країни.
- * У грудні 1937 р. до влади прийшов уряд фашистської Націонал-християнської партії (створеної у 1933 р.).
- * У лютому 1938 р. Кароль II розпустив уряд і встановив режим королівської диктатури (політичні партії були розпущені, замість профспілок були утворені «корпорації» на зразок італійських).

Таблиця 54

Економіка

- * У 1922 р. в Румунії почався економічний підйом, зміцніли позиції великої фінансово-промислової буржуазії.
- * В 1929 – 1933 рр. Румунія переживала гостру економічну кризу (винятком була лише нафто-видобувна галузь, що не зазнала кризи).
- * Аграрну реформу не було завершено, кількість безземельних селян сягала 1 млн чол.
- * З 1933 р. успішно розвивається металургійна та хімічна промисловість. Але в цілому економіка Румунії була відсталою.

Таблиця 55

Міжнародна політика

- * Румунія бере участь в інтервенції проти Радянської Росії і Угорської радянської республіки (1918 – 1919 рр.).
- * Румунія підписала Сен-Жерменський, Нейський, Тріанонський мирні договори, згідно з якими до складу Румунії входили Трансильванія, Добруджа, Буковина.
- * Румунія захопила і анексувала Бессарабію (1918 р.); у 1924 р. тут відбулося велике анти-румунське повстання – Татарбунарське.
- * У 1920 – 1921 рр. Румунія бере участь у створенні Малої Антанти.
- * Румунія підписала союзні договори з Польщею, Францією, Італією (1921, 1926 рр.). Орієнтувалась на Великобританію і Німеччину.
- * У 1934 р. Румунія встановила дипломатичні відносини з СРСР.
- * У 1939 р. Румунія уклала економічний договір з Німеччиною. З початком Другої світової війни румунський уряд виголосив нейтралітет країни.

Болгарія (1918 – 1939 рр.)

Таблиця 56

Внутрішньополітичне становище

- * У **вересні 1918 р.** в Болгарії відбулось Владайське повстання. За участю військ Антанти його було придушено, але основні вимоги повстанців довелося задовольнити: Болгарію було проголошено республікою, цар Фердинанд зрікся престолу і передав його синові Борису (Борису III).
- * У **1919 р.** відбулися перші повоєнні вибори в Народні збори, сформовано коаліційний уряд, а в **травні 1920 р.** – однопартійний, що складався з членів БЗНС (Болгарського землеробського народного союзу) на чолі з О. Стамболійським.
- * Уряд Стамболійського проводить такі реформи: встановлює максимум земельної власності у 30 га; вводить трудову повинність і прогресивний податок на доходи, монополізує державну торгівлю хлібом та ін. Реформи викликали занепокоєння, а потім і пряме невдоволення буржуазії.
- * У **червні 1923 р.** уряд Стамболійського було скинуто внаслідок державного заколоту; до влади прийшов уряд **О. Цанкова** – лідера «Народної змови» (профашистської організації, утвореної у 1922 р.). В країні було встановлено диктатуру.
- * Проти диктатури Цанкова у **червні та вересні 1923 р.** відбулись повстання, але були придушені.
- * У **1932 р.** Цанков створює фашистську партію – Національно-соціальний рух.
- * У **1934 р.** відбувається новий державний заколот, утворено новий уряд, але у 1935 р. він був розпущений царем Борисом III, що встановив монархо-фашистську диктатуру.
- * У **1938 р.** Болгарська комуністична партія об'єдналась з робітничою партією в Болгарську робітничу партію, метою якої була боротьба з фашизмом, за соціалізм.

Таблиця 57

Економіка

- * Економічне становище Болгарії у повоєнні роки було катастрофічним: населення голодувало, промисловість і сільське господарство знаходились у кризовому стані. Через величезні репарації, що повинна була сплатити Болгарія, відбудувати економіку було неможливо.
- * У **1929 – 1933 рр.** світова економічна криза нанесла відчутний удар по болгарській економіці; стрімко скоротилося виробництво, почалось масове розорення селян.
- * Наприкінці 30-х років економіка Болгарії потрапила під вплив німецьких монополій.

Таблиця 58

Міжнародна політика

- * Болгарія підписала у **1919 р.** Нейський мирний договір, але правлячі кола країни прагнули його перегляду.
- * У **1934 р.** Болгарія встановила дипломатичні відносини з СРСР.
- * З кінця 30-х років Болгарія орієнтується на Німеччину та Італію.
- * Після скасування у **1938 р.** військових обмежень, накладених Нейським мирним договором, Болгарія за допомогою Німеччини швидко озброюється.
- * З початком Другої світової війни уряд Болгарії виголосив нейтралітет, але співпрацював з Німеччиною.

Югославія* (1918 – 1939 рр.)

Таблиця 59

Внутрішньополітичне становище

- * 1 грудня 1918 р. після об'єднання Сербії, Чорногорії та південнослов'янських земель колишньої Австро-Угорщини в єдине Королівство сербів, хорватів та словенців на чолі з династією Карагеоргієвичів були проведені деякі соціальні та економічні реформи (аграрна реформа; введений 8-годинний робочий день; підвищена заробітна платня тощо).
- * У 1920 р. були проведені вибори у парламент, але уряд скасував їх наслідки і позбавив депутатських мандатів представників КПЮ (Комуністичної партії Югославії).
- * У 1921 р. було прийнято *Відовданську конституцію*, яка виголосила королівство конституційною, парламентською і спадкоємною монархією на чолі з сербським королем з династії Карагеоргієвичів. Королю належала законодавча і виконавча влада. Запроваджувався однопалатний парламент – народна скупщина. Виголошувались демократичні свободи і рівність всіх перед законом.
- * У 1922 – 1928 рр. загострилась політична боротьба за федеративний переустрій Югославії.
- * У січні 1929 р. король Олександр здійснив державний переворот, встановив в країні військово-монархічну диктатуру, конституція була скасована, скупщина розпущена, всі політичні партії заборонено.
- * У 1934 р. короля Олександра (прибічника союзу з Францією) було вбито хорватськими фашистами – усташами (їх організація утворилась у 1929 р.) при тасмній співучасті Німеччини. На престол був возведений 11-річний син Олександра Петро II, регентську раду очолив принц Павло – відвертий прибічник фашистської Німеччини.
- * Тривала боротьба за демократичний переустрій Югославії закінчилась виборами у скупщину та наданням Хорватії автономії (1939 р.)

Таблиця 60

Економіка

- * Економіка Югославії була відсталою, найбільш розвинутими були словенські землі.
- * У 1931 р. економіку Югославії охопила світова *економічна криза*.
- * Наприкінці 30-х років зростає залежність Югославії від фашистської Німеччини у зовнішній торгівлі.

Таблиця 61

Міжнародна політика

- * Югославія виступала захисником Версальської системи.
- * Кордони Югославії з Австрією, Угорщиною, Болгарією були визначені Сен-Жерменським, Тріанонським, Нейським договорами.
- * У 1919 р. були вирішені питання про кордони з Румунією та Грецією, у 1920 р. встановлено італійсько-югославський кордон.
- * Югославія увійшла до Малої Антанти (1921 р.).
- * У 1927 р. Югославія уклала союзний договір з Францією.
- * В 1934 р. Югославія разом з Грецією, Румунією і Туреччиною заснувала Балканську Антанту.
- * У 1937 р. Югославія уклала договір «Про вічну дружбу» з Болгарією та «Про нейтралітет» з Італією.
- * На початку Другої світової війни Югославія виголошує нейтралітет.

* До 1929 р. Югославія мала іншу назву – Королівство сербів, хорватів та словенців.

Росія – СРСР (1917 – 1939 рр.)

Таблиця 62

Лютнева буржуазна революція в Російській імперії

Причини	<ul style="list-style-type: none"> * Криза в економіці, внутрішній політиці, пов'язана з нездатністю самодержавної влади управляти країною, а також світовою війною, яка викликала страшні злидні, загострила всі соціально-економічні і політичні суперечності.
Початок революції	<ul style="list-style-type: none"> * 27 лютого у Петрограді почалися масові страйки та демонстрації, що переросли у збройне повстання і революцію, яка охопила всю країну. Основні вимоги повсталих – скасування монархії, проведення демократичних реформ.
Наслідки революції	<ul style="list-style-type: none"> * Російський цар Микола II зрікся престолу (2 березня 1917 р.). * Влада перейшла до Тимчасового уряду (ТУ), в першому складі якого більшість членів були октябристами та кадетами. Очолив ТУ князь Г. Львов. * Виникли народні органи влади – Ради. Більшість в Радах у ході виборів отримали меншовики та есери. * ТУ відклало питання про устрій держави* і влади до скликання Установчих зборів у січні 1918 р. * ТУ здійснив ряд демократичних реформ (надання громадянських свобод, амністії політв'язням тощо). * ТУ пообіцяв у найкоротший термін провести аграрну реформу, яка мала забезпечити селян землею.

ТУ був вищим органом влади до 25 жовтня 1917 р. Намагання ТУ вирішити численні проблеми, пов'язані зі світовою війною, розрухою, національно-визвольним рухом, були невмілими. Невдоволення політикою ТУ поступово охоплювало всі верстви населення. В цих умовах **влітку 1917 р.** була зроблена спроба встановлення воєнної диктатури, що отримала назву **корніловський заколот**. Л. Корнілов – генерал, Верховний Головнокомандувач збройними силами Росії 25 серпня 1917 р. спрямував на Петроград 3-й Кіннотний корпус та інші військові частини, висунув голові ТУ **О. Керенському** ультиматум. В ньому вимагалася відставка ТУ, надання всієї влади головнокомандувачу армією. Л. Корнілов планував наступ на Москву та Київ. За тиждень заколот було придушено. У цій операції, крім уряду, есерів та меншовиків, брали участь більшовики і революційні частини Петроградського гарнізону, підняті ними по тривозі загони Червоної гвардії. Авторитет більшовиків в ці дні стрімко зростає, більшість Рад почали підтримувати РСДРП(б).

Таблиця 63

Встановлення влади більшовиків

ЦК РСДРП(б), особисто В. Ленін розробили план збройного повстання у Петрограді з метою захоплення влади.	З метою проведення повстання були утворені Військово-революційний комітет (при Петроградській раді) та Військово-революційний центр (при ЦК РСДРП(б)).
24 – 25 жовтня 1917 р. більшовицький план збройного повстання було здійснено. Вночі 26 жовтня (02 г. 10 хв.) ТУ було заарештовано, влада перейшла до Військово-революційного комітету.	II Загальноросійський з'їзд робітничих та солдатських депутатів, що почав роботу 25 жовтня , прийняв постанову: вся влада на місцях переходить до Рад . Після залишення з'їзду частиною депутатів (на знак протесту) було визнано повалення ТУ.
26 жовтня на другому засіданні з'їзду було сформовано уряд Росії – Раду Народних Комісарів (Раднарком), головою уряду обрано В. Леніна .	Вищим органом влади країни між з'їздами став Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК).
Раднарком був однопартійним (більшовицьким) за своїм складом, ВЦВК – багатопартійним (есери, меншовики, більшовики).	У жовтні 1917 р. Раднарком ще не мав повної влади у країні, це трапиться лише в середині 20-х років.

* У лютому 1917 р. на теренах колишньої Російської імперії почали утворюватися національні держави, які вимагали визнання власного суверенітету (Україна, Білорусія, Вірменія, Азербайджан, Грузія).

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Створення більшовицького Раднаркому викликало схвалення не у всіх верств населення. Країна на-че завмерла в очікуванні: а що ж буде далі? Після перших красивих декларацій, декретів про землю і мир Раднарком приступив до державної діяльності і політичної боротьби з ВЦВК. ВЦВК очолював Л. Каменєв, який відстоював необхідність утворення уряду з більшовиків, меншовиків та есерів. Ка-дети, «октябристи» та інші буржуазні партії відразу зайняли вкрай ворожу позицію щодо Раднаркому і розпочали організацію збройного опору владі більшовиків.

До лютого 1918 р., придушуючи опір та заколоти, більшовики встановили радянську владу майже в усій колишній Російській імперії, створили **Червону Армію**, розігнали Установчі збори (6 січня 1918 р.), ввели терор проти контрреволюціонерів (так було названо супротивників більшовицької влади), створили органи державної влади.

Утвердити радянську владу мирним шляхом не вдалося і в країні розпочалась **громадянська війна**.

Громадянська війна в Росії у 1918 – 1922 рр.

Причини	<ul style="list-style-type: none"> * Розкол суспільства на прибічників та супротивників більшовицької влади та соціалізму. * Нездатність суспільства вирішити парламентськими методами питання про владу та державний устрій. * Готовність більшовиків, які прийшли до влади, боротися за неї зі зброєю у руках, відкидаючи парламентаризм. * Складність та суперечливість національного питання, що виникло у зв'язку з утворенням на території колишньої Російської імперії нових держав, які захищали свій суверенітет силою зброї. * Втручання у внутрішні справи Росії, збройна інтервенція Англії, Франції, США, Японії, Туреччини, Німеччини.
Головні події	<ul style="list-style-type: none"> * Січень – березень 1918 р. Громадянська війна поширюється, формуються армії: червоноармійців – захисників радянської влади та білогвардійців – прибічників буржуазного ладу. * Починається інтервенція (війська Англії, Франції, США, Японії, Туреччини, Німеччини). * Літо – осінь 1918 р. Розпочинаються бойові дії на фронтах громадянської війни: Східному фронті, Південному фронті, у Прибалтиці, Україні, Білорусії. Червоний та білий терор. * 1919 – 1920 рр. Червона Армія розгромила значні білогвардійські сили: армію <i>Колчака</i> (яка контролювала землі від Волги до Байкалу); армію <i>Денікіна</i> (землі Дону, Північного Кавказу, України); армію <i>Юденіча</i>, що прагнула захопити Петроград, армію <i>Врангеля</i> (Крим, південь України). Водночас були вигнані війська інтервентів з цих районів. * Лютий – жовтень 1922 р. Білогвардійці та інтервенти (Японія) зазнали поразки на Далекому Сході та в Примор'ї. * Громадянська війна скінчилась*.
Підсумки і наслідки	<ul style="list-style-type: none"> * Встановлена радянська влада в Росії, Україні, Білорусії, Середній Азії, Закавказзі, на Північному Кавказі. * Створені умови (воєнно-політичні союзи) для об'єднання національних держав. * РСДРП(б), Раднарком, ВЦВК та інші органи влади накопичили досвід соціалістичних перетворень (від «воєнного комунізму» (1919) до непу (1921)), опрацювали командно-адміністративний стиль управління країною. * Завершився процес формування однопартійної політичної системи (всі політичні партії крім РСДРП(б) заборонені і знищені). * Інтервенти вигнані. * Загинули мільйони людей (на фронтах, від голоду, хвороб, терору). * Промисловість, транспорт і сільське господарство країни знаходились у кризовому стані. * Величезної шкоди зазнала культура.

У 1922 р. Росія, Україна, Білорусія, Закавказька республіка (Вірменія, Азербайджан, Грузія) об'єдналися в єдину державу – Союз Радянських Соціалістичних Республік. На початку 1939 р. до складу СРСР входили майже всі території колишньої Російської імперії (крім Фінляндії, Литви, Латвії, Естонії, Західної України і Бессарабії).

* 1922 р. – найбільш визнана в історичній літературі дата завершення громадянської війни.

СРСР перед Другою світовою війною

Таблиця 65

Внутрішньополітичне становище

- * СРСР сформувався як тоталітарна держава, основою якої була командно-адміністративна система, що складалася з партійних і державних органів влади.
- * Посилилась влада Й. Сталіна (Генерального секретаря ЦК ВКП(б), що після смерті В. Леніна у 1924 р. фактично стає одноосібним керівником держави).
- * Відбувалися масові репресії, порушувались законність і права людини. Величезну владу над долями людей отримав НКВС.
- * Вся командно-адміністративна система і особисто Й. Сталін використовують як засіб управління політичне лицемірство і брехню, виголошуючи СРСР демократичною державою (особливо після прийняття конституції 1936 р.).
- * Посилено пропагується *патріотизм, готовність віддати усі сили або навіть життя за щастя своєї Батьківщини*. Велику роль в цьому відіграють не тільки ВКП(б), але й комсомол, громадські організації, твори мистецтва, система освіти.
- * Ці ідеологічні установки стають основою командно-адміністративної системи. За ними приховується справжній політичний стан країни. Уряд жорстоко розправляється з будь-якими спробами опору тоталітарному режимові. Більше того, народ СРСР майже беззаперечно визнає наявність «ворогів народу», які ще вчора були рідними і друзями. Стрімко зростає кількість в'язнів ГУТАБу.

Таблиця 66

Економіка

- * Внаслідок *індустріалізації*, розпочатої у 1925 р., СРСР перетворюється у промислово розвинену країну, що має потужну важку промисловість (легка промисловість розвинута слабо).
- * У 1932 – 1933 рр. було проведено *суцільну колективізацію сільського господарства*. Але вирішити проблему забезпечення країни продовольством у необхідному обсязі не вдалося. Тільки перед 1935 р. була скасована карткова система на продукти харчування, але обсяг сільськогосподарського виробництва так і не досяг показників періоду непу.
- * Прискорено розвивались галузі, що виробляли стратегічну сировину, боєприпаси, техніку: штурмовики ІЛ-2, бомбардувальники ІЛ-4, ПЕ-2, винищувачі ЯК-1, ЛАГ-3, військові машини, артилерійське озброєння.

Таблиця 67

Міжнародна політика

- * На міжнародній арені СРСР виступає як миролюбна країна; неодноразово радянський уряд пропонує створити систему колективної безпеки в Європі. У 1934 р. СРСР вступає до Ліги Націй. Укладати колективні угоди про взаємодопомогу, запобігання агресії з боку Німеччини СРСР не вдалось. З одного боку, це було обумовлено недовірою до СРСР як до тоталітарної держави, а з іншого – Англія, Франція, а також ряд інших європейських держав розраховували за допомогою Німеччини послабити СРСР.
- * У 1939 р. відбувається зближення СРСР та Німеччини. Внаслідок цього СРСР і Німеччина підписують пакт про ненапад, договір про «дружбу і кордони» (дивись тему 8).
- * У 1938 – 1940 рр. СРСР був змушений пройти через «малі війни»: бої поблизу озера Хасан і ріки Халхін-Гол з японськими агресорами; війну з Фінляндією.

Тема 6.

Країни Азії, Африки
та Латинської Америки

Після Першої світової війни в країнах Азії, Африки та Латинської Америки продовжилась боротьба за буржуазно-демократичні реформи, економічну та політичну незалежність, що розпочалась ще у XIX ст.

Під впливом соціалістичної революції в Росії у цих регіонах, як і практично в усіх країнах світу, формується соціалістичний (комуністичний) рух у вигляді комуністичних партій, гуртків тощо. Він починає дедалі істотніше впливати на внутрішньополітичне становище країн, активізується діяльність профспілок.

В країнах Азії, Африки, Латинської Америки не було такого тривалого, як у країнах Європи, досвіду демократії, розвинутих демократичних традицій. В умовах економічних криз, коли рівень життя населення різко знижувався, а страйковий рух зростав, поширеною формою управління стає диктатура.

Країни Азії, Африки, Латинської Америки розвивалися під сильним економічним і політичним впливом розвинутих індустріальних держав світу. Навіть звільнення від колоніальної залежності не дало можливості багатьом країнам стати повністю суверенними державами. Великий іноземний капітал (США, Великобританії, Франції, Німеччини та ін.), який був вкладений в економіку цих регіонів, безумовно, прискорював їх розвиток. Але це прискорення не супроводжувалось поліпшенням життя народів, економіка формувалась колоніальними методами, природні ресурси хижацьки грабувалися.

Японія

Таблиця 68

Внутрішньополітичне становище

- * Посилився демократичний рух, який висунув такі вимоги: розширення виборчих прав населення, демократизація управління державою, скорочення воєнних витрат, припинення агресивної зовнішньої політики, проведення соціальних реформ.
- * Значний вплив на демократичний рух справляли утворена у 1922 р. Комуністична партія Японії (нелегальна) і Робітничо-селянська партія (легальна).
- * У 1927 р. уряд Японії очолив генерал *Танака*, були проведені арешти учасників демократичного руху, заборонені ліві партії. Активізувалися фашистські організації, що виникли наприкінці 20-х років.
- * У 1932 р. фашисти здійснили спробу захоплення влади, заколот був придушений, але вплив фашистів на уряд зріс.

Таблиця 69

Економіка

- * У 20-ті роки спостерігався економічний підйом, тому що після Першої світової війни на Далекому Сході відкриваються широкі можливості для збуту японських товарів (слабшає конкуренція з боку Великобританії, Німеччини, Росії).
- * У роки світової економічної кризи (1929 – 1933 рр.) відбувалася милітаризація економіки Японії.
- * Соціально-економічне становище населення Японії залишалось тяжким: низький рівень життя, безробіття (3 млн безробітних), розорення селян.

Китай

Таблиця 70

Внутрішньополітичне становище

- * Посилилась національно-визвольна боротьба за незалежність і демократію.
- * Національно-визвольну боротьбу очолювали партія Гоміньдан (орієнтувалася на капіталізм) і КПК (Комуністична партія Китаю).
- * У 1925 – 1927 рр. відбулася національно-визвольна революція, у ході якої розпочалася громадянська війна між прибічниками соціалізму та капіталізму.
- * В 1931 р. у зв'язку з окупацією Японією земель Китаю Гоміньдан і КПК прийняли рішення про припинення громадянської війни і спільну боротьбу з японською агресією.

Таблиця 71

Економіка

- * Економіка країни знаходилась у напівколоніальній залежності від індустріальних країн.
- * В сільському господарстві зберігалися феодальні відносини.
- * В цілому рівень розвитку економіки і життя населення був низький.

Індія

Таблиця 72

Внутрішньополітичне становище

- * Продовжувався рух за надання Індії самоврядування, його очолювали ІНК (Індійський національний конгрес) та Мусульманська ліга.
- * Відбувалися кампанії громадянської непокори (мирний протест) під керівництвом лідера ІНК – **М. Ганді**. Учасники кампанії громадянської непокори вимагали незалежності Індії і демократичних реформ.
- * Формувався соціалістичний, комуністичний рух (Комуністична партія Індії утворилася у 1925 р.).
- * Колоніальна влада проводила репресії проти учасників національно-визвольного руху, а також арешти учасників численних страйків, демонстрацій, повстань.
- * У 1935 р. англійський парламент прийняв Акт про управління Індією (конституцію). Відповідно до цього закону частково розширювались автономні права Індії, були проведені у 1937 р. вибори у провінціальні законодавчі збори, перемогу одержав ІНК.
- * Загострилися релігійні та міжетнічні суперечності. Мусульманська ліга вимагала поділу Індії та утворення мусульманської держави Пакистан.

Таблиця 73

Економіка

- * Промисловість та сільське господарство знаходились у колоніальній залежності від Великої Британії і були слабо розвинені.
- * Рівень життя населення був низьким, особливо погіршилось становище трудящих після світової економічної кризи 1929 – 1933 рр.

Індонезія

Таблиця 74

Внутрішньополітичне становище

- * Головна проблема країни – набуття незалежності.
- * Різні політичні партії організовували боротьбу за незалежність (Союз ісламу, Індійська партія, Спілка народу, КПІ – Комуністична партія Індонезії, Національна партія – Партія Індонезії).
- * Відбувалися великі повстання з вимогами незалежності та демократичних реформ. Влада викривувала терор.
- * У 1937 р. національна буржуазія та комуністи утворили масові організації «Рух індонезійського народу» та «Індонезійський політичний союз». Головна мета цих організацій – боротьба за незалежність, проти фашизму і японської агресії. Досягти мети не вдалося.

Таблиця 75

Економіка

- * Економіка країни знаходилась у колоніальній залежності від Нідерландів.
- * Зросла кількість іноземних монополій (Великобританії, Японії, США).
- * Вироблялась та видобувалась експортна продукція: олово, нафта, каучук, копра, цукрова тростина, кава, чай.
- * Світова економічна криза 1929 – 1933 рр. завдала економіці країни нищівного удару.

Індокитай

Таблиця 76

Країна	Внутрішньополітичне становище	Економіка
Бірма	<ul style="list-style-type: none"> * Бірма – колонія Великобританії. * У 20-ті роки під проводом Генеральної ради бірманських асоціацій почався рух за політичні реформи; посилювався страйковий рух та бойкотування (наприклад, бойкот іноземних товарів). * В 30-ті роки утворено профспілки, Комуністичну партію, революційно-демократичну організацію «Добама асиайон», які істотно впливали на національно-визвольний рух. * У 1935 р. Бірма отримала конституцію, у відповідності до якої створено колоніальний парламент, що обирав прем'єр-міністра. 	<ul style="list-style-type: none"> * Економіка Бірми знаходилась у колоніальній залежності від Великобританії. * Формувався капіталізм, але обтяжений численними феодалними пережитками. * Розвивалося виробництво на експорт (рис, деревина, нафта, руда). * В цілому економіка розвивалася слабо, рівень життя населення був низьким.
Малайзія (Малайя)	<ul style="list-style-type: none"> * Малайзія – колонія Великобританії. * В 20-ті роки почалася національно-визвольна боротьба під проводом партій: Гоміндан, Робітничо-селянської, Комуністичної, посилювався страйковий рух, з'явилися профспілки. 	<ul style="list-style-type: none"> * Економіка знаходилась в колоніальній залежності від Великобританії, була монокультурною (каучук, олово, деревина). * Формувався капіталізм, але позиції місцевої буржуазії були слабкими. * В цілому економіка розвивалася слабо, життєвий рівень населення був низьким.

<p>Таїланд (до 1939 р. – Сіам)</p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1932 р. Народна партія Таїланду здійснила державний заколот. Законодавчу владу було надано парламенту, король лишився номінальним главою держави, прийнято конституцію. * У 1935 р. після невдалої спроби повернути владу король зрікся престолу, до влади прийшов уряд, політика якого була спрямована на зміцнення національної економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> * Економіка була залежною від англо-франко-німецького капіталу. * Продовжився розвиток капіталізму, але в цілому економічний рівень лишається низьким.
<p>В'єтнам</p>	<ul style="list-style-type: none"> * В'єтнам – колонія Франції. * У 20-ті роки посилювався національно-визвольний рух, на розвиток якого істотно впливали численні партії, як буржуазні, так і соціалістичні (Конституційна партія, Національна партія, Револьюційна партія нового В'єтнаму, Комуністична партія). * У 1937 р. було створено Демократичний фронт Індокитаю, до якого увійшли ряд партій та організацій. Досягти головної мети – незалежності В'єтнаму – фронт не зміг. * Відбувалися численні страйки, виступи селян з економічними вимогами; в 30-ті роки виникли профспілки. 	<ul style="list-style-type: none"> * Економіка знаходилась у колоніальній залежності від Франції, розвинута слабо (рис, каучук, кави, чай, мінеральна сировина). * Капіталізм формувался, але феодалістичні відносини зберігалися. * Рівень життя населення низький, особливо після першої економічної кризи 1929 – 1933 рр.
<p>Лаос</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Лаос – колонія Франції. * Народ Лаосу неодноразово піднімав повстання проти французького панування (1910 – 1936 рр.), але вони були придушені. 	<ul style="list-style-type: none"> * Економіка знаходилась у колоніальній залежності від Франції, що перетворила Лаос у ринок збуту і джерело податкових надходжень. * Економіка розвинута слабо, панували феодалістичні відносини.
<p>Камбоджа</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Камбоджа – колонія Франції. * Народ Камбоджі продовжував боротьбу за незалежність. Особливо масовими були повстання селян, які жорстоко придушувались. * Національно-визвольний рух кхмерського народу був тісно пов'язаний з боротьбою в'єтнамського народу за незалежність. У 1937 – 1938 рр. він досяг найвищого розмаху, але добитися звільнення від колоніальної залежності не вдалося. 	<ul style="list-style-type: none"> * Економіка знаходилась у колоніальній залежності від Франції. * Розвинуто виробництво каучуку, рису, кави, перцю. Ці товари йшли на експорт. * В сільському господарстві панували феодалістичні відносини.

Афганістан

Таблиця 77

Внутрішньополітичне становище

- * До 1919 р. Афганістан – залежна від Великобританії держава, частина його земель входила в англійську колонію Індію.
- * У лютому 1919 р. емір Афганістану Аманулла-хан виголосив незалежність Афганістану.
- * У 1921 р. Великобританія визнала незалежність Афганістану, зазнавши поразки в англо-афганській війні 1919 р.
- * У 1919 – 1928 рр. проведено реформи, що сприяли подоланню феодальної відсталості, приймається конституція (1923 р.).
- * У 1928 р. за сприяння Англії Аманулла-хана було скинуто. Почалась боротьба за владу, внаслідок якої королем було виголошено М. Надіра – військового міністра в уряді Аманулли-хана (у 1933 р. королем стає його син – Захір-шах).
- * У 1931 р. було прийнято нову конституцію, згідно з якою зміцнювалися позиції духовенства в освіті і судочинстві; племенна знать набула права брати участь в управлінні країною. Створено виборну Народну раду з дорадчим правом.

Таблиця 78

Економіка

- * Економіка країни була розвинута слабо, панували феодальні відносини, рівень життя був низьким.
- * Розвивався капіталізм, формувался внутрішній ринок, з'явилася національна буржуазія.
- * У 30-ті роки за підтримки уряду почалося створення фабричної промисловості, створювались об'єднання національного купецтва.

Іран

Таблиця 79

Внутрішньополітичне становище

- * Іран до 1917 р. – напівколонія Великобританії та Росії.
- * У 1919 р. під контролем англійців було створено уряд, політика якого викликала потужну хвилю національно-визвольного руху.
- * У 1921 р. Реза-хан здійснив державний заколот. Новий уряд очолив Зія-ед-дін (Реза-хан став військовим міністром). Уряд веде боротьбу за централізацію країни.
- * В 1925 р. Реза-хана було виголошено шахом Ірану під іменем Реза-шах-Пехлеві.
- * Реза-шах проводив реформи, що сприяли розвитку капіталізму, перетворенням у сферах культури і побуту (створення світських шкіл, вищих навчальних закладів; видається декрет про скасування носіння чадри, проводиться реформа вбрання тощо).
- * Уряд Реза-шаха придушує робітничі, селянські і демократичні рухи.

Таблиця 80

Економіка

- * Економіка знаходилась у залежності від Великобританії, Росії, а наприкінці 30-х років – Німеччини.
- * Зберігались (особливо у сільському господарстві) феодальні відносини.
- * Незважаючи на створення численних торговельних, нафтових, шляхових, промислових та ін. компаній і підприємств, капіталістичні відносини розвивалися повільно, національна промисловість не витримувала конкуренції з іноземними товарами.
- * Рівень життя населення був низьким.

Туреччина

Таблиця 81

Внутрішньополітичне становище

- * У 1919 р. зміцнився національний рух під керівництвом *Мустафи Кемалю-паші (Ататюрк)*.
- * У 1920 р. за вимогою прибічників Ататюрка – кемалістів – парламент прийняв декларацію незалежності Туреччини. У відповідь на це війська Антанти окупували Стамбул, розігнали парламент.
- * У 1920 р. в Анкарі кемалісти виголосили єдиною законною владою Туреччини створений ними парламент – Великі національні збори під головуванням Ататюрка.
- * Радянська Росія підтримала уряд Ататюрка, надала йому матеріальну і морально-політичну допомогу, уклала в 1921 р. договір про дружбу і братерство.
- * У 1923 р. національна армія вигнала грецьких окупантів, що сприяло анулюванню Севрського договору 1920 р.
- * Згідно з Лозаннським мирним договором 1923 р. Туреччину було визнано незалежною державою.
- * У 1923 р. в Туреччині виголошена республіка.
- * В 20 – 30-ті роки в Туреччині були впроваджені буржуазні реформи, втілені європейські побутові, правові, культурні норми. Це викликало опір феодалів та духовенства.
- * Ататюрк спирається на створену ним у 1923 р. Народно-республіканську партію.
- * КПТ (Комуністичну партію Туреччини) піддано репресіям, виступи селян і робітників придушувались.
- * Після смерті Ататюрка у 1938 р. президент республіки Ісмет Іненю призначив на керівні посади ряд діячів, які були в опозиції до Ататюрка. Починається поступовий відхід від реформ, проведених в попередні роки.

Таблиця 82

Економіка

- * Економіка Туреччини до 1924 р. залежала від іноземного капіталу.
- * У 1924 – 1934 рр. іноземні концесії були частково викуплені державою, частково анульовані.
- * У 1932 р. СРСР надав Туреччині довгостроковий кредит і технічну допомогу у будівництві текстильних комбінатів.
- * Важкої індустрії створено не було.
- * В сільському господарстві радикальні реформи проведені не були.

Країни Африки

Таблиця 83

Внутрішньополітичне становище

- * Юридично незалежними з країн Африки напередодні 1918 р. залишалися лише дві – Ефіопія та Ліберія.
- * Колишні африканські колонії Німеччини були анексовані країнами-переможницями і надані Лігою Націй як підмандатні території в управління Англії, Франції, Бельгії, ПАС.
- * В усіх країнах Африки продовжувалася національно-визвольна боротьба, утворювались громадські організації, політичні партії, які боролися за визволення від колоніальної залежності (Східноафриканська асоціація, Національний конгрес Британської Західної Африки, Спілка робітників промисловості і торгівлі, комуністичні партії...).
- * В авангарді боротьби за незалежність йшли країни Північної Африки: Єгипет, Судан, Марокко.
- * В країнах Тропічної Африки відбулися великі повстання: у Нігерії, Гамбії, Сьєрра-Леоне, Того, Камеруні тощо.
- * Колоніальна влада, занепокоєна можливістю подальшого розширення національно-визвольної боротьби, пішла на певні поступки: в законодавчі ради багатьох колоній були введені представники місцевого населення. У 1922 р. скасовано протекторат Англії над Єгиптом.
- * У 1935 р. Італія вчинила напад на Ефіопію. Розпочалась італійсько-ефіопська війна (1935 – 1938 рр.). Ефіопія була переможена та включена до складу колонії «Італійська Східна Африка».

Таблиця 84

Економіка

- * В економіці повністю панував іноземний капітал. Це, з одного боку, прискорювало економічний розвиток, а з іншого – колоніальна влада сприяла збереженню старих, докапіталістичних відносин.
- * Нещадно експлуатувалося місцеве населення, природні, сировинні ресурси.
- * Економіка розвивалася однобічно; переважала аграрно-сировинна спеціалізація.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

Країни Латинської Америки

У 1918 р. декілька країн Латинської Америки були формально незалежними державами. Але розривати з колоніальним минулим було не просто, слабка економіка і політична нестабільність – спадщина колоніалізму – перешкождали швидкому прогресивному розвитку. Іноземний капітал, з одного боку, стимулював розвиток економіки, а з іншого – створював нові проблеми (див. таблиці 85, 86). В 20-ті роки зростає вплив США в цьому регіоні: спочатку економічний, потім і політичний. Колишні колонії, що набули нарешті незалежність, знову опинилися в залежності від нового «хазяїна» – США. Тому в нових умовах продовжується боротьба за справжній суверенітет країн Латинської Америки.

Таблиця 85

Політичні процеси в країнах Латинської Америки

Незалежні держави	Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Домініканська республіка, Колумбія, Коста-Ріка, Куба, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сальвадор, Уругвай, Чилі, Еквадор.
Країни-колонії	Багама, Барбадос, Гайана, Гондурас, Тринідад і Тобаго, Ямайка – колонії Великобританії; Гаїті – протекторат США.
Втручання США у внутрішні справи країн Латинської Америки	<ul style="list-style-type: none"> * Окупація військами США території Домініканської республіки (1916 – 1924 рр.); Куби (1917 – 1922 рр.); Нікарагуа (1912, 1926 – 1933 рр.); Панами (1918 р.). * Контроль над бюджетом (Домініканська республіка, Панама, Куба). * Причетність до державних заколотів (або контроль за проведенням виборів): Панама, Нікарагуа, Мексика, Куба, Домініканська республіка та ін.
Внутрішньополітична боротьба (основні напрямки)	<ul style="list-style-type: none"> * За буржуазні реформи. * За незалежність (в колоніях); справжній суверенітет (в економічно залежних країнах). * За соціальні (подекуди – соціалістичні) реформи. * Проти спроб встановити диктаторську форму правління.
Основні підсумки політичного розвитку (напередодні 1939 р.)	<ul style="list-style-type: none"> * В деяких країнах вдалося провести буржуазно-демократичні реформи, прийняти закони про працю та ін. (Колумбія, Куба, Мексика, Парагвай, Еквадор, Чилі). * В багатьох країнах активно діяли політичні партії різних напрямів: ліберальні, консервативні, соціалістичні (комуністичні), селянські; громадські організації; профспілки. Всі ці організації вели боротьбу за реформи (буржуазні чи соціалістичні) і поліпшення життя народу. * В ряді країн були встановлені диктатури: у Бразилії (1930 р., Варгас); Венесуелі (до 1935 р., Гомес); Гватемалі (1898 – 1920; 1931 рр.); Домініканській республіці (з 1924 р.); Кубі (з 1934 р., Батіста); Мексиці (1929 – 1934 рр.); Нікарагуа (з 1934 р., Сомоса); Парагваї (з 1939 р.); Перу (1919 – 1930 рр.); Сальвадорі (з 1931 р.); Уругваї (з 1933 р.), Чилі (у 1924, 1925, 1927 рр.)

Таблиця 86

Особливості економічного розвитку країн Латинської Америки

- * Економіка країн Латинської Америки залежала від іноземного капіталу (США, Великобританії, Німеччини та ін.).
- * В економіці ряду країн зберігалися феодальні відносини (особливо в сільському господарстві), кустарна промисловість, технічна відсталість, важкі умови і низька оплата праці.
- * Економіка країн Латинської Америки, як правило, була монокультурною. Розвивалися галузі, що виробляли продукцію на експорт (цукрова тростина, кава, цитрусові тощо).
- * Внутрішній ринок був слабозрозумлений, тому рівень життя населення лишався низьким.

Тема 7.

Розвиток культури

У повоєнні роки розгортається новий етап в розвитку культури. З одного боку, стрімко зростає значення науки і техніки для подальшого розвитку суспільства. А з іншого – у світі, де вкрай загострилися суперечності між окремими країнами, де не були вирішені проблеми повоєнного облаштування, досягнення інженерної та наукової думки сприяли вдосконаленню зброї і нарощуванню її виробництва. Водночас численні досягнення у науці та техніці, створення багатьох нових технологій сприяли розгортанню у другій половині ХХ ст. *науково-технічної революції*, зростанню добробуту широко загалу в країнах Європи та Північної Америки.

Віддзеркаленням негативних процесів у повоєнному світі стає крах моральних норм і принципів, зростає нігілістичне ставлення до всього, що так чи інакше було пов'язано з універсальними людськими цінностями. Але розвиток мистецтва наближав утвердження загальнолюдських цінностей у суспільному житті в другій половині ХХ ст.

Таблиця 87

Розвиток освіти, науки, техніки

Освіта	
<ul style="list-style-type: none"> * Великим досягненням в СРСР було подолання неписьменності. * Відбувається демократизація середньої освіти. * Розширюється підготовка кваліфікованих працівників промисловості, транспорту, енергетики через систему професійної освіти. * Розширюється мережа вищих навчальних закладів, стрімко зростає кількість фахівців з вищою освітою. * Розвиток освіти стає запорукою прискореного наукового і технічного прогресу. 	
Наука	Техніка
<ul style="list-style-type: none"> * Наука випереджає розвиток техніки і перетворюється в головну умову подальшого технічного прогресу. * Лідером у розвитку науки стає природознавство (фізика); гуманітарні науки відстають у своєму розвитку. * <i>Фізикою</i> був досягнутий значний прогрес у вивченні атома та атомного ядра: <ul style="list-style-type: none"> – створено квантову механіку; – відкрито нейтрон, ізотопи; – отримано штучну радіоактивність; – відкрито розщеплення ядер урану за допомогою теплових нейтронів. * Зроблені нові відкриття в <i>астрономії</i> та <i>астрофізиці</i>: <ul style="list-style-type: none"> – відкрито і доведено спостереженнями нестационарність Всесвіту; – розпочато дослідження космічних променів; – встановлено структуру Галактики, її обертання; визначені відстані між галактиками; – відкрито протонний цикл як джерело енергії зірок; – відкрито дев'яту планету Сонячної системи – Плутон; – створено радіотелескоп. 	<ul style="list-style-type: none"> * Зростає кількість виробленої електроенергії, збільшується потужність електричних станцій, ускладнюється мережа електропостачання. * <i>Електрика</i> впроваджується не тільки в промисловості, транспорті, сільському господарстві, але й у побуті. * Поширення двигунів внутрішнього згоряння (автомобільна, тракторна промисловість, морський і річковий транспорт; авіація, військова техніка). * Створені рідинні ракетні, повітряно-реактивні двигуни. * Відбувається стрімкий розвиток <i>машинобудування</i>: <ul style="list-style-type: none"> – впровадження напівавтоматичних та автоматичних верстатів, електрозварювання, – стандартизація виробів; – автоматизація робочих операцій, створення перших автоматичних верстатних ліній. * Розвиваються чорна та кольорова металургія: <ul style="list-style-type: none"> – мартенівський спосіб; – електроплавильні печі; – зростання виробництва алюмінію.

* Виникли нові науки – хімічна фізика, біохімія, біофізика, геохімія); – були отримані в чистому вигляді ферменти (прискорювачі хімічних реакцій); – розпочалось систематичне вивчення вітамінів (а потім налагоджено їх виробництво); – досягнуті значні успіхи у вивченні антибіотиків (стрептоміцин, пеніцилін) і виробництві їх синтетичних аналогів (стрептоцид, сульфідин, сульфазол). – набуло розвитку дослідження вірусів за допомогою рентгенівських променів, структур клітини за допомогою «мічених атомів» (ізотопів); – ретельніше вивчається атмосфера Землі (радіозонди); – починається вивчення морських глибин (батисфера); – комплексно досліджуються віддалені райони Землі (Північ).	* Розвиток хімічної технології: – синтез аміаку; метанолу – деревинного спирту; – виробництво синтетичного рідкого палива і синтетичного каучуку; – виготовлення штучного волокна і пластичних мас. * Спостерігається значний прогрес у <i>літакобудуванні</i>, що зробив можливим далекі безпосадочні польоти. * Поява і розвиток <i>радіотехніки</i>: – використання коротких та ультракоротких радіохвиль на міжконтинентальних відстанях; – розробка методів радіонавігації; радіолокації; – виникли телебачення; звуковий та кольоровий кінематограф.

Література

- * Зростає кількість письменників, стають більш різноманітними форми творчості, художні засоби та прийоми відображення дійсності, відбувається швидка зміна художніх стилів.
- * Закінчення світової війни спонукало письменників до перегляду попередніх критеріїв і цінностей; зумовило появу *авангардизму* (руйнівне новаторство; відкидання попередніх традицій; засудження буржуазного суспільства). Представники авангардизму А. Жид (Франція), Д. Джойс (Ірландія), Ф. Кафка (Австрія), Д. Лоуренс, Т. Еліот (Англія), У. Фолкнер (США), А. Деблін (Німеччина), Г. Д'Аннунціо (Італія) та ін.
- * З 20-х років спостерігається зміцнення *реалізму* (від пізньолат. *realis* – дійсний) – напряму в літературі і мистецтві, що прагнув дати правдиве художнє відображення дійсності.
- * Представники реалізму старшого покоління: Б. Шоу, Г. Уеллс, Дж. Голсуорсі (Англія), Р. Роллан (Франція), Т. Драйзер (США), С. Цвейг (Німеччина), І. Бунін, О. Купрін (російська еміграція) та ін.
- * Представники реалізму нового покоління: Р. Мартен дю Гар, Ф. Моріак (Франція); С. Льюїс, Ю. О'Ніл (США); Л. Фейхтвангер, Г. Манн, Т. Манн (Німеччина) та ін.
- * У розвитку літератури визначна роль належала письменникам, що пройшли через фронти світової війни. Серед них визначаються дві течії:
- * прибічники революційного виходу з війни: А. Барбюс (Франція), Дж. Рід (США), С. Цвейг (Німеччина) та ін.
- * «втрачене покоління», яке засуджувало навколишню дійсність, але не бачило сенсу в її перетворенні: Е. Хемінгуей (США), Е. Ремарк (Німеччина), Р. Олдінгтон (Англія) та ін.
- * У 20 – 30-ті роки в радянській літературі утверджується та зміцнюється *соціалістичний реалізм* – «правдиве, історично конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку», що має на меті «ідейну переробку і виховання трудящих у дусі соціалізму» (з резолюції І Всесоюзного з'їзду радянських письменників, серпень 1934 р.). Соціалістичний реалізм стверджувався у подоланні (іноді адміністративному) інших літературних течій. Представники соціалістичного реалізму: в прозі – О. Горький, М. Шолохов, Л. Леонов, О. Толстой, Ф. Панфьоров, М. Островський, В. Катаєв та ін.; у драматургії – В. Білль-Білоцерковський, К. Треньов, В. Вишневський, М. Погодін та ін.; у поезії – В. Маяковський, М. Асєєв, В. Луговської, Е. Багрицький та ін.
- * Соціалістичний реалізм набув визнання і за межами СРСР. Він був сприйнятий Б. Брехтом (Німеччина), Л. Арагоном, П. Елюаром (Франція), П. Нерудою (Чилі) та ін.
- * Всесвітнє визнання отримують письменники Азії: Р. Тагор (Індія), Лу Сінь (Китай), Н. Хікмет (Туреччина) та ін.

Мистецтво

Основні ідеї та напрямки розвитку мистецтва у першій половині ХХ ст.

- * **Модернізм** – множинність несхожих один на одного різномірних, строкатих і суперечливих художніх напрямів (експресіонізм, абстракціонізм, дадаїзм, сюрреалізм, кубізм, футуризм, примітивізм), об'єднаних принциповою світоглядною спільністю (світ – жорстокий і абсурдний; суперечності і конфлікти – нерозв'язні й безвихідні; людина – самотня, її дії безглузді).
Модернізм в образотворчому мистецтві – заперечення зображувальності, абстракціонізм.
Модернізм у музиці – заперечення звукової організації – мелодії, гармонії, поліфонії; конкретна музика.
Модернізм у театрі – відсутність осмисленого мовлення, логіки розгортання драматичної дії.
- * **Експресіонізм** (від лат. *expressio* – виразність) поспівав жах перед навколишнім світом, здичавінням, деградацією зі сподіваннями на оновлення світу. О. Дікс, Г. Гросс (Німеччина), М. Громер (Франція).
- * **Абстракціонізм** (від лат. *abstractus* – відокремлений) прагнув виразити «внутрішній голос» митця, недоступні глибини людського духу. В. Кандинський (Росія), група «Стиль». Формується у 10 – 20-ті роки.
- * У 1922 р. припиняє своє існування **дадаїзм**, що виник у 1916 р. у США та Швейцарії («дада» – безглузде дитяче мовлення). Основна увага приділялась випадковим процесам, хворобливій уяві, принципам алогічного мислення, пропагуванню сааволі у суспільному житті та мистецтві. Засновники Т. Тцара, М. Дютан (Франція), П. Клеєс (Німеччина), Г. Арп (Швейцарія), Х. Міро (Іспанія).
- * У 1924 р. виникає **сюрреалізм** («надреалізм»), що оспівував абсолютний бунт, непокору і звертався до світу підсвідомого, важких сновидінь, галюцинацій хворобливої уяви. Представники А. Бретон, І. Тангі (Франція), М. Ернст (Німеччина), Р. Магрітт, П. Дельві (Бельгія), С. Далі (Іспанія) та ін.
- * У повоєнні роки як напрями салонного мистецтва продовжували існувати **кубізм, футуризм, примітивізм**, що виникли у довоєнні часи.
- * В 20-ті роки набуває розвитку **реалізм** в образотворчому мистецтві: П. Боннар, М. Утрілло, А. Матісс (Франція), Е. Хоппер, Р. Кент (США) та ін., у скульптурі: А. Майоль, М. Жімон та ін. (Франція), Г. Кольбе (Німеччина), Ян Штурса (Чехословаччина) та ін.
- * 20 – 30-ті роки в СРСР, а також серед співчуваючих йому діячів культури набуває розвитку **соціалістичний реалізм**. В образотворчому мистецтві: Д. Моор, К. Юон, Б. Кустодієв, М. Греков, І. Бродський, М. Нестеров та ін. У скульптурі: С. Коньонков, В. Мухіна, С. Меркулов та ін. За межами СРСР – творчість художників-монументалістів К. Ороско, Д. Рівери, Д. Сікейроса (Мексика).
- * В 30-ті роки формується тоталітарне мистецтво. У Німеччині спирається на реакційних романтиків з орієнтацією на грубу силу, жорстокість, антигуманізм, в Італії («Форум Муссоліні») з авторитарно-пишним стилем пізньої Римської імперії) гігантоманія у поєднанні з банальним натуралізмом.

Розвиток театру

- * Пожвавлення театральної діяльності у повоєнні роки.
- * Складаються дві великі школи (системи):
  - реалістична, пов'язана з діяльністю К. Станіславського (СРСР);
  - умовна (експресіоністська), що сформувалася під впливом В. Мейєрхольда (СРСР), Б. Брехта (Німеччина).

Розвиток кіно

- * Відбувається становлення кіномистецтва; виникає центр американського кінобізнесу Голівуд (передмістя Лос-Анджелеса у штаті Каліфорнія, США); виробництво фільмів стає частиною американської економіки та національного експорту.
- * Явищем світового кіно стають фільми за участю Ч. Чапліна.
- * Наприкінці 20-х років посилюється вплив радянського кіно (С. Ейзенштейн, В. Пудовкін, Г. Александров).

Розвиток спорту

- * Демократизація спорту, зростання аматорського спортивного руху у повоєнні роки.
- * Розвиток у Західній Європі та США професійного спорту, його комерціалізація.
- * Відновлення Олімпійського руху (в Новий час розпочався у 1896 р.); було проведено п'ять олімпіад: VII (1920 р., Антверпен); VIII (1924 р., Париж); IX (1928 р., Амстердам); X (1932 р., Лос-Анджелес); XI (1936 р., Берлін).

Відмінності у розвитку культури в демократичних та тоталітарних державах

<i>Демократичне суспільство</i>	<i>Тоталітарне (соціалістичне) суспільство</i>
<ul style="list-style-type: none"> * Культура є засобом заповнення дозвілля людини. * Культура розвивається окремими громадянами та їх об'єднаннями при опосередкованій участі держави. * Розмаїття форм, напрямів, течій у мистецтві, що відбиває розмаїття суспільних інтересів; опосередкований суспільний контроль над творчістю (визнання митця, вільний доступ до засобів масової інформації тощо). * Строкатість ідейного змісту творів мистецтва – від гуманізму до войовничого антигуманізму, що готує тоталітаризм фашистського напрямку.	<ul style="list-style-type: none"> * Культура є засобом формування «нової людини». * Культура є державною справою; держава намагається визначати напрями розвитку культури, безпосередньо корегує культурний процес; визначає його форми. * Відбувається намагання ідейно консолідувати і уніфікувати культуру; переслідування культурної творчості, що не вкладається в офіційні рамки (від замовчування до фізичного знищення митців). * Відбувається намагання втілення і пропагування гуманістичних ідеалів, і водночас оспівуються антигуманні засоби досягнення світлих цілей.

Тема 8.

Міжнародні відносини

Таблиця 89

Міжнародна політика США, Великобританії, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Польщі, СРСР напередодні Другої світової війни

Країни	Принципи міжнародної політики	Реалізація принципів
США	<ul style="list-style-type: none"> * Негативне ставлення до ідеї колективної безпеки, висунутої СРСР. * Визнання так званої політики «умиротворення» – поступок Німеччині. * Принцип «нейтралітету» у конфліктах, що безпосередньо не стосувалися інтересів США. 	<ul style="list-style-type: none"> * У 1935 р. прийняли закон про «нейтралітет». * США не втручалися в агресію Італії в Ефіопії; Японії – у Китаї; Німеччини та Італії – в Іспанії; визнали аншлюс* Австрії. * США підтримали Мюнхенську угоду 1938 р.
Великобританія, Франція	<ul style="list-style-type: none"> * Принцип «каналізації» гітлерівської агресії на схід, проти СРСР. * «Умиротворення» Німеччини. * Маневрування на переговорах з СРСР. * Зміцнення власного військово-політичного становища, взаємодопомоги на випадок війни, гарантії допомоги малим країнам Європи. 	<ul style="list-style-type: none"> * Невтручання у загарбницькі акції Німеччини в Європі, заохочення агресії (Мюнхенська угода 1938 р.) * Відхилення на англо-франко-радянських переговорах пропозицій СРСР. * Підготовка до війни. Укладання союзницьких угод між собою і з малими країнами Європи.
Німеччина, Італія, Японія	<ul style="list-style-type: none"> * Розпалювання Другої світової війни. * Створення коаліції (Німеччина, Італія, Японія). * Тактичне маневрування у відносинах з Великобританією, Францією, СРСР. 	<ul style="list-style-type: none"> * Нарощування озброєнь. * Невизнання кордонів, встановлених після Першої світової війни. * Територіальні загарбання. * Таємні переговори Німеччини з Великобританією щодо врегулювання у Європі. * Переговори з СРСР, що завершилися підписанням 23 серпня 1939 р. пакту про не-напад.
Польща	<ul style="list-style-type: none"> * Визнання можливості перегляду територіальних кордонів у Європі. Союз з Німеччиною з 1934 по 1939 р. * Відмова від поступок Німеччині (з 1939 р.). * Зближення з Великобританією і Францією. 	<ul style="list-style-type: none"> * Загарбання Тешинської Сілезії (у відповідності до Мюнхенської угоди). * Укладання англо-польського та франко-польського союзу (1939 р.). * Польща відкинула ультиматум Німеччини щодо Гданьська і «польського коридору», не перешкоджала розриву польсько-германської угоди 1934 р.

* Аншлюс (від нім. Anschluß) – приєднання.

СРСР	<ul style="list-style-type: none"> * Принцип невизнання світової війни невідвратною, зусилля по створенню системи колективної безпеки в Європі. * Тактичне маневрування у відносинах з Великобританією, Францією, Німеччиною з метою усунення загрози війни відразу на два фронти – у Європі і на Далекому Сході. 	<ul style="list-style-type: none"> * Засудження Антикомінтернівського пакту як загрози миру в Європі. * СРСР стає ініціатором укладання угод про колективну безпеку в Європі (разом з Францією). * У 1934 р. СРСР вступив до Ліги Націй. * СРСР пропонував допомогу Чехословаччині (1938 р.), Польщі (1939 р.) у зв'язку з загрозою їх безпеці, засудив Мюнхенську угоду 1938 р. * Не в змозі укласти Союз з Великобританією і Францією на переговорах (1939 р.), радянський уряд підписав договір про ненапад з Німеччиною (23 серпня 1939 р.). У секретному додатку до договору СРСР і Німеччина домовлялись про розподіл сфер інтересів у Європі (у сферу інтересів СРСР була включена Західна Україна, країни Прибалтики, Західна Білорусія і Бессарабія).
------	---	---

Наприкінці 90-х років багато істориків почали вбачати одну з причин Другої світової війни в договорі про ненапад СРСР і Німеччини, таємному додатку до нього. 28 вересня 1939 р. між СРСР і Німеччиною був підписаний Договір про дружбу і кордони. В секретному протоколі і договорі зазначалося, що в сферу інтересів СРСР переходила Литва і Північна Буковина. Обидва договори не ратифікувалися і приймалися всупереч законам СРСР. У 1989 р. З'їзд народних депутатів СРСР скасував договори СРСР з Німеччиною (1939 р.) як юридично незаконні.

Таблиця 90

Виникнення двох воєн Другої світової війни

<i>Воєни на Далекому Сході</i>	
У 1931 р. японські війська окупували Маньчжурію.	Великобританія, Франція, США утримались від протидії агресії, бо сподівалися, що незабаром Японія вчинить напад на СРСР.
У 1933 р. Ліга Націй засудила загарбання Маньчжурії і висунула вимогу повернути її Китаю.	У відповідь на це Японія вийшла з Ліги Націй і продовжила приготування до нових воєнних дій.
СРСР здійснив заходи щодо зміцнення власної обороноздатності і надав допомогу Китаю.	
<i>Воєни в Європі</i>	
У 1933 р. фашистська Німеччина вийшла з Ліги Націй і розпочала підготовку до нової світової війни.	У 1935 р., порушивши Версальський договір, Гітлер вводить загальну військову повинність.
У 1936 р. німецькі війська окупували Рейнську демілітаризовану зону.	Німеччина та Італія (1936 р.) розпочали інтервенцію в Іспанії.
Німеччина та Японія (1936 р.) підписали Антикомінтернівський пакт (союзний договір), у 1937 р. до нього приєдналася Італія.	Антикомінтернівський пакт містив статті, спрямовані проти СРСР.
Утворився агресивний блок: Берлін – Рим – Токіо.	У 1938 р. Німеччина захопила Австрію, домоглась підписання Мюнхенської угоди.
Мюнхенська угода (підписана Великобританією, Францією, Німеччиною, Італією) передбачала передачу Німеччині Судетських земель Чехословаччини; задоволення територіальних зазіхань Польщі та Угорщини за рахунок Чехословаччини.	У 1939 р. Німеччина окупувала Чехословаччину (всупереч статтям Мюнхенської угоди, що гарантувала недоторканність нових кордонів Чехословаччини); почала підготовку вторгнення у Польщу (план «Вайс»). Польща відхилила територіальні зазіхання Німеччини.

Основні події всесвітньої історії [1914 – 1 вересня 1939 рр.]

1914 р.	* Почалась Перша світова війна.
1917 р.	* В Росії здійснилась Лютнева буржуазна революція і соціалістична революція.
1918 р.	* Радянська Росія припинила бойові дії у Першій світовій війні. * У радянській Росії почалась громадянська війна і інтервенція. * В Германії відбулася революція, влада перейшла до РНУ; Германія підписала перемир'я з Антантою. * Закінчилась Перша світова війна. * Розпалась Австро-Угорщина. * Завершилась колонізація Африки. * Активізувався національно-визвольний рух у всьому світі.
1919 р.	* Розпочала роботу Паризька мирна конференція. * Підписані Версальський, Сен-Жерменський, Нейський мирні договори. * Утворились фашистські партії в Германії та Італії. * У державах Латинської Америки починають встановлюватися диктаторські режими (цей процес продовжується в 20 – 30-ті роки). * Проголошено незалежність Афганістану.
1920 р.	* Підписані Тріанонський і Севрський мирні договори. * Завершила роботу Паризька мирна конференція. * Встановилася диктатура Хорти в Угорщині. * Проголошено незалежність Туреччини.
1921 р.	* Розпочала роботу Вашингтонська конференція.
1922 р.	* Завершилась громадянська війна у Радянській Росії. Утворено СРСР. * Завершила роботу Вашингтонська конференція. * Відбулися Генуезька, Гаазька конференції. * Розпочала роботу Лозаннська конференція. * В Італії до влади прийшли фашисти. * Англія визнала незалежність Єгипту.
1923 р.	* Встановилася профашистська диктатура в Болгарії; диктаторський режим в Іспанії. * Зроблена спроба фашистського перевороту в Німеччині. * Завершилась робота Лозаннської конференції. * Туреччина проголошена республікою, в країні почалися буржуазні реформи.
1924 р.	* Почав здійснюватись репараційний план для Німеччини (план Дауеса). * У Китаї почалась національно-визвольна революція.
1925 р.	* В СРСР почалась індустріалізація і колективізація; зміцнення тоталітарної системи. * Відбулася Локарнська конференція.
1926 р.	* Встановлено «санаційний» режим у Польщі.
1927 р.	* В Японії до влади прийшов уряд генерала Танакі, що встановив воєнну диктатуру. * У Китаї почалась громадянська війна.
1929 р.	* Почалась світова економічна криза («Велика депресія»).
1931 р.	* Японія окупувала території Китаю. * В Іспанії почалась революція.
1933 р.	* У США почав здійснюватись «новий курс» Ф. Рузвельта. * В Німеччині установилася фашистська диктатура.
1934 р.	* Здійснено спробу фашистського перевороту у Франції. * В Югославії виник профашистський державний переворот.
1935 р.	* Італія напала на Ефіопію, розв'язавши італійсько-ефіопську війну. * Встановився монархо-фашистський режим в Болгарії.

Новітній період, 1914 – 1939 рр.

1936 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Заключено Антикомінтернівський пакт. * Італія захопила Ефіопію. * Укладено угоду Німеччини і Італії про політичне співробітництво. * Германія окупувала Рейнську демілітаризовану зону.
1938 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Укладена Мюнхенська угода. * Австрія захоплена фашистською Німеччиною. * Встановилася профашистська диктатура в Румунії. * Виник воєнний конфлікт між Японією і СРСР (озеро Хасан).
1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Завершилась революція в Іспанії, встановлена диктатура Франко. * Зірвано переговори СРСР з Францією, Англією. СРСР укладає договори з Німеччиною. * Японія почала неоголошену війну проти Монголії і спровокувала збройний конфлікт із СРСР (р. Халхін-Гол). * Германія окупувала Чехословаччину. * Угорщина окупувала Закарпаття. * Німеччина, учинивши напад 1 вересня на Польщу, розв'язала Другу світову війну.

Новітній період

1939 – 2000 рр.

11 клас

Тема 1. Друга світова війна (1939 – 1945 рр.)

Друга світова війна мала величезний вплив на долю людства. В ній брали участь 61 держава, 80% населення Землі. Воснні дії відбувалися на територіях 40 країн. У збройні сили було мобілізовано 110 млн чол. Загальні людські втрати досягли 50 – 55 млн чол., з них загинуло на фронтах 27 млн чол.**

Наслідки Другої світової війни на багато десятиріч вперед визначили історичний шлях народів світу. Сьогоднішнє покоління, пам'ятаючи страшні уроки Другої світової війни, знаходиться під моральним, політичним, ідеологічним впливом цієї історичної події. Другу світову війну вивчають вчені, митці відобразили її у шедеврах культури.

Друга світова війна точилася шість довгих років, її історію поділяють на 5 періодів. Існують різні історичні концепції періодизації. Найбільш відомими є два варіанти.

Таблиця 1

Періодизація Другої світової війни

I варіант	II варіант
Перший період	
1 вересня 1939 – 21 червня 1941 р.	1 вересня 1939 – 22 червня 1941 р.
Другий період	
22 червня 1941 – 18 листопада 1942 р.	22 червня 1941 – 19 листопада 1942 р.
Третій період	
19 листопада 1942 – грудень 1943 р.	19 листопада 1942 – 6 червня 1944 р.
Четвертий період	
1 січня 1944 – 8 травня 1945 р.	6 червня 1944 – 8 травня 1945 р.
П'ятий період	
9 травня – 2 вересня 1945 р.	8 травня – 2 вересня 1945 р.

При вивченні історії Другої світової війни ми будемо дотримуватися I варіанта періодизації. Вивчаючи всесвітню історію у 10 класі, ви вже ознайомилися з міжнародними відносинами кінця 30-х років ХХ ст. Тому ми лише коротко нагадаємо відомі вам причини Другої світової війни:

- * Криза міжнародних відносин.
- * Агресивні територіальні і матеріальні зазіхання Німеччини, Японії та Італії, що не отримали вчасної відсічі з боку країн Європи і США.

* Вивчаючи цю тему, зверніться до теми «Україна в роки Другої світової війни», з курсу історії України.

** В історичній літературі зустрічаються і більші цифри втрат – близько 67 млн. чол.

Основні події Другої світової війни (I період)

1 вересня 1939 – 21 червня 1941 р.	
Вересень 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Німеччина вчинила напад на Польщу (1 вересня) – почалась Друга світова війна. * Великобританія та Франція оголосили війну Німеччині 3 вересня, але на протязі семи місяців бойові дії на Західному фронті не велись, а сама війна набула назву «сидячої», «дивної». Активні бойові дії точилися лише на морських комунікаціях. * СРСР виголосив свій нейтралітет. * США виголосили свій нейтралітет. * 17 вересня за наказом радянського уряду Червону Армію було введено на землі Західної України та Західної Білорусії. Пізніше Західна Україна (1 листопада 1939 р.) і Західна Білорусія (2 листопада 1939 р.) увійшли до складу СРСР.
Жовтень 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Зламавши опір польської армії, німецькі війська окупували Польщу.
Листопад 1939 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Розпочалась радянсько-фінська війна. Великобританія і Франція сподівалися, що вона призведе до війни СРСР з Німеччиною; ці розрахунки не виправдались.
Березень 1940 р.	<ul style="list-style-type: none"> * СРСР і Фінляндія підписали мирну угоду, згідно з якою кордон СРСР на Карельському перешийку, в районі Ленінграда і Мурманської залізниці було пересунуто на північний захід.
Квітень – червень 1940 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Німеччина окупувала Норвегію, Данію, Бельгію, Люксембург, Нідерланди, північні та центральні райони Франції. * Англійські та французькі війська у травні, в районі Дюнкерка, були притиснуті до моря німецькими військами і пізніше евакуйовані у Великобританію. * Румунія погодилась на пропозицію СРСР щодо повернення захопленої у 1918 р. Бессарабії і передачі СРСР Північної Буковини. * У війну проти Великобританії вступила Італія.
Серпень 1940 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Італія розпочала наступальні операції у Північно-Східній Африці та Європі – з Албанії у Грецію. * Німеччина розпочала масоване бомбардування Великобританії («битва за Англію» – серпень 1940 – травень 1941 р.), але примусити Великобританію капітулювати не змогла. * Литва, Латвія, Естонія увійшли до складу СРСР.
Вересень 1940 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Німеччина, Японія, Італія уклали Берлінський пакт – союзний договір. * США скасували закон про нейтралітет, почали надавати матеріальну допомогу Великобританії.
Жовтень 1940 – квітень 1941 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Німеччина підготувала плацдарм для нападу на СРСР. З цією метою було окуповано Югославію, частину Греції; німецькі війська вступили до Румунії, Угорщини, Болгарії – країн, де утвердились фашистські диктатури.

Вся континентальна Європа до весни 1941 р. була захоплена гітлерівцями. Величезні матеріальні і людські ресурси більшості європейських країн опинилися у розпорядженні Німеччини (наприклад, сума награбованих Німеччиною в окупованих країнах цінностей складала до 1941 р. 9 млрд фунтів стерлінгів). Гітлерівці знищили національну незалежність і почали руйнацію культури народів окупованих країн. На територіях окупованої Європи запанував кривавий терор, вона вкрилася мережею концентраційних таборів, де планомірно знищувались люди, ставились жахливі медичні експерименти над живими людьми, серед яких були переважно діти, жінки, старики. Особливу жорстокість нацисти проявляли до слов'янського та єврейського населення. Згідно з планами фашистів, слов'яни повинні були зазнати переважного знищення, євреї – повного. Страшна трагедія єврейського народу, приреченого нацистами на тотальне знищення, набула назву Холокосту (Холокосту – від грецьк. holos – повністю, kaustos – спалення).

Новітній період, 1939 – 2000 рр.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА. ВОЄННІ ДІЇ з 1.09.1939 р. до 22.06.1941 р.

Мирне населення окупованих країн фашисти примушували до виснажливої, непосильної праці, що забрала життя мільйонів людей. Сотні тисяч були примусово вивезені до Німеччини як раби. Злочинам фашистів не було числа...

В окупованих країнах і в самій Німеччині розгорнувся Рух Опору. В ньому брали участь різні політичні партії та організації, патріотично настроєні представники всіх верств населення. Тому в багатьох країнах Рух Опору не був єдиним, в ньому відокремились дві течії: *ліводемократична* та *буржуазно-демократична*. Ці течії, незважаючи на ідейні суперечності, часто співпрацювали (Франція, Італія, Чехословаччина, Бельгія, Данія, Норвегія та ін.).

Таблиця 3

Діяльність Руху Опору

* Форми боротьби:

- антифашистська пропаганда та агітація;
- видання підпільної літератури, демонстрації, страйки, диверсії, саботаж;
- збройні напади, повстання, національно-визвольні війни;
- допомога іноземним робітникам, що були угнані в Німеччину, військовополоненим;
- створення партизанських загонів, підпільних груп;
- створення масових організацій – Національних фронтів.

Рух Опору був одним з суттєвих факторів, що сприяв перемозі антифашистської коаліції* у Другій світовій війні.

Таблиця 4

Основні події Другої світової війни (II період)

22 червня 1941 – 18 листопада 1942 р.	
Червень 1941 р.	<ul style="list-style-type: none"> * 22 червня 1941 р. Німеччина вчинила напад на СРСР. Почалась Велика Вітчизняна війна радянського народу проти фашистських загарбників. * На боці Німеччини у війну проти СРСР вступили Італія, Угорщина, Румунія, Фінляндія та Іспанія. * Німецькі війська, що отримали перемогу у прикордонних боях, розпочали швидке просування в глиб території СРСР, оточуючи і знищуючи численні з'єднання радянських військ. В цих трагічних умовах бійці Червоної Армії проявляли відвагу і героїзм, сражались стійко і мужньо.
Липень – серпень 1941 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Німецькі війська окупували значну територію СРСР – Латвію, Литву, Білорусію, частину України і Молдавії. * Розпочалась героїчна оборона великих міст СРСР: Ленінграда, Смоленська, Києва, Одеси, Севастополя. * СРСР і Великобританія уклали договір про спільні дії у війні проти Німеччини. Аналогічні договори були підписані з урядами Чехословаччини та польським емігрантським урядом. Ці договори започаткували утворення антифашистської коаліції.
Серпень – вересень 1941 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Продовжували точитися запеклі оборонні бої на території СРСР. * У ході Смоленської битви (<i>липень – вересень 1941 р.</i>) Червона Армія зупинила німецьку групу армій «Центр», що вела наступ на Москву. Було зупинено групу армій «Північ» – під Ленінградом, групу армій «Південь» під Києвом. 19 вересня радянські війська залишили Київ, а у листопаді практично вся Україна була окупована німецькими військами. * США та Великобританія підписали <i>Атлантичну хартію</i> (<i>серпень</i>), у <i>вересні</i> до неї приєднався СРСР. В Атлантичній хартії були визначені цілі війни та принципи повоєнного влаштування світу.
Грудень 1941 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Радянські війська перейшли у контрнаступ під Москвою, що завершився перемогою. * 7 грудня Японія раптовим нападом на американську військову базу Перл-Гарбор (Гавайські острови) розв'язала війну проти США та Великобританії на Тихому океані і в Азії. Війну США навздогін за Японією оголосили Німеччина та Італія.

* Коаліція – союз. Антифашистська коаліція – союз держав, що боролися з Німеччиною та її союзниками.

Січень 1942 р.	<ul style="list-style-type: none"> 1 січня у Вашингтоні підписано <i>Декларацію Об'єднаних Націй</i> (Декларація 26 країн, в тому числі СРСР, США, Великобританії) про спільну боротьбу з Німеччиною до повної перемоги.
Травень 1942 р.	<ul style="list-style-type: none"> Підписано договір СРСР та Великобританії про союз у війні з Німеччиною. Аналогічний договір СРСР та США підписали у червні.
Липень – жовтень 1942 р.	<ul style="list-style-type: none"> Розпочалась <i>Сталінградська битва</i> – найбільша битва Другої світової війни. Американський флот наніс поразку великим силам японського флоту. Японія перейшла до оборони (до цього часу Японія захопила величезні території у Тихому океані та в Азії – 3,8 млн км²). Англійські війська зупинили просування італійсько-германських з'єднань до Суецького каналу; це трапилось на оборонному рубежі біля Ель-Аламейну.
Жовтень – листопад 1942 р.	<ul style="list-style-type: none"> Англійські війська вигнали італійсько-німецькі з'єднання з Єгипту. США та Великобританія здійснили висадку значних сил у Марокко та Алжирі (колонія Франції). У відповідь Німеччина та Італія зайняли неокуповану частину Франції.

Другий період війни показав, що здійснити плани встановлення світового панування у найстисліші строки Німеччині не вдалося. План війни проти СРСР (план «Барбаросса») не було здійснено, незважаючи на велетенські військові сили, спрямовані на його виконання (190 дивізій загальною кількістю у 5,5 млн чол., 3712 танків, 4950 бойових літаків, 47260 гармат та мінометів, 193 бойових кораблі). Німеччина не здобула вирішальних успіхів і на інших фронтах.

Таблица 5

Основні події Другої світової війни (III період)

19 листопада 1942 – грудень 1943 р.	
Листопад 1942 р.	<ul style="list-style-type: none"> 19 листопада розпочався контрнаступ радянських військ під Сталінградом, що завершився 2 лютого 1943 р. повною перемогою Червоної Армії. Було знищено 32 дивізії, 3 бригади гітлерівської армії та сателітів Німеччини. Ця перемога створила умови для <i>корінного перелому</i> у ході всієї війни: збройні сили Німеччини зазнали непоправних втрат, було підірвано престиж Німеччини в очах союзників, посилювалося невдоволення у їх лавах. В Югославії розпочалось звільнення від німецької окупації силами Національно-визвольної армії. Посилився рух опору у всіх країнах. Відновилися наступальні операції союзників у Північній Африці.
Травень 1943 р.	<ul style="list-style-type: none"> Вся територія Північної Африки перейшла до рук союзників.
Липень – жовтень 1943 р.	<ul style="list-style-type: none"> 5 липня розпочалась <i>Курська битва</i>, що завершилась 12 липня. Було знищено 30 німецько-фашистських дивізій, в тому числі 7 танкових. Курська битва знаменувала собою корінний перелом у ході Другої світової війни – військова могутність Німеччини була зламана. Продовжуючи наступ, Червона Армія визволила Донбас, Лівобережну Україну, форсувала Дніпро, розпочала визволення Білорусії та Правобережної України. 10 липня було завершено Сицилійську операцію, союзники оволоділи Сицилією, переправилися на Апеннінський півострів. Режим Мусоліні було скинуто, новий уряд підписав акт капітуляції Італії (жовтень), але Німеччина окупувала північні, центральні і південні райони країни.
Листопад – грудень 1943 р.*	<ul style="list-style-type: none"> Продовжувались воєнні дії на Атлантичному і Тихому океанах, союзники отримали стратегічну ініціативу; Німеччина та Японія втрачали свої позиції. 28 листопада – 1 грудня 1943 р. в столиці Ірану Тегерані відбулась конференція глав урядів трьох держав – СРСР, США і Великобританії. Було прийняте рішення про відкриття <i>другого фронту</i> у Західній Європі (травень 1944 р.), про спільні дії у війні і про повоєнну співпрацю.

На третьому етапі Другої світової війни відбувся корінний перелом, була остаточно зламана військова міць Німеччини, стратегічна ініціатива перейшла до країн антифашистської коаліції.

* Згідно з другим варіантом періодизації в третій період війни включаються події, що відбувалися до 6 червня 1944 р.

ВОЄННІ ДІЇ НА ТИХОМУ ОКЕАНІ І В АЗІЇ

...✈➤ Напад японської авіації на флот США 7.12.1941р.

▬ Кордони територій, що були захоплені Японією

← Дії військ союзників

➤ Напрямок ударів радянських Збройних Сил проти милітаристської Японії в серпні-вересні 1945р.

➤ Напрямок удару радянсько-монгольської кінно-механізованої групи

☄ Бомбардування США японських міст атомними бомбами в серпні 1945р.

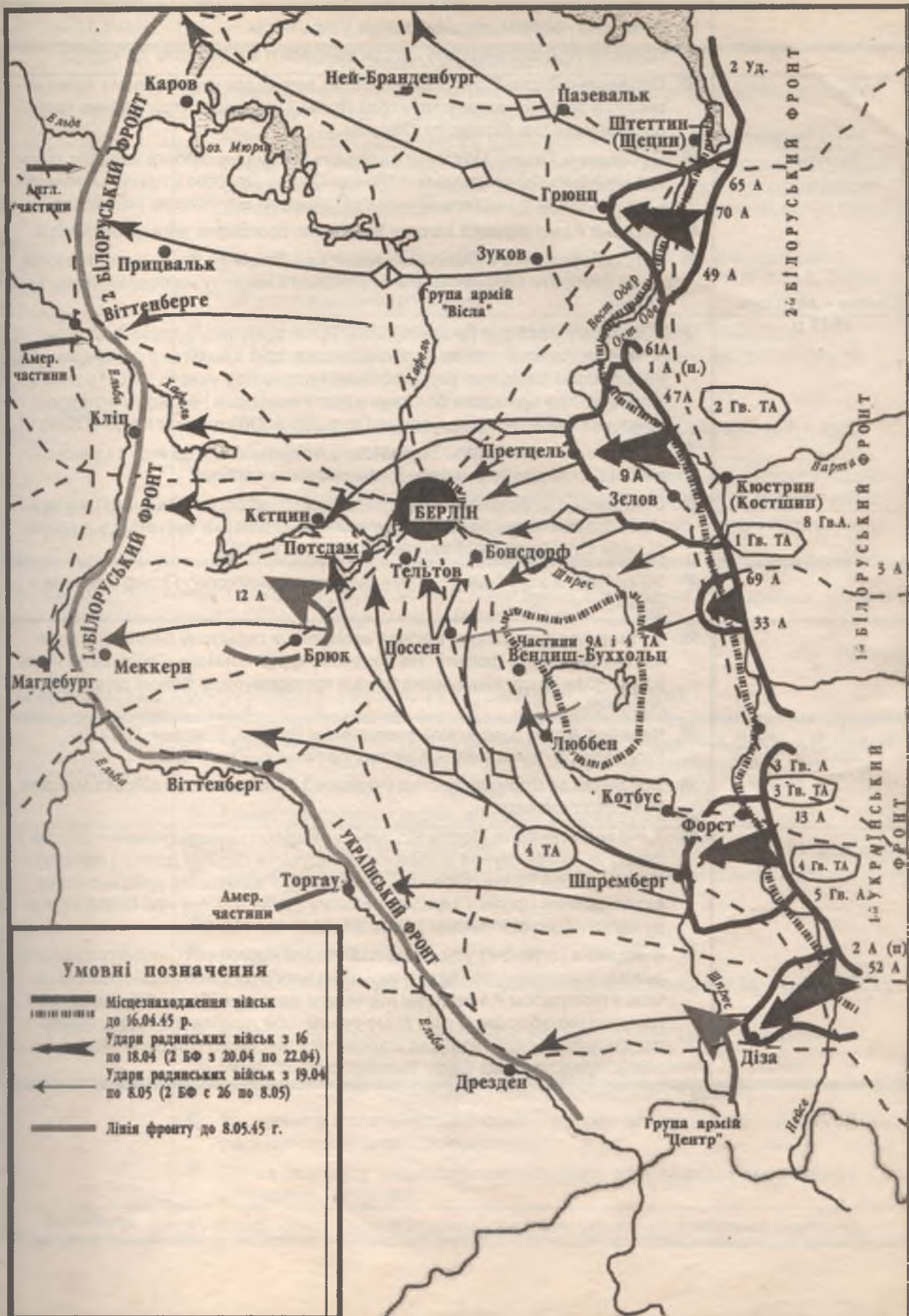

Основні події Другої світової війни (IV період)

1 січня 1944 – 8 травня 1945 р.*	
Січень – лютий 1944 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Внаслідок наступу Червоної Армії була знята 900-денна облога Ленінграда. * Союзні збройні сили провели наступальні операції на Тихому океані, вторглися на Маршаллові острови, створили бази для подальших бойових дій проти Японії.
Березень – травень 1944 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Червона Армія визволила від німецьких окупантів землі Правобережної України, Крим, вийшла до Карпат, вступила на територію Румунії. * Червона Армія здійснила грандіозний наступ у Білорусії (<i>Білоруська операція 1944 р.</i>) і в Західній Україні. Він завершився розгромом двох великих угруповань вермахту, проривом німецького фронту на глибину до 600 км. Радянські війська вийшли до кордонів Східної Пруссії, вступили на землі Польщі, разом з польськими військами продовжили наступ. * 6 червня розпочалась <i>Нормандська десантна операція</i> – в Європі було відкрито <i>другий фронт</i>. Союзники, які захопили плацдарм, розгорнули подальший наступ, взяли Бретань, розгромили 6 німецьких дивізій під Фалезом. * Японія провела вдалий наступ у Китаї, захопила комунікації, що зв'язували північну частину країни з південною. * Червона Армія нанесла удар фінській армії, практично вивела Фінляндію з війни. * Почалось визволення Прибалтики військами Червоної Армії. * У ході <i>Яссько-Кишинівської операції</i> Червоною Армією була знищена група німецьких армій «Південна Україна» і визволена Румунія.
Серпень – вересень 1944 р.	<ul style="list-style-type: none"> * В Румунії внаслідок збройного повстання було ліквідовано фашистський режим; Румунія оголосила війну Німеччині. * У Болгарії після вступу військ Червоної Армії відбулося повстання, монархо-фашистський режим ліквідовано; Болгарія оголосила війну Німеччині. * Розпочалось визволення Чехословаччини і Югославії. У бойових діях брали участь Червона Армія, національно-визвольні армії Чехословаччини і Югославії. * Союзники за підтримки французького Руху Опору зайняли усю північно-західну Францію. Переслідуючи німців, англо-американські війська дійшли до лінії оборони гітлерівців – так званої «Лінії Зіґфрида». * Фінляндія підписала перемир'я.
Жовтень – грудень 1944 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Завершилося вигнання німців з Прибалтики. * Розпочалось звільнення Угорщини. * Німецькі війська здійснили контрнаступ у Арденнах. * Союзники зайняли Францію, Бельгію, частину Нідерландів, середню Італію, деякі райони західної Німеччини.

* Згідно з другим варіантом періодизації події четвертого періоду розпочинаються з 6 червня 1944 р.

БЕРЛІНЬСЬКА ОПЕРАЦІЯ

Умовні позначення

- Місцезнаходження військ до 16.04.45 р.
- Удари радянських військ з 16 по 18.04 (2 БФ з 20.04 по 22.04)
- Удари радянських військ з 19.04 по 8.05 (2 БФ с 26 по 8.05)
- Лінія фронту до 8.05.45 г.

<p>Січень – квітень 1945 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✱ Зупинено наступ німецьких військ у Арденнах. ✱ Червона Армія розпочала наступ на фронті від Балтики до Карпат. ✱ Проведено Вісло-Одерську операцію, внаслідок якої Червона Армія визволила значну частину території Польщі, знищила угруповання німецьких військ між Віслою та Одером. ✱ Проведено Східно-Прусську операцію, радянські війська завдали поразки німецько-фашистським, зайняли Східну Пруссію і, продовжуючи наступ, визволили частину Північної Польщі та Балтійське узбережжя. ✱ Червона Армія вигнала німців з Угорщини, розпочала звільнення Австрії. ✱ Вдало проведена <i>Східно-Померанська</i> операція дозволила Червоній Армії створити плацдарм для подальшого наступу на берлінському напрямку. ✱ У лютому 1945 р. в Криму, поблизу Ялти, відбулась зустріч Й. Сталіна, У. Черчилля, Ф. Рузвельта (<i>Ялтинська, або Кримська конференція</i>), на якій було вирішено ряд важливих питань про участь СРСР у війні з Японією, про принципи політики щодо Німеччини і визволених європейських країн, про заснування Організації Об'єднаних Націй (ООН). ✱ 16 квітня розпочалась <i>Берлінська операція</i>, в ході якої радянські війська зламали опір німецько-фашистських військ. ✱ Союзники, що розвивали наступ на заході, досягли Ельби, вступили в Чехословаччину і Австрію; американські війська зустрілись з радянськими біля Торгау (25 квітня). ✱ 30 квітня в ході боїв у Берліні було взято рейхстаг. Гітлер покінчив з собою.
<p>Травень 1945 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✱ 1 травня розпочалась масова капітуляція гарнізону Берліна, а потім частин Західного фронту. На Східному фронті німецькі війська за наказом голови уряду Німеччини Деніца продовжували бойові дії в Чехословаччині. ✱ Червона Армія завершила визволення Румунії, Болгарії, Польщі, Угорщини, східних районів Чехословаччини, Югославії. ✱ Союзники розгорнули наступ у північній Італії, німецькі війська змушені були капітулювати. ✱ 7 травня генерал Йодль від імені німецького командування підписав у ставці Д. Ейзенхауера (головнокомандувача силами другого фронту) в Реймсі умови беззастережної капітуляції. Радянський уряд висловив категоричний протест і висунув вимогу підписати акт про беззастережну капітуляцію Німеччини у Берліні при участі СРСР. ✱ 8 травня (опівночі) у передмісті Берліна Карлхорсті, зайнятому радянськими військами, представники німецького головнокомандування на чолі з генералом <i>Кейтелем</i> підписали <i>акт про беззастережну капітуляцію збройних сил Німеччини</i>; цей документ за дорученням радянського уряду підписав маршал Радянського Союзу Г. Жуков, а також представники США, Великобританії, Франції.

Основні події Другої світової війни (V період)

9 травня – 2 вересня 1945 р.	
9 травня	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Завершилось антифашистське повстання на чеських землях, допомогу повсталим надали радянські танкові частини. <i>День 9 травня став Днем перемоги у Великій Вітчизняній війні.</i>
Липень	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Розпочала роботу Потсдамська конференція глав урядів СРСР, США, Великобританії. На конференції прийняте рішення про демілітаризацію, денацифікацію, демократичне перевлаштування Німеччини, вступ СРСР у війну проти Японії та інші питання. ✳ Від імені глав урядів Великобританії, США, Китаю була виголошена Потсдамська декларація 1945 р., яка вимагала капітуляції Японії. Японський уряд відхилив цю вимогу.
Серпень	<ul style="list-style-type: none"> ✳ 2 серпня Потсдамська конференція завершила свою роботу. ✳ 6 і 9 серпня США скинули атомні бомби на японські міста Хіросіму та Нагасакі (загибло та скалічено 250 тис. чол.). ✳ 9 серпня у війну проти Японії вступив СРСР. ✳ Японська армія (Квантунська) була зосереджена у Маньчжурії, Кореї, на Сахаліні, Курильських островах. ✳ Радянські війська (Забайкальський, 1-й, 2-й Далекосхідні фронти) та монгольські з'єднання розгромили Квантунську армію протягом двох тижнів.
Вересень	<ul style="list-style-type: none"> ✳ 2 вересня японський уряд підписав акт про беззастережну капітуляцію. <i>Друга світова війна скінчилась.</i>

Важливою подією останнього етапу Другої світової війни була Потсдамська конференція, що визначила територіальні зміни у Європі, політику щодо Німеччини та її союзників.

Потсдамська конференція 1945 р. (17 липня – 2 серпня)

Учасники	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Глави урядів СРСР, США, Великобританії (Голова РНК СРСР й Й. Сталін, президент США Г. Трумен, прем'єр-міністр Великобританії У. Черчилль, якого 28 липня змінив новий прем'єр-міністр К. Еттли). ✳ Міністри іноземних справ, військові радники та експерти.
Основні рішення	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Повне роззброєння Німеччини. ✳ Знищення Націонал-соціалістської партії Німеччини і підконтрольних їй організацій. ✳ Заборона нацистської пропаганди. ✳ Угода про репарації. ✳ Угода про окупацію Німеччини військами чотирьох держав – СРСР, США, Великобританії, Франції. ✳ Визначення польсько-німецького кордону по лінії Одер – Нейсе. ✳ Виселення німців з земель Польщі, Чехословаччини і Угорщини. ✳ Передача СРСР Кенігсберга і прилегло до нього району. ✳ Заснування Ради міністрів іноземних справ для підготовки мирних договорів з Німеччиною та її союзниками. ✳ Організація суду над головними воєнними злочинцями (Міжнародний військовий трибунал).
Значення	<ul style="list-style-type: none"> ✳ Конференція визначила принципи врегулювання повоєнних проблем.

Підсумки Другої світової війни

- * Антифашистська коаліція здобула перемогу над фашизмом – страхітливим явищем ХХ століття.
- * Німеччина та її союзники беззастережно капітулювали.
- * Країни-переможниці на Потсдамській конференції вирішили головні проблеми повоєнного облаштування світу.
- * У 1947 р. Німеччина та її союзники підписали Паризькі мирні угоди, що були підготовлені Паризькою мирною конференцією 1946 р. і Радою міністрів іноземних справ.

Друга світова війна мала ряд важливих політичних наслідків, які часто проявлялися всупереч деклараціям, угодам, договорам, що укладались країнами-переможницями. Однією з таких подій стало утворення двох військових блоків – НАТО та Варшавського Договору.

НАТО (Організація Північноатлантичного договору) була утворена у 1949 р. на підставі договору, підписаного представниками урядів США, Великобританії, Франції, Нідерландів, Люксембурга, Бельгії, Канади, Італії, Португалії, Норвегії, Данії та Ісландії. У 1952 р. до договору приєдналися Греція та Туреччина, у 1955 р. – ФРН (Федеративна Республіка Німеччини). Стаття 5 Північноатлантичного договору встановлювала, що у випадку нападу на одного з учасників НАТО інші члени цієї організації беззастережно нададуть таку допомогу потерпілій країні, яку вважатимуть необхідною.

Варшавський Договір (Про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу) було підписано у 1955 р. Його учасниками стали СРСР, Албанія, Болгарія, Угорщина, Румунія, НДР (Німецька Демократична Республіка), Польща, Чехословаччина. Договір мав статті, аналогічні статті 5 договору НАТО.

НАТО і Варшавський Договір* створили свої об'єднані збройні сили, регулярно проводили військові навчання і дуже швидко перетворилися у ворожі організації, мета яких – захист інтересів країн-учасниць у сферах впливу.

У 1945 р. було створено міжнародну організацію – ООН (Організацію Об'єднаних Націй). Спочатку членами ООН стали 50 країн-учасниць міжнародної конференції у Сан-Франциско (червень 1945 р.) та Польща. Серед них – США, Великобританія, Франція, Китай, СРСР.

Завдання ООН – запобігати конфліктам, що ведуть до війни, вирішувати міжнародні суперечки мирними шляхами, сприяти розвитку співробітництва країн світу.

У повоєнний період ООН зробила багато для зміцнення миру, **але стати незалежною від політичної боротьби ця організація, що працювала під «тиском» великих країн світу, не змогла.**

Повоєнна історія світу не стала періодом перемоги розуму і гуманізму; вона поєднала в собі жорстокі конфлікти, «локальні» війни, нещадну боротьбу за власні егоїстичні інтереси і неймовірні зусилля по збереженню мира та стабільності. З цими подіями ви ознайомитеся далі.

* Варшавський Договір було скасовано у 1991 р.

Наслідки Другої світової війни

<p><i>Кривава данина війни</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * СРСР втратив понад 20 млн чол.* * Польща – 6 млн чол. * Китай – 5 млн чол. * Індонезія – 2 млн чол. * Югославія – 1,7 млн чол. * Філіппіни – 1 млн чол. * Франція – 600 тис. чол. * Англія – 375 тис. чол. * США – 300 тис. чол. * Німеччина – 13,6 млн чол. * Японія – 2,5 млн чол.
<p><i>Знищення матеріальних цінностей, матеріальні витрати</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Воєнні витрати та воєнні збитки країн-учасниць війни становили 4 трильйони доларів. * Матеріальні витрати досягли 60 – 70% національного доходу країн, що воювали.
<p><i>Політичні зміни у світі</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Повоєнне облаштування світу не вирішило всіх суперечностей; особливо загострилося протистояння соціалістичних та капіталістичних країн. * Сформувався двополярний світ, де лідерами були США і СРСР. * Європа поділилася на сфери впливу: Західна – США; Східна, Центральна – СРСР. * Розпочалась «холодна війна»** між США (та їх союзниками) і СРСР (та його союзниками). * Створені військові блоки – НАТО (у 1949 р.) та Варшавський Договір (у 1955 р.), що протистояли один одному. * «Холодна війна» викликала гонку озброєнь, подальше розповсюдження ядерної зброї (США, СРСР, Великобританія, Франція). * Важливим завданням всіх миролюбних сил стає боротьба за мир і ядерне роззброєння. * Посилилась боротьба колоній за свободу та незалежність (численні країни у 50 – 60-ті роки досягли декларованих цілей, а пізніше колоніалізм був ліквідований). * Зросла роль ООН у боротьбі за мир і співробітництво між народами.

* В історичній літературі можна зустріти і більшу цифру втрат СРСР – 27 і більше млн чол.

** «Холодна війна» – ідеологічне, політичне, економічне, воєнне протистояння.

Тема 2.

Після Другої світової війни США та Канада розвиваються у тісній співпраці в економіці і на міжнародній арені. США, як ви вже знаєте, перетворюються у світового лідера. Канада набуває повної незалежності від Великобританії і поступово стає розвинутою індустріальною країною.

Таблиця 11

Зовнішня і внутрішня політика США у 1946 – 1960 рр.

1946 р.

- * Уряд США оголосив жорсткий курс щодо СРСР і соціалістичних країн, що не виключав і застосування зброї.

1947 р.

- * Президент США Г. Трумен створив зовнішньополітичну програму США (доктрину), що набула сили закону.
- * Доктрина Трумена передбачала надання 400 млн доларів Греції та Туреччині, яким, на думку уряду США, загрожувала «комуністична небезпека».
- * Президент Трумен виголосив «справедливий курс» – систему заходів боротьби з безробіттям, але здійснити його не вдалося.
- * В США зростає страйковий рух, боротьба негрів проти расової дискримінації та сегрегації.
- * Конгрес США прийняв закон *Тафта-Хартлі**, що істотно обмежував права профспілок і ставив їх під контроль держави, обмежував право на страйки.
- * Згідно з законом Тафта-Хартлі політичні страйки оголошувалися незаконними. Передбачалося, що про економічні страйки профспілка повинна повідомити підприємців за 60 днів. Держслужбовцям страйкувати заборонялось.

1948 р.

- * Почав здійснюватись *план Маршалла*** – програма відбудови і розвитку Європи після Другої світової війни.
- * У відповідності до плану Маршалла до 1951 р. (час дії плану) США надали фінансову допомогу 16 країнам***, що погодились її прийняти (17 млрд доларів).

1949 р.

- * З ініціативи США створено *військовий блок НАТО (Організація Північноатлантичного союзу)*.

1950 р.

- * Конгрес США прийняв закон *Маккарена-Вуда***** про внутрішню безпеку. Президент Трумен оголосив надзвичайний стан у країні.
- * Закон Маккарена-Вуда передбачав обов'язкову реєстрацію у Міністерстві юстиції всіх організацій компартії США як «підривних», або «агентів іноземних держав», а також надання інформації про керівників цих організацій, їх фінансову діяльність тощо.
- * США розпочали воєнне втручання на Корейському півострові з метою повалення прорадянського уряду, що прийшов до влади на півночі Кореї.

* Р. Тафт – сенатор, Ф. Хартлі – член палати представників. Пізніше закон Тафта-Хартлі було доповнено іншим, аналогічним.

** Дж. Маршалл – держсекретар США.

*** Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Норвегія, Данія, Швеція, Ірландія, Ісландія, Португалія, Австрія, Швейцарія, Греція, Туреччина, Нідерланди, Люксембург.

**** Маккарен – сенатор, Вуд – член палати представників. Більшу частину статей закону Маккарена-Вуда було скасовано у 1965 – 1967 рр.

1951 р.

- * США уклали з Японією сепаратний мирний договір.
- * У відповідності до цього договору Японія погоджувалась на розміщення військових баз США на своїй землі.

1952 р.

- * Відбулись президентські вибори. Перемогли республіканці, їх кандидат у президенти – Д. Ейзенхауер.

1953 р.

- * Внутрішня обстановка у США стає все більш недемократичною внаслідок діяльності сенатської комісії під головуванням Д. Маккарті.
- * Комісія розглядала діяльність урядових установ, проводила розслідування, часто всупереч закону, переслідуючи інакомислячих, комуністів, профспілкових активістів. (У 1954 р. сенат засудив діяльність Маккарті).
- * Воєнні дії США у Кореї припинилися, але на територіях Південної Кореї залишались американські збройні сили.
- * США втрутились у внутрішні справи Ірану (сприяли поваленню президента Ірану).

1954 р.

- * Держсекретар США *Дж. Даллес* висунув доктрину «масованої відплати»; вона стає основою міжнародної політики США.
- * Доктрина Даллеса передбачала створення воєнних блоків, ведення локальних війн, готовність нанести «блискавичний ядерний удар» по соціалістичним країнам.
- * Втілюючи доктрину, США ініціювали створення СЕАТО – Організації договору Південно-Східної Азії (1954 р.) та СЕНТО – Організації Центрального договору (1955 р.).
- * США форсували включення у НАТО ФРН (1955 р.).
- * США втрутились у внутрішні справи В'єтнаму (1954 р.), Лівану (1958 р.).
- * Ввели війська у Гватемалу (1954 р.).
- * Здійснили військові та економічні санкції проти Куби (1959 р.).

1960 р.

- * Президентом США обраний *Дж. Кеннеді* – кандидат від Демократичної партії США.

Дж. Кеннеді виступав за внесення позитивних коректив до внутрішньої та зовнішньої політики США. Але у 1963 р. Дж. Кеннеді було вбито у м. Даллас, штат Техас.

Радикально змінити внутрішньополітичне становище у 1960 – 1963 рр. не вдалося, а в міжнародній політиці США, всупереч заявам про їх миролюбний характер, відбулись події, що не сприяли зміцненню миру.

Міжнародна політика уряду Дж. Кеннеді

1961 р.	<ul style="list-style-type: none"> * На зміну доктрині «масованої відплати» прийшли теорії «гнучкого реагування», «обмежених війн». * США і СРСР підписали заяву про принципи переговорів про роззброєння. * США спровокували збройне вторгнення на Кубу (район Плайя-Хірон) кубинських емігрантських військових формувань, що намагалися повалити уряд Куби. * США відкинули пропозицію радянського уряду щодо укладання германського мирного договору. * США відновили випробування ядерної зброї під землею і в атмосфері. * Посилилось втручання США у внутрішні справи Південного В'єтнаму та Лаосу.
1962 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулася <i>Карібська криза</i>, що була здатна спричинити безпосереднє збройне зіткнення між США та СРСР (СРСР розмістив на Кубі ракети середньої дальності; США у відповідь привели у бойову готовність свої збройні сили). Карібську кризу було врегульовано при посередництві Генерального Секретаря ООН: СРСР вивіз ракети з Куби, а США зняли морську блокаду острова.
1963 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США разом з СРСР та Великобританією підписали договір про заборону випробувань ядерної зброї у трьох сферах (атмосфері, під водою та в космічному просторі). * США підписали з СРСР договір про співпрацю в дослідженні космічного простору і мирному використанні атомної енергії.

На президентських виборах 1964 р. переміг демократ *Л. Джонсон*, що вів виборчу кампанію під гаслом продовження політики Кеннеді. Уряд Джонсона продовжив реформи, розпочаті президентом Кеннеді. Вони торкалися питань поліпшення соціальної допомоги і оплати праці (було введено погодинний мінімум). Була виголошена програма створення «великого суспільства, в якому не буде бідних, а охорона здоров'я та освіта будуть доступні для всіх і найкращі в світі». Але здійснити цю програму не вдалося. В той же час доктрину Джонсона у міжнародних відносинах США активно здійснювали. Суть доктрини полягала в тому, що США виголосили своє право «рятувати» країни світу від «комуністичної загрози» всіма способами, в тому числі й військовими.

В той же час «рятування» наприкінці 60-х років потребували самі США. Надзвичайно широкого розмаху набув рух за громадянські права, відбулися збройні виступи негритянського (афро-американського) населення (1964 р., Нью-Йорк; 1965 р. Гарлем, Лос-Анджелес, Уоттс, Чикаго та ін.; 1967 р. – у 120 містах США). Після вбивства лідера негритянського руху *Мартіна Лютера Кінга* (1968 р.) повстання охопили всю країну, проти повсталих були застосовані військові сили. Посилився також страйковий рух і боротьба широких верств населення країни проти війни у В'єтнамі. Авторитет демократів стрімко падав. На виборах 1968 р. перемогу здобули республіканці. Президентом було обрано *Р. Ніксона* (у 1972 р. його було знову переобрано на цю посаду).

Міжнародна політика урядів Л. Джонсона та Р. Ніксона

Уряд Л. Джонсона		Уряд Р. Ніксона	
1964 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Розпочав бомбардування узбережжя ДРВ (Північного В'єтнаму). 	1968 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Скорочені американські сухопутні війська у В'єтнамі, але уряд не відмовився від воєнного вирішення проблеми.
1965 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Здійснив інтервенцію у Домініканську Республіку. * Почалось бомбардування всієї території ДРВ. * У Південний В'єтнам було перекинуто 300-тисячну американську армію. * Ускладнились відносини з СРСР, що категорично засудив бомбардування ДРВ. 	1970 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США посилили військове втручання у Лаосі та Камбоджі.
1966 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Ускладнились відносини між США та Францією, що вийшли з військової організації НАТО. 	1971 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США (разом з СРСР, Великобританією, Францією) підписали угоду чотирьох держав по Західному Берліну.
1967 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США підтримали Ізраїль в арабо-ізраїльській війні. 	1973 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США підписали Угоду про припинення війни у В'єтнамі. Війська США були виведені з В'єтнаму. * США взяли участь у багатосторонніх переговорах про скорочення збройних сил та озброєнь у Центральній Європі.
1968 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США припинили бомбардування В'єтнаму і почали переговори з ДРВ. * США (разом з СРСР та Великобританією) підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. 	1973 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США взяли участь у Нараді по безпеці та співробітництву в Європі (1973 – 1975 рр.), підписали Заключний акт наради. * Поліпшились відносини США та СРСР внаслідок візитів президента США у СРСР (1972, 1974 рр.), візита керівника СРСР Л. Брежнєва у США (1973 р.), у ході яких, а також пізніше, були підписані договори і угоди, що зменшували небезпеку ядерної війни (обмеження систем протиракетної оборони, стратегічних наступальних озброєнь, запобігання ядерної війни), зміцнювали економічне співробітництво.

У 1972 р. в США загострилась внутрішньополітична обстановка у зв'язку з так званою «уотергейтською справою»: комітет Республіканської партії з переобрання президента використовував підслуховуючі пристрої у штаб-квартирі Демократичної партії в готелі «Уотергейт». У 1974 р. президент Р. Ніксон, що опинився під загрозою відлучення від влади за причетність до уотергейтської справи, пішов у відставку. Президентом США став Дж. Форд.

1974 р.
1976 р.

США в середині 70 – 80-х років

Основні події	Факти
Депресія 1974 – 1975 рр.	<ul style="list-style-type: none"> * Обсяг промислового виробництва знизився на 6 – 7%. * Заробітна платня знизилась на 1 – 5%, ціни різко зросли. * 21 тис. компаній збанкрутували. * Зареєстровано 8,3 млн безробітних.
Другий етап науково-технічної революції	<ul style="list-style-type: none"> * Впровадження автоматизованих виробництв, роботів, лазерної техніки. * Розвиток мікроелектроніки, приладобудування, засобів зв'язку, інформатики, аерокосмічної галузі. * Освоєння космічного простору (висадка астронавтів на Місяць у 1969 р., створення багаторазового космічного корабля «Спейс Шаттл», запуски автоматичних станцій на Марс, до Венери, віддалених планет Сонячної системи тощо). * Створення нових видів озброєнь: крилатих ракет, атомних підводних човнів «Трайидент», мобільних стратегічних ракет МХ, системи СОІ – стратегічної оборонної ініціативи, покликаної захистити територію США від балістичних ракет тощо.
Участь США у розрядці міжнародної напруженості	<ul style="list-style-type: none"> * Участь у зустрічах на вищому рівні, візит у СРСР Р. Ніксона (1972, 1974 рр.), зустріч Л. Брежнєва з Дж. Фордом (1974 р.), Дж. Картером (1976 р.). * Підписання документів, що закріплювали принцип мирного співіснування, скорочення озброєнь.
Відхід від політики «розрядки»	<ul style="list-style-type: none"> * Виголошення нової міжнародної доктрини (президент Р. Рейган, 1982 р.), що відроджувала «холодну війну». * Прискорення гонки озброєнь, оголошення програми СОІ (1983 р.). * Окупація о. Гренада, де у влади знаходився уряд радянсько-кубінської орієнтації. * Таємне надання підтримки керівникам нікарагуанських контраст. * Воснні акції у Лівані. * Підтримка афганських партизан.
«Рейгономіка» – підтримка приватної ініціативи, зменшення соціальних виплат і федеральних та соціальних витрат; зниження податків на доходи до 10%.	<ul style="list-style-type: none"> * Подолано кризу 70-х років. * Зріс життєвий рівень американців, знизилось безробіття, інфляція. * Збільшились закордонні інвестиції.

В 1985 – 1991 рр. відносини між США та СРСР поліпшились у зв'язку з приходом до влади в СРСР нового керівництва на чолі з М. Горбачовим. Були досягнуті угоди про ліквідацію ракет середнього та меншого радіусу дії (1987 р.), обмеження стратегічних наступальних озброєнь (1991 р.). У 1988 – 1992 рр. президентом США був республіканець **Дж. Буш**. США ще більше посилили свій вплив у світі. При здійсненні операції «Буря в пустелі» (спрямованої проти Іраку) США продемонстрували світу не тільки силу і точність своєї новітньої зброї, але й політичну рішучість відстоювати свої інтереси всюди і будь-якими методами. У 1992, 1996 рр. президентом США було обрано лідера демократів **Б. Клінтона**. Розпад СРСР (1991 р.) дозволив адміністрації Клінтона дещо знизити військові витрати, що створило можливість значно поліпшити життєвий рівень населення США. США активно домагались власного утвердження у ролі «миротворця», світового лідера, у якого більше немає суперників. Міжнародні організації – НАТО, ООН, МВФ та ін. – стають інструментами зовнішньополітичної діяльності США, що поширилась з 1991 р. також на країни Східної та Центральної Європи (1 липня 1991 р. Варшавський Договір припинив існування). США – прибічник поглиблення європейської інтеграції, «поширення НАТО на Схід». Нова міжнародна обстановка, крах комуністичних режимів у Європі сприяв, на думку уряду США, еволюції НАТО з воєнного блоку в організацію співробітництва. США визначили свої цілі таким чином: *мир, права людини, співробітництво, прогрес*.

Зовнішня та внутрішня політика Канади у 1946 – 1976 рр.

1946 – 1947 рр.
<ul style="list-style-type: none"> * Ліквідовано залишки формальної залежності Канади від Великобританії.
1949 р.
<ul style="list-style-type: none"> * До складу Канади увійшов острів Ньюфаундленд – останнє британське володіння на Північноамериканському континенті. * Канада стає одним з ініціаторів (після США) створення НАТО. Активно сприяє реалізації плану Маршалла. * На території Канади розміщено військові бази США.
1960 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Посилення страйкового руху. У Квебеку страйкова боротьба співпала з боротьбою франко-канадського населення проти економічного та національного нерівноправ'я з англо-канадцями. * У ході цієї боротьби активізувались сепаратисти, що вимагали виходу провінції Квебек з федерації.
1963 р.
<ul style="list-style-type: none"> * До влади знову прийшли ліберали (в 1957 – 1963 рр. у влади знаходились консерватори). * Ліберальний уряд П. Трюдо (прем'єр-міністр з 1968 р.) здійснює курс на послаблення економічної та політичної залежності від США. * Скорочується військова участь Канади у НАТО. * П. Трюдо відвідав СРСР; О. Косигін (голова Ради міністрів СРСР) відвідав Канаду. * Уряд П. Трюдо висунув концепцію, в якій твердилось, що у Канаді сформувалася єдина нація – канадці. * Цю концепцію було різко засуджено у Квебеку, зросла популярність у цій провінції сепаратистської Квебекської партії (франко-канадці).

У 1976 р. на парламентських виборах у Квебеку перемогу здобула Квебекська партія, що поставила питання про вихід Квебека зі складу Канади. Ця обставина погіршила і без того вкрай напружену внутрішньополітичну ситуацію (наприкінці 70-х років розпочалась економічна криза). П. Трюдо, який здобув перемогу на виборах 1980 р., здійснює заходи щодо зміцнення федералізму і влади уряду, серед них найважливіший – прийняття закону про конституційну реформу (1981 р.).

У 1982 р. процес створення нової конституції Канади завершився. Конституція 1982 р. складається з:

- повного тексту старої конституції;
- доповнень до конституції 1867 – 1975 рр.;
- розділу про права та свободи громадян (цей розділ не включав численних прав і свобод, що визнані світовим співтовариством);
- правил внесення поправок у конституцію.

Конституція 1982 р. закріпила федеративний принцип устрою держави. Квебек не прийняв конституцію, тому що домагався розширення своїх прав. З цього питання у Квебеку неодноразово проходили референдуми (1992, 1995, 1999 рр.), на яких з невеликою перевагою голосів перемогу здобували прибічники федерації.

Починаючи за середини 90-х років Канада намагається здійснювати незалежний від США зовнішньополітичний і економічний курси (уряд Ж. Крет'єна). Канада скоротила воєнні витрати, відмовилась від розміщення ядерної зброї на своїй території. Поліпшилось економічне становище країни. Канада розвиває міжнародні відносини з багатьма країнами Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Дружні стосунки зв'язують Канаду з Україною, цьому сприяє не тільки єдність поглядів і позицій, але й велика українська діаспора в Канаді – 1 млн чол.

Тема 3.

Країни Західної Європи

Після Другої світової війни країни Західної Європи швидко відновили економіку з допомогою кредитів, наданих США згідно з планом Маршалла, прийнятим у 1948 р. Долаючи труднощі і кризи, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія зміцнювали ринкову економіку, демократичні і правові засади державного устрою. На міжнародній арені країни Західної Європи виступали як союзники США, прибічники «холодної війни» з СРСР, активні члени НАТО, учасники європейської інтеграції.

Великобританія

Після Другої світової війни, у ході якої Великобританія втратила 25% національного багатства, основною проблемою країни була відбудова зруйнованої економіки. Здійснити це було надзвичайно важко: у 1946 р. державний борг, що збільшився за роки війни у 3 рази, складав 23,7 млрд фунтів стерлінгів. Лейбористи і консерватори, що змінювали одне одного біля державного керма, пропонували різні варіанти відродження величі країни. Але стати лідером у повоєнному світі Великобританії не судилося.

Таблиця 16

Внутрішня політика Великобританії у 1946 – 1965 рр.

- * Головним завданням уряду Великобританії була ліквідація економічного відставання країни. З цією метою ряд галузей націоналізується і відбудовується за рахунок держави; Великобританія прийняла план Маршалла (1948 – 1951 рр.).
- * Незважаючи на низький рівень життя населення (вартість життя зросла на 25%), Великобританія нарощувала виробництво зброї, витрачаючи на це 1/3 бюджету.
- * У повоєнний період у влади традиційно поперемінно знаходилися лейбористи та консерватори: 1945 – 1951 рр. – лейбористи; 1951 – 1964 рр. – консерватори; у 1964 р. перемогу знову здобули лейбористи.
- * Консерватори відкидали ідею лейбористів про побудову «соціалізму у межах капіталізму»; намагалися послабити контроль держави над економікою, скоротити соціальні виплати, введені та розширені лейбористським урядом (безкоштовне медичне обслуговування; допомоги по хворобі, безробіттю, вагітності; пенсії по старості тощо).

Таблиця 17

Зовнішня політика Великобританії у 1946 – 1965 рр.

- * Враховуючи потужний підйом національно-визвольної боротьби у колоніях, Великобританія надає незалежність Індії, Бірмі, Цейлону та багатьом іншим країнам.
- * Більшість колишніх колоній зберігали з Великобританією офіційні зв'язки, залишившись у складі так званої Співдружності.
- * У 1949 р. Великобританія увійшла до НАТО; у 1954 – 1955 рр. брала активну участь у створенні воєнних блоків СЕАТО і СЕНТО.
- * У 1950 – 1953 рр. Великобританія брала участь у збройній інтервенції США в Кореї; у 1956 р. разом з Францією та Ізраїлем веде війну проти Єгипту; у 1958 р. здійснює інтервенцію в Йорданію; підтримує ремілітаризацію Західної Німеччини.
- * У 1955 р. СРСР скасував союзний договір з Великобританією 1942 р.
- * Великобританія дедалі більше потрапляла в політичну залежність від США, на її теренах з'явилися американські військові бази.
- * У 1963 р. Великобританія підписала Договір про заборону випробувань ядерної зброї у трьох сферах.

В 70-ті роки лейбористи і консерватори продовжували очолювати уряд, змінюючи одні одних (1964 – 1970 рр. – лейбористи; 1970 – 1974 рр. – консерватори; 1974 – 1979 рр. – лейбористи). Але вони не змогли вивести країну з економічної кризи, що розпочалась у багатьох капіталістичних країнах. В цих умовах у 1979 р. уряд очолила лідер консерваторів **М. Тетчер**, що почала проводити у внутрішній політиці курс, який набув назву «нового консерватизму», «тетчеризму». На міжнародній арені Тетчер стала палким прибічником «перебудови» в СРСР і особисто М. Горбачова.

«Новий консерватизм» М. Тетчер

Основні положення	Заходи щодо здійснення
* Вживання сильніших	<ul style="list-style-type: none"> * Стимулювання вільного підприємництва. * Скасування пільг, що надавалися державним підприємствам. * Денаціоналізація, приватизація збиткових галузей. * Зниження податків на високі прибутки. * Зменшення витрат на соціальну сферу.
* Монетаризм	* Держава значно посилила контроль за масою грошей, що знаходилась в обігу; безпосередньо не втручаючись у виробництво та збут товарів, забезпечила функціонування державного механізму.

У курсу Маргарет Тетчер були як прибічники, так і супротивники. У 1982 р. уряд змушений був прийняти закон, що обмежував право громадян на проведення страйків, а поліції надавав право проводити арешти у місцях масових заворушень. «Тетчеризм» врятував Великобританію від кризових явищ в економіці на кілька років. Але з 1987 р. знову розпочалось зростання інфляції, бюджетного дефіциту. Загострилися соціальні проблеми:

- *конфлікт в Ольстері** між ірландськими католиками і англійськими протестантами;
- *руйнування* системи охорони здоров'я;
- *погіршення* системи освіти;
- *расові конфлікти*. У Великобританії значний відсоток іммігрантів з Азії та Африки;
- *знизився* рівень добробуту населення (у 1990 р. 9 млн британців потрапили у категорію бідних, податки зросли у 22 рази тощо);
- *невдоволення* опозиції *війною* Великобританії з Аргентиною (1982 р.) за Фолклендські (Мальвінські) острови, що офіційно продовжували вважатися колоніальним володінням Великобританії.

У 1990 р. М. Тетчер прийняла рішення піти у відставку. Лідером партії консерваторів та прем'єр-міністром став *Дж. Мейджор*. У 1992 р. його знову було переобрано на посаду прем'єр-міністра. Але у 1997 р., незважаючи на успіхи економічної політики уряду, консерватори на виборах зазнали поразки від лейбористів. Здобувши перемогу, лейбористи сформували уряд на чолі з *Т. Блером*. Великобританія вступила у ХХІ століття як надійний союзник США, активний член НАТО, прибічник європейської інтеграції.

Франція

Під час Другої світової війни Франція зазнала величезних економічних збитків, внаслідок яких рівень промислового виробництва у 1944 р. складав 38% від довоєнного. Гостро постало питання: якими методами відбудувати країну. Почалась жорстока політична боротьба між лівими партіями на чолі з ФКП, які вважали, що потрібна націоналізація промисловості, – з одного боку, і правими партіями, що виступали категорично проти націоналізації, – з іншого.

Тимчасовий уряд, який очолював герой французького національно-визвольного руху *Шарль де Голль*, пішов на поступки і тим, і іншим. Було націоналізовано вугільну промисловість, газові заводи, електростанції, залізниці, автомобільне підприємство «Рено», п'ять великих банків. Націоналізацію було проведено за викуп.

* Ольстер – Північна Ірландія, в якій згідно із законом 1931 р. зберігався контроль Британії; на решті території була утворена незалежна республіка Ірландія.

Внутрішня та зовнішня політика Франції у 1946 – 1958 рр.

1946 р.

- * Набула чинності конституція, що відкрила період Четвертої республіки – парламентської.
- * Конституція мала демократичний характер, виголошувала громадянські свободи і соціально-економічні права (на працю, відпочинок, охорону здоров'я, участь в управлінні підприємствами тощо).
- * Відбулися вибори в Національні збори. Сформовано коаліційний уряд (республіканці, соціалісти, комуністи, радикали).

1947 р.

- * Комуністи виведені з уряду. Обраний президент Франції – соціаліст *В. Оріоль*.
- * Починається відхід від співробітництва з СРСР, зближення із США.

1948 р.

- * Підписано франко-американський договір про економічне співробітництво у відповідності до плану Маршалла.
- * Відновлено довоєнний рівень економіки.

1949 р.

- * Франція вступила до НАТО.
- * На теренах Франції було розміщено американські військові бази.
- * Витрати на гонку озброєнь у рамках НАТО і війну у В'єтнамі поглибили політичну кризу, протистояння лівих та правих партій.

1951 – 1954 рр.

- * На виборах у Національні збори перемогу здобув блок правих партій.
- * Уряд блоку правих партій, що прагнув перемогти у війні в Індокитаї, втягнув у неї США*; сприяв переозброєнню ФРН, підписав Паризькі угоди 1954 р.; ввів війська в Алжир, аби придушити національно-визвольну революцію, що розгорнулася у цій колонії Франції.

1956 – 1958 рр.

- * На виборах у Національні збори перемогу здобули ліві сили. Уряд лівих сил провів соціальні реформи; визнав незалежність Марокко, Гвінеї, Тунісу; дав згоду на продовження воєнних дій в Алжирі, участь у війні проти Єгипту (1956 р.); підписав договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС, 1957 р.).
- * В 1958 р. в Алжирі спалахнув антиреспубліканський заколот. Командування французької армії, що знаходилася в Алжирі, приєдналося до заколотників. Національні збори Франції надали Ш. де Голлю надзвичайні повноваження і право сформувати новий уряд**.

* У 1954 р. уряд Франції був змушений припинити війну і визнати незалежність В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі.

** Четверта республіка припинила існування. Було прийнято нову конституцію, що оформила утворення П'ятої республіки – президентської. Президентом Франції було обрано Ш. де Голля.

Внутрішня та зовнішня політика Ш. де Голля

Внутрішня політика	
* Зміцнено владу президента. Президент набув право розпускати Національні збори, висувати законопроекти на референдуми, приймати всю повноту влади при надзвичайних обставинах.	
* Докладались зусилля щодо збільшення військової могутності (створено французьку ядерну зброю, балістичні ракети, підводні човни, стратегічні бомбардувальники тощо).	
* Широко використовувалися методи державного регулювання економіки, стримування доходів (за рахунок заморожування заробітної платні).	
* Приділялась значна увага досягненням науково-технічної революції.	
Зовнішня політика	
* Франція визнала незалежність Гвінеї, Судану, Сенегалу, Мадагаскару, Дагомеї, Нігеру, Верхньої Вольти, Конго тощо.	
* Припинено війну в Алжирі, визнано право Алжиру на самовизначення, незалежність (1962 р.).	
* Підписано договір з ФРН про консультації та воєнне співробітництво.	
* Франція не підписала Договір про заборону випробувань ядерної зброї 1963 р.	
* Франція засудила агресію США в Індокитаї; Ізраїля проти арабських країн (1966 – 1967 рр.).	
* У 1966 р. Франція вийшла зі складу військової організації НАТО, ліквідувала американські військові бази на своїй території.	
* З 1966 р. почалось поліпшення франко-радянських відносин.	
* Франція не підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.)	

Довгий час єдиною партією, що знаходилась в опозиції до внутрішньої політики Ш. де Голля, була ФКП. Але наприкінці 60-х років опозиція розширилась за рахунок соціалістів та радикалів. У травні – червні 1968 р. почались масові виступи студентів і робітників проти політики уряду. Ситуацію вдалось врегулювати певними поступками (збільшення зарплатні, подовження відпусток тощо). У 1969 р. Ш. де Голль пішов у відставку після референдуму, проведеного за його ініціативою, але не здобувшого підтримки президентській адміністративній реформі.

Внутрішня і зовнішня політика Франції у 70 – 90-ті роки

1969 р.	
* Президентом Франції обраний Ж. Помпідю – прибічник «голлізму» (політики Ш. де Голля).	
* Уряд проводить низку соціальних реформ (введені додаткові пенсії, розширені права профспілок тощо).	
1972 р.	
* У політичному житті країни посилюється роль лівих партій, які виробили спільну програму розвитку Франції (у її розробці брали участь і ліві радикали).	
1974 р.	
* Президентом Франції обраний В. Жискар д'Естен – лідер партії незалежних республіканців.	
* Розпочався певний відхід від «голлізму» в зовнішній політиці – Франція розширила співробітництво з НАТО.	
* Продовжувало зміцнюватись радянсько-французьке співробітництво, що знайшло відображення у низці договорів та угод.	
1981 р.	
* Президентом Франції обраний Ф. Міттеран – соціаліст, прибічник націоналізації і розширення соціальних програм.	
* Уряд зосередив зусилля на забезпеченні економічного підйому.	
1986 р.	
* Уряд не досяг успіхів в економіці.	
* На виборах в Національні збори перемогу здобув блок правих сил, їх лідер Ж. Ширак очолив уряд. Почалася денационалізація, були зменшені витрати на соціальну допомогу.	

1988 – 1990 рр.
<ul style="list-style-type: none"> * Президентом знову обраний Ф. Міттеран. * Розпочалась економічна криза (1990 – 1993 рр.)
1995 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Президентом Франції обраний Ж. Ширак. * Посилився страйковий рух у відповідь на соціальні реформи, розпочаті урядом (збільшення податків, обов'язкові сплати у фонд соціального страхування). * Зростало безробіття. * Наприкінці 90-х років економічне становище Франції та її міжнародна політика не зазнали радикальних змін. Франція бере активну участь в європейській інтеграції, НАТО.

Німеччина

Після Другої світової війни у Німеччині було введено систему **чотиристоронньої окупації** військами СРСР, США, Великобританії і Франції. Німеччину було поділено на **4 зони окупації**, Берлін – на **4 сектори**. Верховна влада належала урядам СРСР, США, Великобританії, Франції. З командувачів окупаційних військ було утворено **Контрольну раду**. Контрольна рада – вищий орган державної влади – у своїй діяльності керувалася союзницькими угодами та рішеннями Потсдамської конференції.

Таблиця 22

Основні події історії Німеччини (1945 – 1949 рр.)

Демілітаризація	<ul style="list-style-type: none"> * Повне роззброєння Німеччини: розпуск її збройних сил, ліквідація воєнної промисловості.
Денацифікація	<ul style="list-style-type: none"> * Розпуск націонал-соціалістської партії та підконтрольних їй організацій. * Визнання керівного складу Націонал-соціалістської партії, гестапо, СД, СС злочинними організаціями. * Скасування фашистського державного апарату та законодавства. * Заборона нацистської пропаганди. * Усунення нацистів з усіх посад. * Суд над головними фашистськими злочинцями – Міжнародний трибунал (листопад 1945 – жовтень 1946 р.). * Визнання карними злочинами всіх дій, спрямованих на підготовку та розв'язування війни. * Націоналізація майна нацистської партії та воєнних злочинців.
Демократизація	<ul style="list-style-type: none"> * Створення правових, морально-політичних засад демократії.
Участь у плані Маршалла	<ul style="list-style-type: none"> * План Маршалла був розповсюджений на західну частину Німеччини у 1948 р.
Розкол Німеччини	<ul style="list-style-type: none"> * Розкол Німеччини відбувся в 1949 р. У вересні 1949 р. було створено Федеративну Республіку Німеччини, у жовтні 1949 р. – Німецьку Демократичну Республіку. * ФРН утворилась у західній зоні окупації (війська США, Великобританії, Франції), НДР – у східній (війська СРСР). * У ФРН до 1952 р. уряд був підконтрольним верховним комісарам США, Великобританії і Франції. * В НДР радянська військова адміністрація передає функції управління уряду НДР у 1949 р.

До 1990 р. Німеччина лишалася поділеною на ФРН і НДР. У ФРН формувался режим західної демократії, в НДР були проведені соціалістичні реформи.

ФРН і НДР (1949 – 1990 рр.)

ФРН	НДР
Внутрішньополітичне становище	
<ul style="list-style-type: none"> * ФРН формувалася як буржуазна парламентська республіка на чолі з президентом. * Провідні політичні партії: ВДП (Вільна демократична партія), ХДС (Християнсько-демократичний союз), ХСС (Християнсько-соціальний союз), НП (Німецька партія), СДПН (Соціал-демократична партія Німеччини). * Уряди ФРН були коаліційними, утворювались з представників провідних партій. * Ліві партії та організації зазнавали утисків і переслідувань (до 1968 року). * Нацистська партія та ідеологія були заборонені (у 1958 р. союзницький договір про заборону націонал-соціалістської партії у ФРН було скасовано). * У 1952 р. окупаційний режим у ФРН було знято. * В цілому внутрішньополітична обстановка була стабільною; соціальне невдоволення проявлялося в керованих формах (з одного боку, завдяки високому рівню життя, з іншого – жорсткому контролю держави). * З 1949 р. всупереч рішенням Потсдамської конференції починає відроджуватись військова міць ФРН. У 1966 р. створено регулярну армію; посилюються намагання придбати ракетно-ядерну зброю; розгортаються роботи по створенню власної атомної промисловості. * У 1964 р. засновується неонацистська Націонал-демократична партія, але здобути значного впливу на політичні процеси у ФРН їй не вдалося. * У 1974 – 1975 і 1980 – 1982 рр. відбулися економічні кризи. Канцлер ФРН Гельмут Коль і сформований ним уряд (1982 р.) вжили заходи щодо виходу з кризи, стабілізації внутрішньополітичного становища, що склалося у зв'язку з ростом безробіття та інфляції. * До 1990 р. уряду ФРН вдалося нормалізувати обстановку в країні. * Посилився рух за возз'єднання НДР з ФРН, який підтримував опозицію, що виступала з гаслами повалення комуністичного режиму в НДР. * Керівництво ФРН активно підтримувало політику «перебудови», виголошену СРСР, і особисто М. Горбачова. 	<ul style="list-style-type: none"> * НДР формувалася як соціалістична парламентська республіка на чолі з президентом. * Провідна політична партія – СЄПН (Соціалістична єдина партія Німеччини). * У 1952 р. керівництво НДР виголосило курс на побудову соціалізму в країні. * Праві партії та організації було розпущено. * Нацистська партія та її ідеологія були заборонені. * У 1956 р. створено Національну народну армію. * В цілому внутрішньополітичне становище було стабільним. Невдоволення частини населення соціалістичними перетвореннями, економічним відставанням від ФРН та інших капіталістичних країн, розколом Німеччини з упевдженям придушувалося органами державної влади. * Символом тоталітаризму в НДР стала Берлінська стіна*, побудована за рішенням уряду НДР вздовж Західного Берліна, і закриття кордону з ФРН (1961 р.). * У 1968 р. була прийнята нова конституція НДР, в якій офіційно виголошувалась «керівна роль» СЄПН в державі. * «Перебудова», розпочата в СРСР, викликала засудження у керівництва НДР. Генеральний секретар ЦК СЄПН Е. Хонеккер заявив, що брати СРСР за приклад НДР не буде. * З 1989 р. почались демонстрації протесту. СЄПН втратила владу, більше половини її членів вийшли з партії. Е. Хонеккера було звільнено від обов'язків генерального секретаря. * Парламент НДР прийняв рішення про скасування положень конституції про керівну роль СЄПН (1989 р.). * Політбюро та ЦК СЄПН пішли у відставку. * Виникли нові партії та організації, що вимагали усунення від влади СЄПН (у 1989 р. її було перейменовано у Партію демократичного соціалізму).

* Берлінська стіна – міцна бетонна споруда завдовжки 115 км, оснащена 210 вишками, 245 вогневими позиціями.

Економіка

- * Відбувалась швидка відбудова монополістичної економіки, значну роль в цьому відіграла участь ФРН у плані Маршалла.
- * Здійснюється технічне переозброєння, з'являються новітні технології і галузі виробництва (безлюдне виробництво у машинобудуванні; біотехнології тощо).
- * Темпи економічного зростання були високими, внаслідок чого ФРН перетворилася на одну з найрозвинутіших країн світу (що уступала за деякими показниками лише США та Японії).
- * Незважаючи на високий рівень економічного розвитку, відбуваються періодичні кризи (1965, 1973 – 1975, 1980 – 1982 рр.), збільшується кількість безробітних і погіршується рівень життя населення.
- * На початку 1990 р. вдалося подолати кризові явища в економіці, добитися високих показників.
- * Проведені соціалістичні реформи в економіці: часткова націоналізація, створення державних сільськогосподарських об'єднань, кооперативів.
- * Наприкінці 50-х років соціалістичний сектор в економіці стає визначальним.
- * Зберігалися (на відміну від СРСР) дрібні приватні, кустарні виробництва, але їх роль в економіці була незначною.
- * Було впроваджено соціалістичні методи управління економікою (планування, державний контроль тощо), а також госпрозрахунок (у ході економічної реформи 1968 р.).
- * Досягнута загальна зайнятість населення, введено соціальні гарантії (пенсії, допомоги тощо).
- * На економічний розвиток НДР негативно впливав відрив від історично сформованої сировинної бази (основні поклади кам'яного вугілля, залізної руди, кольорових металів залишились у ФРН).
- * СРСР надавав НДР фінансову допомогу; скоротив, а з 1954 р. припинив стягнення репарацій.
- * НДР у 80-ті роки була економічно найрозвинутішою країною серед соціалістичних країн Європи.

Міжнародна політика

<ul style="list-style-type: none"> * ФРН одразу ж після створення була визнана західними державами, пізніше – СРСР (1955 р.), країнами Східної Європи і країнами «третього світу». * Засади міжнародної політики ФРН – партнерство з США та реалізація Основного закону ФРН, що передбачав (див. стор. 89) приєднання інших частин Німеччини до ФРН. * ФРН в 1955 р. вступила до НАТО. * ФРН у 1955 р. встановила дипломатичні відносини з СРСР, але справжнього врегулювання відносин не відбулося, бо ФРН не визнала НДР. * ФРН стала однією із засновниць Європейського економічного співтовариства («Спільного ринку») у 1957 р. * У 1969 р. ФРН підписала договір про нерозповсюдження ядерної зброї, у 1970 р. – радянсько-західнонімецький договір (в цьому документі було зафіксовано принцип непорушності кордонів і неприпустимість воєнного вирішення конфліктів; визнання незалежності НДР). * У 1971 р. ФРН визнала Чотиристоронню угоду по Західному Берліну, яка підтвердила, що Західний Берлін не є частиною ФРН. * У 1972 р. ФРН підписала Договір про засади відносин між НДР та ФРН; договір з Чехословаччиною. * У 1973 р. ФРН увійшла до ООН. * У 1973 – 1975 рр. ФРН бере участь у Нараді з питань безпеки та співробітництва в Європі; підписує Заключний акт, що визнає непорушність кордонів у Європі; заходи щодо зміцнення мира і співробітництва. * У 80-ті роки зміцнюється міжнародний авторитет ФРН. Керівництво ФРН вітало новий курс реформ у СРСР. 	<ul style="list-style-type: none"> * НДР в 1949 р. визнали багато держав: СРСР, КНР, Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія, КНДР. Пізніше процес визнання НДР продовжився, незважаючи на протидію ФРН. Західні країни визнали НДР лише в 70-ті роки. * Засади міжнародної політики НДР – розвиток відносин з СРСР, соціалістичними країнами (це знайшло віддзеркалення у низці договорів і угод з ПНР та Чехословаччиною про кордони). * НДР в 1955 р. стала членом РЕВ (1950 р.) Варшавського Договору. * НДР підписала договір про заборону випробувань ядерної зброї (1963 р.), нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.). * НДР намагалася нормалізувати відносини з ФРН, схвалила договір СРСР та ФРН (1970 р.), договір ПНР та ФРН (1970 р.), Чотиристоронню угоду по Західному Берліну. * У 1972 р. НДР підписала Договір між НДР і ФРН, що встановлював добросусідські відносини на засадах поважання територіальної цілісності і державних кордонів. * У 1973 – 1975 рр. НДР взяла участь у Нараді з питань безпеки і співробітництва в Європі, підписала Заключний акт. * У 80-ті роки НДР не змінює свій міжнародний курс.
--	---

У травні 1990 р. між ФРН та НДР був підписаний державний договір про створення валютно-економічного, соціального союзу. СРСР дав гарантії невтручання у процес об'єднання Німеччини. У серпні 1990 р. ФРН і НДР підписали договір про об'єднання, який передбачав входження НДР до складу ФРН. США, Великобританія, Франція, СРСР, ФРН, НДР провели у вересні переговори, у ході яких питання про об'єднання Німеччини було вирішено остаточно і підписано відповідний договір.

Після об'єднання ФРН змушена була вирішувати складні економічні питання, реформувати економіку колишньої НДР, для чого були потрібні значні матеріальні витрати. Це викликало невдоволення західних німців. В країні активізувалися неонацистські сили, але уряд зміг утримати їх діяльність у межах закону.

Італія

Більша частина території Італії була звільнена від німецько-фашистських військ в ході антифашистської визвольної війни. Б. Муссоліні був страчений партизанами. До кінця 1947 р. Італія була окупована англо-американськими військами і знаходилась під політичним контролем союзників. Уряд Італії складався з представників провідних антифашистських партій: Християнсько-демократичної, Комуністичної, Соціалістичної.

У 1946 р. в Італії було проведено референдум з питання про форму правління; більшість населення виступила за скасування монархії, встановлення республіки. Одночасно з референдумом відбулися вибори в установчі збори. Новий уряд був коаліційним, складався з представників ХДП, ІСП, ІКП, між якими не було єдності поглядів щодо вибору подальшого шляху розвитку – капіталістичного чи соціалістичного.

Таблиця 24

Італія у 1947 – 1990 рр.

1947 р., лютий
* Італія підписала мирний договір з країнами антифашистської коаліції. Згідно з ним Італія відмовлялася від колоній, визнавала незалежність Албанії та Ефіопії.
1947 р., травень
* Соціалістів і комуністів було виведено зі складу уряду, який очолював А. де Гаспері.
1947 р., грудень
* Прийнята конституція Італії. Італія виголошувалась республікою. Конституція гарантувала демократичні права і свободи, соціальне забезпечення, визнавала необхідність націоналізації ряду галузей, контролю за монополіями.
1948 р.
* Італія прийняла допомогу за планом Маршалла. * Відновлено довоєнний рівень економіки.
1949 р.
* Італія вступила до НАТО, на її теренах були розміщені військові бази НАТО і США.
1953 р.
* ХДП (Християнсько-демократична партія) втратила на виборах абсолютну більшість місць у парламенті. До складу депутатів парламенту увійшли комуністи і соціалісти.
1953 – 1960-ий і наступні роки
* Італія бере участь в європейській інтеграції, вступила у ЄЕС. * Італія розвиває економічні, політичні, культурні відносини з СРСР.
1960 р.
* Неофашисти намагалися провести свій з'їзд у Генуї, спровокувати безладдя.
1962 – 1964 рр.
* Посилився революційний рух, який очолювали «ліві». * Здійснено спробу державного заклоту під проводом військової розвідки «СІФАР». * Починають здійснюватись соціальні програми, спрямовані на поліпшення життя населення; досягнуті успіхи, але в цілому проблема не вирішена: рівень життя в Італії залишається більш низьким, ніж у розвинутих країнах.
1968 – 1969 рр.
* Загострилась політична обстановка: посилився страйковий рух, відбувся загальний страйк (1969 р.), поширюється тероризм.

1970 – 1971 рр.

- * Італія увійшла до сімки найбільш індустріально розвинутих країн світу. На міжнародному ринку зміцнились позиції італійських монополій: ФІАТ (автомобільна промисловість), «Монте-катіні» (хімічна), «Едісон» (електротехнічна). Промисловий розвиток країни був нерівномірним: Південь країни набагато відставав від Півночі.
- * Відбувається зближення з СРСР.
- * Достроково розпущено парламент, після позачергових виборів сформовано уряд Дж. Андреотті, до якого увійшли представники тільки ХДП, Соціал-демократичної, Ліберальної партій.
- * Посилилась терористична діяльність.
- * Активізувалась мафія – терористична організація, що виникла за часів феодалізму на Півдні країни, а в 70-ті роки розповсюдилась на всю Італію.

80-ті роки

- * Відновлюється економіка, що постраждала від кризи 1974 – 1978 рр. Значного розвитку досягає швейна, взуттєва промисловість, виробництво обчислювальної техніки, роботів, комп'ютерів.
- * У 1983 – 1987 рр. уряд Італії проводив економічну політику підтримки монополій, скорочення соціальних витрат.
- * Виголошено війну мафії, досягнуто певних успіхів у боротьбі з цим соціальним лихом.
- * Обмежені права католицької церкви.

У 90-ті роки в Італії зберігалась політична нестабільність, знизився авторитет не тільки Комуністичної партії; але й усіх інших. На парламентських виборах 1994 р. перемогу здобули нові партії і об'єднання, серед яких була і неофашистська – «Національний альянс». Посилились сепаратистські тенденції (намагання відокремити Північ Італії від Півдня, ураженого мафією та корупцією). Італія – активний член НАТО і прибічник європейської інтеграції.

Тема 4. *Союз Радянських Соціалістичних Республік.*

*Відроджені і нові незалежні держави**

Втрати СРСР у Другій світовій війні за своїми розмірами набагато перевершували втрати інших країн-учасниць воєнних дій. За роки війни загинуло 20 – 27 (або більше) млн чол.; зруйновано 1710 міст, 70 тис. сіл, 32 тис. заводів і фабрик. СРСР втратив третину національного багатства. Країну прийшлося відроджувати з руїн ціною неймовірних зусиль мільйонів людей. До 1948 – 1950 рр. економіка в цілому була відбудована, показники досягли довоєнного рівня, але рівень життя населення лишився низьким.

Перемога над фашистською Німеччиною зміцнила статус СРСР як великої держави. З планами радянського керівництва доводилося рахуватися навіть прибічникам «холодної війни». Тим більше, що СРСР перетворився на ядерну державу: у 1949 р. було проведено випробування атомної, а потім (у 1953 р.) водневої бомби. Радянські Збройні Сили почали оснащуватися ракетно-ядерною зброєю.

Сфера впливу СРСР поширилась: країни Східної Європи, у визволенні яких брала участь Червона Армія, почали за прикладом СРСР проводити соціалістичні реформи, а потім об'єднались у РЕВ (Раду Економічної Взаємодопомоги) та Варшавський Договір. Лідером цих організацій був СРСР. Повоєнну історію СРСР умовно можна поділити на такі етапи:

I. 1945 – 1956 рр. Гостра конфронтація західних країн і СРСР, що набула назви «холодної війни», зміцнення сталінізму, економічної і воєнної могутності СРСР.

II. 1956 – 1964 рр. Спроба замінити політику «холодної війни» конструктивним діалогом з Заходом, проведення політики лібералізації; початок десталінізації.

III. 1964 – 1985 рр. Зміцнення воєнної могутності та командно-адміністративної системи, наростання економічних проблем і формування опозиції правлячому режиму.

IV. 1985 – 1991 рр. «Перебудова» (політика ринково-ліберальних реформ); припинення «холодної війни»; зміна міжнародної політики СРСР як диктату в сферах інтересів на політику невтручання (наприклад, у внутрішні справи країн Центральної Європи, Афганістану тощо). Надання суверенітету республікам СРСР. Припинення існування СРСР як єдиної держави.

Після війни до складу СРСР увійшов ряд територій (згідно з рішеннями Кримської та Потсдамської конференцій 1945 р. і наступних міжнародних конференцій).

Таблиця 25

Територіальні зміни в СРСР після Другої світової війни

<i>Прислані до СРСР території</i>	<i>Засади прислання</i>
* Край Петсамо (1920 – 1944 рр.), з 1944 р. – Печенга.	* Радянсько-фінляндський договір про перемир'я (1944 р.).
* Частина території Фінляндії у районі гідроелектростанції Янікоскі і греблі Ніскакоскі.	* Договір СРСР і Фінляндії (1945 р.).
* Місто Кенігсберг (перейменоване у 1946 р. в Калінінград), і місто Пілау (з 1946 р. Балтійськ) і прилеглі до них землі.	* Рішення Потсдамської конференції.
* Район з центром у місті Володимир-Волинський.	* Договір з Польщею про взаємний обмін землями (СРСР передав Польщі район з центром у місті Белосток).
* Курільські острови, Південний Сахалін (з XIX ст. – спірні території між Росією і Японією).	* Рішення Кримської і Потсдамської конференцій 1945 р.

Після Другої світової війни були укладені договори СРСР з Польщею, Чехословаччиною, Румунією, що закріпили відмову цих держав від зазіхань на українські землі (Галичину, Волинь, Закарпаття, Буковину), Бессарабію, Західну Білорусію. Ці землі увійшли до складу СРСР ще в 1939 – 1940 рр. Литва, Латвія, Естонія, Тува (1944 р.) також залишились у складі СРСР.

* При вивченні цієї теми необхідно використовувати навчальний матеріал з посібника «Історія України. 10 – 11 класи».

Внутрішньополітичне становище у СРСР (1945 – 1953 рр.)

Зміцнилась	<ul style="list-style-type: none"> * авторитарно-бюрократична система. * особиста влада Й. Сталіна. * радянська система на землях, що увійшли до складу СРСР після Другої світової війни.
Посилились	<ul style="list-style-type: none"> * репресії проти осіб, що в роки війни знаходилися у фашистському полоні (бійці та командири Червоної Армії тощо). * репресії проти громадян, що в роки війни залишалися на окупованих землях. * репресії проти «ворогів народу», проти інтелігенції. * репресії проти учасників національних рухів у приєднаних до СРСР районах (країни Прибалтики, Західна Україна тощо). * репресії проти «космополітів».
Проводилась	<ul style="list-style-type: none"> * політика русифікації. * соціалізація нових земель, що увійшли до складу СРСР. * політика тотального ідеологічного контролю.
Поліпшився	<ul style="list-style-type: none"> * матеріальний рівень життя (у 1947 р. були скасовані картки на продукти харчування), з'явилися товари першої необхідності.

Таблиця 27

Міжнародна політика СРСР (1945 – 1953 рр.)

1945 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Засадами міжнародної політики СРСР були виголошені боротьба за мир, проти загрози війни, за скорочення озброєнь. * СРСР брав участь у міжнародних конференціях – Кримській, Потсдамській, Сан-Франциській (конференція засновників ООН, на якій затверджено Статут ООН, Міжнародний суд, вирішені інші організаційні питання). * СРСР починає надавати політичну, економічну допомогу комуністичним (соціалістичним) урядам країн Східної Європи, включивши їх до сфери своїх інтересів. * СРСР підтримував прорадянські сили у Північній Кореї, Північному В'єтнамі, Китаї (у цих країнах почалися національно-визвольні революції). * СРСР виступає за скасування колоніальної системи, надання незалежності країнам Азії та Африки.
1946 р.
<ul style="list-style-type: none"> * СРСР декларує прихильність до ленінської ідеї «співіснування країн з різним суспільним устроєм». Але тоталітарний режим, що зміцнився в країні після війни, не сприяв довірі до миролюбних заяв радянського керівництва. * Відносини СРСР із США, Великобританією погіршилися (особливо після промови У. Черчілля в місті Фултоні, США, в якій були погрози на адресу СРСР). Починається «холодна війна». * У грудні 1946 р. пропозиція СРСР (про мирне співіснування, співробітництво, ліквідацію воєнних баз, скорочення озброєнь, заборону ядерної зброї тощо) стає засадою резолюції ООН «Про принципи загального регулювання і скорочення озброєнь».
1947 р.
<ul style="list-style-type: none"> * СРСР підписує Паризькі мирні договори 1947 р. * СРСР засуджує доктрину Г. Трумена, виголошену США.
1948 р.
<ul style="list-style-type: none"> * СРСР відкидає допомогу у відповідності до плану Маршалла, кваліфікує цей план як засіб зміцнення впливу і диктату США в Європі. * СРСР вивів свої війська з Північної Кореї і закликав США вивести свої війська з Південної Кореї.

1949 р.

- * СРСР став ініціатором створення РЕВ.
- * СРСР засудив створення НАТО.
- * СРСР засудив політику США, Великобританії, Франції у західній зоні окупації Німеччини, спрямовану на відновлення її воєнної могутності.
- * СРСР не погодився на входження східних районів Німеччини у ФРН, що утворилася у вересні 1949 р. (на цих територіях була утворена НДР у жовтні 1949 р.).

1950 р.

- * СРСР підписав з КНР (Китайською Народною Республікою) договір про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу.
- * СРСР звинуватив США у розв'язуванні війни між Північною і Південною Кореєю, рішуче засудив воєнне вторгнення США у Корею, особливо погрозу американського уряду застосувати ядерну зброю у цьому конфлікті.

1951 р.

- * СРСР взяв участь у міжнародній конференції в Сан-Франциско, скликаній за ініціативою США та Великобританії. На конференції обговорювався проект мирного договору з Японією. СРСР не схвалив проект, тому що в ньому не було статей про визнання Японією суверенітету Китаю над Маньчжурією, Тайванем, рядом острівних територій, статей про визнання Японією суверенітету СРСР над Південним Сахаліном та Курильськими островами тощо*.
- * Але проект договору був затверджений, а потім підписаний Сан-Франциський мирний договір. Договір не підписали як такий, що суперечить Потсдамській конференції і не забезпечує мир: СРСР, Чехословаччина, Польща, Бірма, Індія відмовились брати участь у конференції. Представників Кореї, Китаю, Монголії, В'єтнаму не було запрошено на конференцію.
- * СРСР рішуче засудив сепаратний мирний договір з Японією, а також розміщення в Японії або поблизу збройних сил США (згідно з «Пактом безпеки», підписаним Японією і США).

1952 – 1953 рр.

- * СРСР мав дипломатичні відносини з 52 країнами (до війни СРСР мав дипломатичні відносини з 26 державами).
- * СРСР докладав дипломатичних зусиль до припинення війни у Кореї (у 1953 р. війна у Кореї була припинена).
- * «Холодна війна» продовжувалась.

5 березня 1953 р. помер Й. Сталін. Гостра політична боротьба між головою Ради Міністрів СРСР Г. Малєнковим, першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущовим, керівником МВС СРСР Л. Берія завершилась перемогою М. Хрущова. Л. Берія був заарештований, звинувачений у ворожій діяльності і страчений (1953 р.). Г. Малєнков був звільнений з посади (1955 р.).

У 1954 – 1955 рр. М. Хрущов став ініціатором проведення певної лібералізації суспільного життя: був ліквідований ГУТАБ, почалась реабілітація керівників партії і держави, репресованих у 20 – 50-ті роки.

Після смерті Й. Сталіна конфронтація у міжнародних відносинах продовжувалась. Захід був занепокоєний посиленням позицій СРСР в Європі та Китаї**, СРСР вважав неприпустимим існування НАТО. У відповідь на пропаганду оборонного характеру НАТО, розгорнену у західних країнах, СРСР 31 березня 1954 р. запропонував розглянути питання про участь СРСР у НАТО. Пропозицію було відхилено.

Серйозні суперечності у колишніх союзників були щодо долі Німеччини, Австрії, врегулювання в Індокитаї. Кожна із сторін на перше місце ставила власні інтереси, а також питання лідерства у Європі, Азії, інших частинах світу. Це не могло сприяти рішенням повоєнних проблем і зміцненню співпраці, довіри між країнами.

У квітні – липні 1954 р. відбулись *Берлінська та Женевська наради*, які продемонстрували поглиблення суперечностей між Заходом і СРСР.

* Японія в проекті договору (а потім і в договорі) тільки відмовилась від територіальних претензій на ці території.

** З 1956 р. відносини між СРСР та КНР стрімко погіршуються.

Позиції СРСР і західних держав на Берлінській та Женевській нарадах 1954 р.

**Берлінська нарада (квітень 1954 р.)
(СРСР, США, Франція, Великобританія)**

- * СРСР висунув на нараді низку пропозицій:
  - про заходи щодо зменшення напруженості у міжнародних відносинах (проект договору);
  - про подальшу політику у Німеччині: недопущення відродження німецького милітаризму, утворення загальнонімецького уряду тощо;
  - про укладення мирного договору з Австрією (як нейтральною країною).
- * Пропозиції СРСР не були підтримані іншими учасниками Берлінської наради. Представники США, Великобританії, Франції звинуватили СРСР в насадженні тоталітаризму в країнах Східної та Центральної Європи; вимагали не перешкоджати бажанню народів цих регіонів будувати демократичне суспільство; не створювати перешкод до об'єднання Німеччини. СРСР відкинув ці звинувачення і вимоги як непереконливі. Було вирішено скликати конференцію по Індокитаю у Женеві (1954 р.) і вжити заходів щодо скорочення озброєнь.

**Женевська нарада (квітень – липень 1954 р.)
(США, СРСР, Великобританія, Франція, КНР)**

- * СРСР підписав Заключну декларацію наради, в якій були сформульовані принципи мирного врегулювання у Кореї та Індокитаї (поважання суверенітету, незалежності, територіальної цілісності, кордонів). Заключна декларація сприяла встановленню миру у Індокитаї.
- * Представник США не підписав Заключну декларацію, оголосив свою односторонню декларацію, в якій США зобов'язувалися узяти до уваги Женевські угоди і утримуватися від погрози силою і застосування сили в Індокитаї.

У жовтні 1954 р. держави Західної Європи (Великобританія, Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург) та США і Канада підписали *Паризькі угоди*. У відповідності до них окупаційний режим у ФРН було скасовано, ФРН приєднувалась до НАТО, створювались умови для відродження військово-промислового потенціалу ФРН; у межах НАТО створювався Західноєвропейський союз.

СРСР засудив Паризькі угоди, але 5 травня 1955 р. вони набули чинності. Відповідь СРСР була миттєвою: 14 травня було підписано Варшавський Договір. Протистояння НАТО і Варшавського Договору було невідворотним. Зважаючи на небезпечну зміну в міжнародній обстановці у Європі, СРСР, США, Великобританія, Франція провели в 1955 р. у Женеві нараду голів урядів і міністрів закордонних справ. Прийняти хоч які-небудь узгоджені рішення з питань безпеки у Європі не вдалося. Обстановка дещо покращилась у зв'язку з укладанням договору про відновлення незалежності Австрії (1955 р.), встановленням дипломатичних відносин СРСР і ФРН (1955 р.). Але вже у 1956 р. конфронтація відновилася: Великобританія, Франція, Ізраїль почали війну проти Єгипту. СРСР рішуче засудив цю акцію і виступив з вимогою припинення воєнних дій.

СРСР у 1956 – 1964 рр. («відлига»)

1956 р.

- * У лютому відбувся XX з'їзд КПРС.
- * Після виконання порядку денного з'їзду М. Хрущов виступив із закритою доповіддю «Про культ особи Сталіна і його наслідки».
- * В доповіді оприлюднені окремі факти зловживань, репресій, наводились приклади безмежної влади Сталіна, порушень законності у СРСР.
- * Доповідь не була аналітичною, причини виникнення сталінізму не аналізувались.
- * Текст доповіді майже відразу став відомим за кордоном (в СРСР він був оприлюднений тільки у 1989 р.).
- * У червні 1956 р. була оприлюднена постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків».
- * Поглиблено лібералізацію суспільного життя, розпочату ще у 1954 р. Припинені репресії, проведені амністії тощо.
- * Політика лібералізації викликала опір більшості членів Президії ЦК КПРС (Малєнков, Молотов, Каганович, Шепілов та ін.). Вони здійснили спробу усунути Хрущова від влади (1957 р.), але спроба не вдалася.
- * СРСР запропонував США укласти договір про дружбу і співробітництво.
- * СРСР і Японія підписали декларацію про відновлення дипломатичних відносин.
- * Нормалізувалися відносини СРСР з Югославією.
- * СРСР виступив з низкою ініціатив щодо роззброєння, зміцнення миру і безпеки.
- * Уряд СРСР прийняв рішення про скорочення збройних сил.
- * СРСР втрутився у внутрішні справи Польщі і Угорщини, узяв участь в придушенні революційного руху у цих країнах.

1957 р.

- * Розпочалися реформи в економіці: створення територіальних органів управління економікою – раднаргоспів; запровадження методу матеріального стимулювання, нової техніки.
- * Посилюється мілітаризація економіки.
- * Досягнуті успіхи в освоєнні космічного простору, створений перший в світі штучний супутник Землі (4 жовтня 1957 р.).
- * Погіршилися відносини з Китаєм, Албанією, що засудили викриття сталінізму.
- * У Москві відбулась нарада комуністичних і робітничих партій з 64 країн світу. На нараді був прийнятий **Маніфест миру**.
- * СРСР претендував на роль головного миротворця, послідовного борця за мир і роззброєння. Це широко висвітлювалось у радянських засобах масової інформації.
- * Західні країни викривали політику СРСР як лицемірну, спрямовану не на забезпечення миру, а на посилення власного впливу у світі. СРСР в цьому самому звинувачував Захід. «Холодна війна» продовжувалась.

1958 р.

- * М. Хрущов зайняв посаду голови Ради Міністрів, зосередив у своїх руках величезну владу.
- * Реорганізовані, а потім ліквідовані МТС, техніку передано колгоспам.
- * СРСР виступив проти втручання США у внутрішні справи Лівану, Іраку, Йорданії.
- * СРСР запропонував європейським країнам укласти договір про дружбу і співробітництво.

1959 р.

- * СРСР запропонував Японії укласти договір про її нейтралітет.
- * На Генеральній асамблеї ООН СРСР висунув програму загального і повного роззброєння.
- * М. Хрущов здійснив візит у США.
- * Розпочато реформу загальноосвітньої школи (введення 11-річного навчання, політехнізація, русифікація, обов'язкове 8-річне навчання, скасування платні за навчання).
- * Впроваджено вирощування у широких масштабах на полях колгоспів та радгоспів кукурудзи.
- * Укрупнення колгоспів та радгоспів.
- * Обмежена індивідуальна трудова діяльність селян, зменшені присадибні земельні ділянки.

1960 р.

- * М. Хрущов поставив завдання «наздогнати і обігнати Америку», побудувати в СРСР комунізм.
- * Японія відхилила пропозицію СРСР про нейтралітет, уклала із США договір безпеки, згідно з яким передбачалось збереження військових баз США на теренах Японії. СРСР засудив цю акцію як ворожу.

1961 р.

- * XXII з'їзд КПРС прийняв нову програму партії, в якій виголошувалось про те, що в 1980 р. у СРСР буде побудований комунізм.
- * Погіршилось економічне становище, не вистачало продуктів харчування, з'явилися черги за хлібом.
- * СРСР уклав договір з КНДР про дружбу і співробітництво.
- * СРСР втрутився у внутрішні справи НДР.

1962 р.

- * Відбулися масові антиурядові демонстрації, що були викликані погіршенням постачання, зростанням цін, відсутністю політичних свобод.
- * Проти демонстрантів була застосована сила (війська), не обійшлося без жертв (Теміртау, Александров, Кривий Ріг, Грозний, Новочеркаськ та інші міста).
- * Відбулась Карібська криза.
- * Посилився контроль державних органів над всіма сферами суспільного життя.
- * Реформовано апарат КПРС (розділено на дві структури – промислову і сільську).
- * Прийнято рішення про систематичне оновлення складу керівних партійних органів.
- * Продовжилось скорочення збройних сил.
- * Посилився контроль партійних органів над КДБ.

1963 – 1964 рр.

- * Посилилось невдоволення частини партійної номенклатури, працівників КДБ, військовослужбовців та інших верств населення політикою, яку проводив М. Хрущов.
- * Набуває широкого резонансу конфлікт М. Хрущова з творчою інтелігенцією, що сприймається партійним апаратом як сигнал до згортання «відлиги».
- * Здійснюються спроби продовжити економічні реформи, але економічне становище СРСР погіршується.
- * СРСР засудив військове втручання США у Лаосі та В'єтнамі.
- * СРСР став ініціатором підписання Договору 1963 р. про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, під водою та в космічному просторі.
- * У жовтні 1964 р. на засіданні президії ЦК КПРС було одноголосно прийнято рішення про усунення М. Хрущова з усіх посад.
- * Ініціаторами усунення М. Хрущова були секретарі ЦК Л. Брежнєв, М. Подгорний, О. Шелєпін, голова КДБ В. Семічастний.
- * Жовтневий пленум ЦК схвалив усунення М. Хрущова з усіх посад.
- * Першим (з 1966 р. – Генеральним) секретарем ЦК КПРС був призначений Л. Брежнєв, головою Ради Міністрів – О. Косигін, головою Президії Верховної Ради СРСР – М. Подгорний.

Л. Брежнєв керував країною 18 років. Історики назвали цей період «застоем». Назва стала популярною, хоча вона, на наш погляд, не в повній мірі віддзеркалює сутність брежнєвської епохи. «Застой» – відсутність розвитку, а ситуація у СРСР була набагато складнішою, аніж проста зупинка розвитку. Це підтверджують конкретні історичні події тих років.

СРСР в роки «застою» (1964 – 1982 рр.)

Внутрішньо-політичне становище	<ul style="list-style-type: none"> * Концентрація влади в руках Л. Брежнєва. * Посилення ролі і влади КПРС. * Критика М. Хрущова за волюнтаризм та суб'єктивізм. * Припинення критики Й. Сталіна. * Зростання опозиції до існуючого режиму, поява організованого дисидентського руху. * Переслідування і утиск інакомислячих, дисидентів, учасників правозахисного руху. * Виникнення нової хвилі еміграції не тільки за національними чи економічними, але й за політичними мотивами. * Повний контроль над засобами масової інформації, «сумнівними» в ідеологічному відношенні громадянами. * Характерною рисою політичного життя було пишне святкування численних ювілеїв, покликане приховати поглиблення кризового стану суспільства, зростання суперечностей у різних сферах. * Поглиблення суперечностей між номенклатурою та іншими верствами населення. Розрив між словами й справами у середовищі партійної номенклатури, катастрофічне падіння її інтелектуального та морального рівня. * Кризові явища, що виникли у партійному апараті, поширювались на інші сфери суспільного життя: економіку, культуру, зовнішні зв'язки, вели до зростання некомпетентності, прорахунків у різних сферах. * Низький рівень номенклатурної еліти вів до дискредитації офіційної ідеології в очах загалу. * Був штучно створений розрив у рівні забезпеченості (оплата праці, забезпечення житлом, постачання дефіцитних товарів тощо), з одного боку, робітників великих підприємств, а з іншого – працівників науки, освіти, охорони здоров'я, культури, що порушувало декларовану єдність радянського суспільства. * Зростали диспропорції у матеріальній забезпеченості між містом і селом, між республіками, між окремими регіонами тощо. Це викликало невдоволення, вело до загострення не тільки соціальних, але й національних суперечностей. * Припущене становище інтелігенції було причиною катастрофічного зниження інтелектуального потенціалу суспільства, падіння престижу науки, освіти, морального рівня всього суспільства. * Хибна соціальна політика сприяла перетворенню опозиційних до режиму настроїв у середовищі інтелігенції в масові.
Економічне становище	<ul style="list-style-type: none"> * Згортаються економічні реформи, розпочаті у 1965 р. за ініціативою Голови Ради Міністрів СРСР О. Косигіна («косигінські реформи»). Реформи передбачали введення обмежених економічних методів управління, зростання самостійності підприємств. Утверджується екстенсивний шлях розвитку економіки. * У сільському господарстві були вжиті заходи щодо вирішення гострої продовольчої проблеми: зростання капіталовкладень, агропромислова інтеграція, меліорація земель тощо. Але істотних успіхів вони не дали. * Поглиблення мілітаризації економіки (у середині 70-х років СРСР досяг військового паритету по рівню озброєнь з НАТО і США); утворення воєнно-промислового комплексу (ВПК); ігнорування принципу достатності у виробництві озброєнь. * Досягнуті успіхи на окремих напрямках розвитку НТР (освоєння космосу, ядерна енергетика), пов'язаних з ВПК; в цілому народногосподарський комплекс СРСР був несприйнятний до досягнень НТР (впровадження комп'ютерів, «безлюдних» виробництв, біотехнологій тощо). * Будівництво заводів-гігантів із застарілими технологіями; напередодні 1982 р. ручна праця в промисловості складала 40%. * Здійснювались екологічно руйнівні проекти, що призвели до загострення низки соціальних проблем (меліорація Нечорнозем'я; хлопкоробство у Середній Азії; Арал тощо). * Зростав освітній і культурний рівень працівників у різних галузях матеріального виробництва, який входив у суперечку з наявним рівнем самого виробництва. * Спостерігалися успіхи у житловому будівництві, введення до ладу численних об'єктів культурно-побутового призначення. Водночас у будівництві збільшується обсяг «довгобуду» – об'єктів, що десятиліттями не вводилися до ладу. * У галузях матеріального виробництва спостерігається зростання заробітної платні.

<p>Міжнародна політика</p>	<ul style="list-style-type: none"> * СРСР був активним прибічником і учасником процесу розрядки (скорочення озброєнь, припинення політики конфронтації), розпочатою у 70-ті роки. * СРСР висував програму миру, в якій викладалися пропозиції щодо врегулювання всіх воєнних конфліктів, скорочення озброєнь, роззброєння. * СРСР жорстко відстоював власні інтереси, при необхідності діючи всупереч миролюбним деклараціям (втручання у війну у В'єтнамі на боці Північного В'єтнаму (1965 – 1973 рр.); у внутрішні справи Чехословаччини і придушення революційного руху в цій країні (1968 р.); участь у громадянських війнах в Ефіопії, Анголі, Мозамбіку, Ємені; надання допомоги у відновленні воєнного потенціалу Єгипту і Сирії). * Досягнуті успіхи у міжнародних відносинах, підписані: декларація про принципи співробітництва СРСР і Франції (1971 р.); чотиристороння угода по Західному Берліну (1971 р.); мирний договір СРСР і ФРН (1972 р.); договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1), систем протиракетної оборони (ПРО) між США і СРСР у 1972 р. * У 1973 – 1975 рр. за активної участі СРСР відбувалася Нарада по безпеці та співробітництву в Європі. СРСР підписав Заключний акт наради. * У 1979 р. в Афганістані, що мав довгий спільний кордон з СРСР, відбувся державний заколот, країна опинилася напередодні громадянської війни. Керівництво СРСР прийняло рішення щодо введення радянських військ в Афганістан з метою утвердити в цій країні прорадянський режим і запобігти зростанню впливу США і Пакистану в цьому регіоні. * Введення радянських військ в Афганістан викликало різке засудження НАТО, а потім загострення відносин СРСР із США та іншими країнами. * СРСР прийняв рішення про розміщення ракет середнього радіуса дії у Східній Європі (1979 р.), США у відповідь не ратифікували договір ОСО-2, підписаний у 1979 р. Країни НАТО прийняли рішення розгорнути ракети середнього радіуса дії та крилаті ракети у Європі (1983 р.).
-----------------------------------	---

10 листопада 1982 р. помер Л. Брежнєв. На цей час країна знаходилась у глибокій кризі.

Після смерті Л. Брежнєва керівництво країною послідовно переходило до Ю. Андропова (1982 – 1984 рр.) та К. Черненка (1984 – 1985 рр.). Але за час, відведений їм історією, вжити дієвих заходів щодо подолання кризи не вдалося.

У березні 1985 р. Генеральним секретарем ЦК КПРС був обраний М. Горбачов. З цієї події починається завершальний період історії СРСР, що набув назву «*перебудова*». Згідно із задумом М. Горбачова і його прибічників, перш за все О. Яковлева, Е. Шеварднадзе, «перебудова» повинна була охопити всі сфери життя радянського суспільства, реформувати його тоталітарну сутність, дати простір розвитку демократії.

Чіткої програми у ініціаторів реформ не було, у другій половині 80-х років йшов пошук шляхів виходу з кризи.

Таблиця 31

СРСР у 1985 – 1991 рр.

<p>Курс на прискорення соціально-економічного розвитку</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Курс на прискорення соціально-економічного розвитку почав здійснюватися у відповідності до рішень XXVII з'їзду КПРС. * Ініціатором курсу «прискорення» був М. Горбачов. * Засадами здійснення цього курсу повинні були стати: активізація «людського фактору» (самодисципліна і самоорганізація; відповідальність працівників всіх ланок); прискорене впровадження досягнень НТР в усі сфери життя (комп'ютеризація тощо); адміністративні методи (держприймання продукції, жорсткий контроль за її якістю); громадсько-політичні кампанії (проти пияцтва та алкоголізму, «нетрудових прибутків» тощо). * Здійснити прискорення соціально-економічного розвитку не вдалося. Однією з причин стали жахливі наслідки аварії на Чорнобильській АЕС (26 квітня 1986 р.). Акцент перенесено на критику «механізмів гальмування», а потім і всього радянського періоду історії. Криза в країні поглибилась.
---	--

<p><i>Політика «гласності», лібералізація суспільного і культурного життя</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Політика «гласності», заповнення «білих плям» історії проводилась з середини 80-х років за ініціативою М. Горбачова і О. Яковлева. * Внаслідок лібералізації життя в СРСР почало формуватися відкрите демократичне суспільство, в якому поступово утверджується свобода слова; вільний доступ до інформації; право на критику влади; можливість широкої участі в політичному житті країни; багатопартійність.
<p><i>Політична боротьба в країні (1989 – 1990 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1989 р. було обрано Верховну Раду СРСР, розпочав роботу I з'їзд народних депутатів СРСР. На з'їзді Верховної Ради почала точитися гостра політична боротьба між прибічниками і супротивниками реформ. * М. Горбачова Верховною Радою СРСР було обрано на посаду <i>Президента СРСР</i>, це зміцнило позиції всіх сил, що схвалювали і підтримували перебудову. * «Перебудова» поглиблювалась. Здійснюється спроба у найстиглиші строки здійснити ринкові реформи. Це викликало опір і критику з боку лівих сил (частини комуністів, соціалістів), що в цілому схвалювали ринкові реформи, але не погоджувалися з методами їх проведення (тому що вони викликали інфляцію, безробіття, розкрадання державної власності тощо). * З кінця 1988 р. невпинно загострюється національне питання. Республіки СРСР приймають декларації про суверенітет. У Верховній Раді частина депутатів виголошує думку про небезпеку цих дій, їх незаконність тощо. Політичні партії беруть активну участь у дискусії, серед них визначаються послідовні прибічники надання суверенітету республікам (Народні фронти у Прибалтиці, Білорусії, Молдавії; «Демократичний вибір Росії»; Народний Рух в Україні тощо). * Цей заключний період історії СРСР характеризується найвищим підйомом політичної активності громадян: численні мітинги, демонстрації, референдуми, збирання підписів, утворення партій, громадських організацій і блоків партій стають ознаками часу. * Підсумок політичної боротьби – перемога демократичних сил, що виступали на підтримку ринкових реформ, подальшу демократизацію суспільного життя, суверенізацію республік СРСР.
<p><i>Розпад СРСР, утворення СНД</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * 19 – 21 серпня 1991 р. у Москві відбувається спроба державного заколоту, усунення від влади М. Горбачова. В окремих районах країни 19 серпня Державний комітет з надзвичайного стану увів надзвичайний стан. * Заколот зазнав поразки, членів ДКНС було заарештовано. Союзний договір, який повинні були підписати 20 серпня 1991 р. керівники Росії, України, Білорусії, Казахстану, Узбекистану, Туркменії, Киргизії, Таджикистану, Азербайджану, лишився не підписаним. * 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради України прийняла Акт незалежності України. З 23 серпня по 1 вересня оголосили про свою незалежність Естонія, Латвія, Україна, Молдавія, Азербайджан, Узбекистан, Киргизія. * 5 вересня З'їзд народних депутатів передав свої повноваження Державній Раді і неформованій Верховній Раді СРСР. * 9 вересня на засіданні Держради було визнано незалежність Литви, Латвії, Естонії. * Україна відмовилась підписати Союзний договір, спираючись на підсумки референдуму 1991 р., у ході якого більшість населення висловила за незалежність республіки. * 8 грудня у резиденції «Віскулі» (поблизу Бреста, у Біловезькій Пущі) керівники Білорусії (С. Шушкевич), України (Л. Кравчук), Росії (Б. Єльцин) підписали узгоджений на засіданні Держради договір, у відповідності до якого СРСР як суб'єкт міжнародного права припиняє існування. Утворювалась нова держава – Співдружність Незалежних Держав (СНД). * 25 грудня 1991 р. М. Горбачов заявив про свою відставку з посади Президента СРСР, зняття з себе повноважень Верховного головнокомандувача Збройними Силами СРСР. * 26 грудня 1991 р. Рада республік (Верховну Раду зібрати не вдалося) прийняла декларацію про припинення існування СРСР.

У грудні 1991 р. до СНД приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдавія, Туркменистан, Узбекистан; у 1993 р. – Грузія. Таким чином, до СНД увійшли всі республіки колишнього СРСР, крім прибалтійських.

Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи

Під час вивчення цієї теми ви ознайомитеся з повоєнною історією Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії, Югославії.

В 1945 – 1946 рр. в цих країнах була встановлена влада народно-демократичних урядів, що були, як правило, коаліційними, склалися з союзників по Народних фронтах, Руху Опору (виключенням були Албанія і Югославія, уряди яких були однопартійними). У народно-демократичних урядах провідне місце поступово почали займати комуністи, що були прибічниками соціалістичних реформ. Цю політику підтримував СРСР, який надавав економічну, військову допомогу.

У 50 – 60-ті роки в країнах Центральної Європи завершуються соціалістичні реформи. Соціалізм, який було побудовано в цих країнах, був більш демократичним, економічно гнучкішим, ніж в СРСР. Але задовольнити широкі верстви населення соціалістична форма держави не змогла, успіхи соціалістичних країн за численними показниками були нижчі від західноєвропейських. Особливо наочно це почало проявлятися у 70 – 80-ті роки.

В 90-х роках в соціалістичних країнах перемогли буржуазно-демократичні революції, що змінили не тільки характер влади, але й долю Європи.

В історичній літературі є різні точки зору на події 90-х років. І це не дивно, тому що історія 90-х років вивчається, аналізується зараз, у наші дні.

Польща

Землі Польщі були остаточно звільнені радянськими військами і силами Руху Опору в 1945 р. В боях за визволення Польщі загинуло понад 600 тис. воїнів Червоної Армії.

У Русі Опору брали участь Армія Людова, 1-а Польська армія (що об'єдналися у Військо Польське) і Армія Крайова. Військо Польське підтримувало ПКНВ (Польський комітет національного відродження), що виступав за соціалістичні реформи. Командування Армії Крайової підтримувало створений в еміграції уряд, який очолював **С. Миколайчик**. ПКНВ виголосив себе Тимчасовим урядом Польщі. На Кримській конференції Великобританія та США визнали Тимчасовий уряд законним.

Таблиця 32

Польща у 1945 – 1975 рр.

Внутрішня політика

- * У червні 1945 р. був створений Тимчасовий уряд, до складу якого увійшов і С. Миколайчик зі своїми прибічниками.
- * С. Миколайчик створив партію Польське стро́нництво людове (ПСЛ), що виступала за буржуазно-демократичні реформи.
- * На виборах у Законодавчий сейм (січень 1947 р.) Миколайчик та його прибічники зазнали поразки; виникли умови для переходу влади до комуністів і соціалістів.
- * В 1948 р. ППР і ППС об'єдналися у єдину партію – Польську об'єднану робітничу партію (ПОРП), що фактично стала правлячою.
- * Уряд Польщі у 1945 – 1949 рр. організував відбудову економіки (в роки війни було знищено понад 38% національного багатства держави); провів соціалістичні реформи (аграрну, націоналізацію великої промисловості, частини транспорту, банків, сільськогосподарського сектора, торгівлі), репресії проти опозиції, УПА (операція «Вісла», 1947 р.).
- * В 1950 р. почалась індустріалізація, Польща перетворилась з аграрної в аграрно-індустріальну країну.
- * Велику економічну допомогу Польщі надав СРСР.
- * У 1952 р. була прийнята Конституція Польщі (ПНР), що закріпила розвиток країни по соціалістичному шляху.
- * В 1956 р. ПОРП організувала створення Фронту єдності народу, який об'єднав всі партії та масові організації.
- * У 60 – 70-ті роки, незважаючи на певні успіхи, яскраво проявилися негативні риси соціалізму в економіці, ідеології, культурі, всіх внутрішньополітичних процесах. Посилилась напруженість у суспільстві, боротьба у лавах ПОРП.
- * СРСР багато разів втручався у внутрішньополітичні проблеми ПНР, сприяв збереженню існуючого режиму.

Зовнішня політика

- * В 1945 р. було підписано польсько-радянський договір про дружбу, взаємодопомогу і повоєнне співробітництво.
- * На Потсдамській конференції було остаточно вирішене питання щодо західних кордонів по Одеру і Нейсе – споконвічно польські землі були повернуті Польщі.
- * У 1946 – 1949 рр. Польща уклала договори про дружбу і взаємодопомогу з Югославією, Чехословаччиною, Болгарією, Угорщиною, Румунією.
- * В 1949 р. Польща стає членом РЕВ.
- * В 1950 р. Польща підписала договір з НДР, що визнавав кордон по Одеру і Нейсе остаточною і непорушним.
- * В 1955 р. ПНР увійшла до складу Варшавського Договору.
- * В 1963 р. ПНР підписала Московський договір про заборону випробувань ядерної зброї у трьох сферах: атмосфері, космічному просторі, під водою.
- * В 1968 р. ПНР підписала договір про нерозповсюдження ядерної зброї.
- * В 1970 р. ПНР і ФРН підписали договір, згідно з яким ФРН визнала кордон по Одеру і Нейсе.
- * В 70-ті роки ПНР зміцнювала співробітництво з СРСР і соціалістичними країнами, що знайшло відображення у відповідних договорах.

В 1975 р. керівництво ПОРП, яке переоцінило досягнення країни, виголосило, що у Польщі побудовано розвинутий соціалізм. При цьому Польща почала орієнтуватися на співробітництво з розвинутими країнами Заходу. Саме там купувалися нове устаткування і технології. Змінювалось і внутрішньополітичне становище: посилилась боротьба легальних та напівлегальних організацій за зміну соціалістичного шляху розвитку країни.

В 1980 – 1981 рр. по країні пройшла хвиля страйків з антисоціалістичними гаслами. Профспілкова організація «Солідарність», що керувала страйковим рухом, перетворилась на політичну організацію, яка об'єднала сили, опозиційні до ПОРП і соціалізму.

В 1981 р. Державна рада за згодою уряду, очолюваного **В. Ярузельським**, ввела надзвичайний військовий стан, що діяв до 1983 р. «Солідарність», інші опозиційні організації були заборонені. Але нормалізувати обстановку і поліпшити економічні показники уряду не вдалося. Наприкінці 1990 р. на загальнонародних виборах президентом Польської Республіки (назва повернена у 1989 р.) був обраний **Л. Валенса**. В 1991 р. відбулися вибори у парламент, на яких перемогу здобули правоцентристські сили. Польща вступила на шлях ринкових, демократичних реформ.

Після перших успіхів, поживлення економіки наступила смуга труднощів. Внутрішньополітична обстановка загострилась, посилилась боротьба між політичними партіями. На чергових президентських виборах Л. Валенса не здобув більшості голосів, президентом Польщі було обрано **О. Квасьневського** – лідера соціал-демократичної партії. Незважаючи на те, що до влади прийшли ліві сили, ринкові реформи були продовжені. Польща орієнтується на співробітництво із Заходом, вступила до НАТО.

Качинський

Чехословаччина

Визволення Чехословаччини розпочалось у 1944 р. силами Руху Опору. У 1945 р. за участю СРСР було створено Національний фронт чехів та словаків (НФ) і уряд. У травні 1945 р. чехословацькі партизани, національно-визвольна армія, радянські війська завершили визволення Чехословаччини від німецької окупації.

Таблиця 33

Чехословаччина у 1945 – 1989 рр.

1945 р.

- * НФ приступив до реалізації своєї програми побудови соціалістичної Чехословаччини.
- * Широке повноваження були надані президентові **Е. Бенешу**.
- * У НФ переважали комуністи, на їх вимогу негайно була розпочата аграрна реформа (ліквідоване поміщицьке землеволодіння) і часткова націоналізація.
- * Словаччина позбавлена частини автономних прав.

1946 р.

- * У НФ відбувся розкол, буржуазно-демократичні партії виступили проти соціалістичних реформ.
- * На виборах в Установчі збори КПЧ здобула більшість голосів, опозиція не визнала підсумків виборів.
- * Уряд Чехословаччини очолив **К. Готвальд** – лідер комуністів.

1947 р.

- * Соціалістичні реформи продовжувались: було ліквідоване велике і середнє землеволодіння, прискорилаь націоналізація.

1948 р.

- * Опозиційні партії зробили невдалу спробу державного заколоту.
- * Комуністи сформували уряд, що складався майже цілком з членів КПЧ.
- * Соціал-демократична партія об'єдналась з КПЧ.
- * Президентом Чехословаччини було обрано **К. Готвальда**.
- * Набула чинності нова конституція Чехословаччини.
- * Конституція Чехословаччини виголосила народно-демократичну республіку (ЧНР); мета розвитку країни – соціалізм.
- * Посилились репресії проти опозиційних партій, інакомислячих, католицької церкви.

1949 – 1960 рр.

- * Чехословаччина стала членом РЕВ (1949 р.).
- * Чехословаччина увійшла до Варшавського Договору (1955 р.).
- * Почалась прискорена індустріалізація Словаччини.
- * Досягнуті успіхи в економіці, культурі.
- * Президентом країни було обрано **А. Новотного** – першого секретаря ЦК КПЧ (1957 р.).
- * Зміцнилось співробітництво з СРСР, іншими соціалістичними країнами.
- * ЧНР було перейменовано у ЧССР згідно з новою конституцією (1960 р.).
- * Посилилось втручання СРСР у внутрішні справи країни.

Середина 60-х років

- * Зростають негативні явища в економіці, внутрішньополітичній обстановці, типові для соціалістичних країн цього періоду історії.
- * Формується опозиція режиму.
- * Проти політики уряду виступила частина КПЧ на чолі з першим секретарем **О. Дубчеком**, обраним на цю посаду у 1968 р.

1968 р.
<ul style="list-style-type: none"> * В Чехословаччині розпочинається масовий революційний рух проти існуючого режиму («Працька весна»). * Країни Варшавського Договору (СРСР, НРБ, УНР, НДР, ПНР) ввели війська на територію Чехословаччини, взяли участь у придушенні революційного руху.
1969 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Обрано нове керівництво КПЧ на чолі з <i>Г. Гусаком</i>. * Зміцнені органи державної влади. * Введений жорсткий контроль за внутрішньополітичною обстановкою, аби виключити можливість повторення революційних подій.
1970 – 1975 рр.
<ul style="list-style-type: none"> * ЧССР уклала договір з СРСР про дружбу і співробітництво (1970 р.). * ЧССР підписала у 1973 р. договір з ФРН, що підтвердив непорушність спільного кордону обох держав, недійсність Мюнхенської (1938 р.) угоди. * <i>Г. Гусака</i> обраний президентом країни (1975 р.).
1975 і наступні роки
<ul style="list-style-type: none"> * Зміцнюються тоталітарні засади внутрішньополітичної діяльності керівництва ЧССР. * Зростають економічні проблеми, корупція.
1989 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Генеральним секретарем ЦК КПЧ обраний <i>М. Якеш</i>. * З ініціативи «Хартії-77»* створено Громадянський форум, що об'єднав супротивників комуністичного режиму. * Формуються нові демократичні організації і партії, які вимагали, щоб КПЧ відмовилась від керівної ролі в країні. * Починається мирна («оксамитова») революція.

«Оксамитовою» революцією був завершений перехід влади до опозиції. Президентом Чехословаччини був обраний *В. Гавел* – відомий дисидент, один з творців «Хартії-77», голова Громадянського форуму. Статтю конституції про керівну роль КПЧ було скасовано. На виборах у Федеральні збори перемогу здобули Громадянський форум і демократична організація Словаччини – «Громадськість проти насилля». Уряд ЧСФР (нова назва ЧССР з 1989 р. – Чеська і Словацька Федеративна Республіка) очолив *О. Дубчек*. З 1990 р. уряд почав проводити ринкові реформи і політику демократизації внутрішньополітичного життя.

Таблиця 34

Розпад ЧСФР

1992 р., липень
* Президент ЧСФР <i>В. Гавел</i> подав у відставку; формальним приводом для цього стали наслідки парламентських виборів (<i>В. Гавел</i> не здобув більшості голосів у Словаччині).
1992 р., листопад
* Федеральні збори прийняли закон про розділ ЧСФР.
1992 р., грудень
* ЧСФР як єдина держава перестала існувати; на її теренах виникло дві країни – Чехія та Словаччина.
1993 р., січень
* Президентом Чехії був обраний <i>В. Гавел</i> .
* Президентом Словаччини був обраний <i>М. Ковач</i> – колишній голова Федеральних зборів ЧСФР.
* Між Чехією та Словаччиною укладений договір про добросусідство і співробітництво.

Чехія і Словаччина були визнані на міжнародному рівні (в тому числі і Україною). Нові держави прагнули зміцнити ринкову економіку, демократію, інтегруватися у європейські структури (Європейський союз, НАТО тощо).

* «Хартія-77» – широкий народний рух Чехословаччини на підтримку демократії, виконання Загальної декларації прав людини і рішень Наради у Хельсінкі 1975 р. по правах людини.

Угорщина

У 1944 р. Червона Армія вступила з боями на територію Угорщини; це сприяло посиленню боротьби з фашизмом, яку очолювали угорські комуністи. Диктатор Угорщини М. Хорті (Горті) був змушений передати владу Ф. Салаши – лідеру фашистів. Мета Салаши – не допустити виходу Угорщини з Другої світової війни за будь-яку ціну – не була досягнута. На території Угорщини, що знаходилась під контролем Червоної Армії, було створено Фронт незалежності (до нього увійшли ліві і буржуазно-демократичні партії) і Тимчасовий уряд. Тимчасовий уряд оголосив війну Німеччині (грудень 1944 р.), уклав перемир'я з СРСР та його союзниками (січень 1945 р.). У квітні 1945 р. німецько-фашистські війська були вигнані з Угорщини. В жорстоких боях за Угорщину загинули 140 тисяч радянських воїнів. Влада Тимчасового уряду поширилась на всю країну.

Таблиця 35

Угорщина у 1945 – 1990 рр.

1945 р.
* Проведено денацифікацію, аграрну реформу (ліквідація поміщицького землеволодіння), вибори в Національні збори (більшість здобула ПДСГ – Партія дрібних сільських господарів).
1946 р.
* Угорщину оголошено республікою. * Загострилася боротьба між лівими і правими партіями, в неї також втягувалися широкі верстви населення.
1947 р.
* У зв'язку з викриттям змови Ф. Надя та інших лідерів ПДСГ зменшується вплив цієї партії. * Комуністи отримують 22% голосів на виборах у парламент. * Парламент приймає закон про націоналізацію великих підприємств і банків.
1948 р.
* Угорщина укладає з СРСР договір про дружбу і співробітництво. * Комуністи і соціалісти об'єдналися в єдину партію – Угорську партію трудящих (УПТ).
1949 р.
* УПТ стала правлячою партією, проголосила курс на соціалізм. * Прийнята конституція Угорщини, що виголосила країну народно-демократичною республікою (УНР). * Угорщина стала членом РЕВ.
1950 – 1955 рр.
* Зміцнюються основи соціалізму. * Формується культ особи керівника УПТ – М. Ракоши та ін., здійснюються репресії. * Зростають економічні труднощі, накопичуються внутрішньополітичні проблеми, формується опозиція радянському режиму. * Угорщина вступила у Варшавський Договір (1955 р.); стала членом ООН.

1956 р., жовтень

- * Відбувається демократична революція, формується опозиційний уряд під проводом І. Надя (до 1955 р. І. Надь – член Політбюро, ЦК УПТ, заступник голови Ради міністрів).
- * Уряд І. Надя мав підтримку населення, частини державного апарату.
- * Уряд І. Надя виголосив курс на буржуазно-демократичні реформи, орієнтацію на західні країни.
- * Уряд Угорщини і М. Ракоші пішли у відставку, створено новий уряд під проводом **Я. Кадара*** з метою «відродження соціалізму в країні».

1956 р., листопад

- * Я. Кадар звернувся до СРСР за військовою допомогою для придушення революції і повалення уряду І. Надя.
- * СРСР задовольнив прохання Я. Кадара, радянські війська взяли участь у придушенні революційного руху.
- * Після придушення революції в країні почались репресії.
- * І. Надь та інші керівники революції були страчені, тисячі інших були засуджені до ув'язнення.

1957 р.

- * Влада уряду Я. Кадара зміцнилась.
- * Становище в країні було складним, на межі громадянської війни.
- * Угорське керівництво на чолі з Я. Кадаром вибрало шлях національної згоди і поступових ринкових реформ.

60 – 80-ті роки

- * Припинення репресій проти учасників революції 1956 р.
- * Відбувається лібералізація суспільного життя (розширюються права органів самоврядування, вводяться багатомандатні вибори, знято ідеологічний контроль тощо).
- * Розвивається підприємницька діяльність, кооперація.
- * Створюються спільні з іноземною (західною) участю фірми, підприємства, вдосконалюється система управління економікою.

1989 р.

- * Я. Кадар пішов у відставку.
- * Нове керівництво УСРП здійснювало заходи щодо демократизації суспільно-політичного життя.

1990 р.

- * Розпочався масовий вихід з лав УСРП.
- * На парламентських виборах більшість голосів здобув Угорський демократичний форум (УДФ). Уряд очолив лідер УДФ – **І. Анталл**. Президентом обраний лідер ліберального руху А. Генц, активний учасник революції 1956 р.

Події 1990 р. мали революційний характер, призвели до зміни влади у країні, ліквідували комуністичний режим. З 1991 р. в Угорщині розпочались ринкові реформи. Радянські війська, що знаходились в Угорщині з 1944 – 1945 рр., були виведені. Угорщина виголосила намір стати учасницею європейської інтеграції, обрала буржуазно-демократичний шлях розвитку, вступила до НАТО.

* Я. Кадар – лідер Угорської соціалістичної робітничої партії, створеної на базі розпущеної у жовтні 1956 р. УПТ.

Болгарія

Червона Армія вступила в Болгарію у вересні 1944 р., надавши воєнну допомогу Вересневому збройному повстанню під проводом БРП(к)*. Повстання завершилось встановленням влади Вітчизняного фронту (ВФ) (був створений у 1942 р. з різних антифашистських партій). Регентська рада – вищий орган державної влади після смерті у 1943 р. царя Бориса – і парламент були розпущені. Проти представників поваленого режиму були проведені репресії. Уряд ВФ оголосив війну Німеччині, провів денацифікацію, націоналізацію частини промислових підприємств. Болгарська армія взяла участь у воєнних діях по вигнанню німецько-фашистських окупантів з земель Югославії, Угорщини, Австрії.

Таблиця 36

Болгарія у 1945 – 1985 рр.

1945 р.

- * Проведені вибори у Народні збори, більшість голосів здобув ВФ, але підсумки виборів не визнали опозиційні партії і західні країни.
- * Сформований однопартійний уряд з представників БРП(к).
- * Відновлені дипломатичні відносини з СРСР.

1946 р.

- * Проведено референдум щодо державного устрою Болгарії, більшість підтримала намір скасувати монархію.
- * Болгарія отримала назву Народна Республіка Болгарія (НРБ).
- * Розпочались економічні реформи: аграрна (обмеження розмірів земельної власності) і податкова (введення прогресивного податку).
- * Проведені позачергові вибори у Великі народні збори. Комуністи отримали 70% голосів. Новий уряд очолив лідер БРП(к) **Г. Димитров**.
- * Опозиція і західні країни визнали підсумки виборів.

1947 р.

- * Болгарія підписала мирний договір на Паризькій мирній конференції.
- * Прийнята конституція Болгарії (соціалістична за своєю суттю).
- * Ліквідована багатопартійна система, частина партій самоліквідувалася; соціал-демократичні приєднались до БРП(к), частина членів БЗНС (Болгарський землеробський народний союз) вступила до БРП(к).

1948 р.

- * БРП(к) після об'єднання з соціал-демократами набула нової назви (БКП) і стала правлячою.
- * З'їзд БКП виголосив, що її мета – побудова соціалізму.
- * Проведені прискорена приватизація, колективізація, кооперування.
- * Відновлена економіка на довоєнному рівні.
- * Укладаються договори про дружбу і співробітництво з СРСР, іншими соціалістичними країнами.

1949 р.

- * Болгарія вступила до РЕВ.
- * Раптово помер **Г. Димитров**.
- * БКП (а потім уряд і Радуміністрів) очолив **В. Червенков** (історики називали його «головним сталіністом Болгарії»).
- * Розпочалося формування культу особи **В. Червенкова**, зміцнюється тоталітарна система.

* БРП(к) – Болгарська робітничка партія комуністів.

1953 – 1956 рр.

- * Зроблені спроби лібералізації внутрішньополітичної обстановки у країні.
- * Внаслідок перемоги у політичній боротьбі в 1954 р. ЦК БКП очолив **Т. Живков** (В. Червенков був змушений піти у відставку з усіх посад).
- * Болгарія стала членом Варшавського Договору, ООН (1955 р.).
- * Були продовжені колективізація, націоналізація.

1958 – 1971 рр.

- * БКП виголосила побудову соціалізму в Болгарії (1958 р.).
- * Зросла економічна допомога СРСР (1,8 млрд крб. тільки кредиту).
- * Болгарія підписала Московський Договір 1963 р. і Договір 1968 р.
- * Прийнята нова конституція (1971 р.), що констатувала побудову «розвинутого соціалізму», закріплювала керівну роль БКП.

70 – 80-ті роки

- * Була завершена індустріалізація, створення агропромислових комплексів.
- * Болгарія досягла певних успіхів в економіці (національний прибуток, наприклад, збільшився у 9 разів у порівнянні з довоєнним рівнем), створені нові галузі: енергетична, електротехнічна, електронна, хімічна, машинобудівна тощо.
- * З середини 80-х років накопичуються негативні явища, притаманні соціалістичним, тоталітарним державам, зростає заборгованість західним країнам.
- * Керівництво країни підтримало курс на перебудову, виголошений у СРСР.

В 1989 р. у Болгарії відбулась буржуазно-демократична революція. Т. Живков змушений був піти у відставку з усіх посад. Виникли нові і відновилися заборонені у попередній період партії; БКП реорганізована, перейменована у Болгарську соціалістичну партію (БСП). Зростав авторитет створеного у грудні 1989 р. Союзу демократичних сил (СДС), який очолив Ж. Желев – відомий політик, доктор філософських наук.

У 1990 р. відбулися вибори. БСП, що здобула 50% голосів, сформувала однопартійний уряд. Президентом країни парламент обрав Ж. Желева. За пропозицією президента було сформовано коаліційний уряд (СДС, БСП, БЗНС). Т. Живков та ряд інших керівних працівників були притягнуті до кримінальної відповідальності, засуджені до різних строків позбавлення волі.

З 1991 р. в Болгарії розпочалися ринкові реформи. Але швидких позитивних наслідків вони не принесли; навпаки, соціально-економічне становище країни погіршилось. Президент **П. Стоянов** (обраний у 1996 р.) очолив виконання антикризової програми.

Болгарія прийнята асоційованим* членом до складу Ради Європи (1992 р.), виголосила про своє бажання увійти до НАТО.

Таким чином, революція 1989 – 1990 рр. ліквідувала комуністичний режим у Болгарії, що обрала шлях на зразок західної демократії.

* Асоційований – той, що приєднався.

Румунія

У 1944 р. Червона Армія вступила в Румунію; нею була надана військова підтримка збройному антифашистському повстанню під проводом Національно-демократичного блоку партій (КПР, СДРП, НЦП, НЛП). Режим Антонеску було скинуто. Король Румунії Михайл I сформував коаліційний уряд. Уряд виголосив війну Німеччині, підписав перемир'я з СРСР та іншими країнами антигітлерівської коаліції. В жовтні 1944 р. Румунію було остаточно звільнено від фашистів у ході спільних бойових дій румунських військ і Червоної Армії. В цих боях загинуло 286 тис. радянських воїнів. Новий уряд, сформований з представників Національно-демократичного фронту (створеного у жовтні 1944 р.), здійснив у 1944 – 1945 рр. низку реформ (ліквідацію поміщицького землеволодіння, введення державного контролю над приватним сектором, денацифікацію).

Таблиця 37

Румунія у 1945 – 1989 рр.

1945 р. (травень – грудень)
<ul style="list-style-type: none"> * Відновлені дипломатичні відносини з СРСР. * Радянські війська брали участь у придушенні збройного опору противників Національно-демократичного фронту.
1946 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Проведені парламентські вибори, перемогу здобула коаліція партій (Комуністичної, Соціал-демократичної, Ліберальної). * Продовжувались реформи. * Між політичними партіями точилася боротьба за владу і вибір подальшого шляху розвитку країни.
1947 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Розпущено НЦП. * З уряду були усунуті представники Ліберальної партії. * Король Михайл I зрікся престолу. * Країну оголошено Румунською Народною Республікою (РНР). * Румунія підписала Паризький мирний договір.
1948 р.
<ul style="list-style-type: none"> * На виборах у Національні збори перемогу здобули партії, що входили до складу Фронту народної демократії (ФНД), де лідирували комуністи. Соціал-демократи об'єдналися з КПР в єдину партію – Румунську робітничу партію (РРП), лідером якої був Г. Георгіу-Деж. * РРП виголосила курс на соціалізм.
1949 р.
<ul style="list-style-type: none"> * В Румунії склалася однопартійна система, всі партії або увійшли до ФНД, або були розпущені. * Правлячою партією стала РРП. * Починається індустріалізація і колективізація. * Жорстко придушується опозиція, будь-який опір режиму. * РНР стала членом РЕВ. * Посилилась особиста влада Г. Георгіу-Дежа, у 1948 – 1952 рр. він став першим заступником голови уряду (пізніше – головою Ради міністрів).
1950 – 1956 рр.
<ul style="list-style-type: none"> * Зміцнення відносин Румунії з СРСР та іншими соціалістичними країнами. * Румунія увійшла до Варшавського Договору (1955 р.). * Уряд Румунії виголосив, що в країні побудований соціалізм. * Після XX з'їзду КПРС Румунія намагається позбавитись залежності від СРСР.

1958 – 1965 рр.

- * У Румунії була створена міцна економічна база, завершена індустріалізація і колективізація.
- * Виведені радянські війська (1958 р.).
- * Сформувалася тоталітарна система.
- * Була прийнята нова конституція (1965 р.), що закріпила керівну роль Комуністичної партії і виголосила Румунію соціалістичною республікою (СРР).
- * Після смерті Г. Георгіу-Дежа РКП (РРП знову перейменована у 1965 р. у РКП) очолив **Н. Чаушеску** (1965 р.).

1965 і наступні роки

- * Н. Чаушеску зосередив у своїх руках необмежену владу. На керівних посадах знаходилися його близькі і далекі родичі (клан Чаушеску).
- * Порушується законність, здійснюються репресії.
- * Н. Чаушеску став ініціатором політики незалежності від СРСР, що викликало схвалення на Заході.
- * Довоєнний рівень економічного розвитку Румунії був перевищений у 10 разів.
- * Посилюється влада служби безпеки – секурітате, яка жахала всю країну.

1970 – 1985 рр.

- * Погіршилось економічне становище Румунії.
- * Рівень життя населення лишався надто низьким.
- * Формується опозиція режиму.
- * Культ Н. Чаушеску набув потворних, гротескних форм (його, наприклад, величали «генієм Карпат»).
- * Зростала корупція. Клан Чаушеску розкрадав державну власність, дозволяв собі неприпустиму розкіш.
- * Н. Чаушеску став президентом країни (1974 р.).
- * Стрімко зростала заборгованість Румунії західним країнам.

1985 – 1989 рр.

- * Посилюються репресії. Зростає невдоволення населення.
- * Стан економіки – катастрофічний.

У грудні 1989 р. у Трансильванії (м. Тимішоара) розпочалися масові демонстрації протесту. Чаушеску прийняв декрет про введення надзвичайного стану в країні. Проти демонстрантів була застосована зброя, вбито понад 100 чоловік. У відповідь на розправу повстала вся країна. На бік повсталих перейшла армія. Чаушеску з дружиною спробували втекти з країни, але були затримані. Згідно з рішенням суду їм було винесено вирок – вища міра покарання. Влада у країні перейшла до Фронту національного спасіння на чолі з І. Ілієску (до 1984 р. був членом ЦК РКП).

Таблиця 38

Румунія у 90-ті роки**Внутрішньополітична обстановка**

- * Знищено диктаторський державний апарат.
- * Сформовано уряд, місцеві органи самоврядування.
- * Прийнято декрет про перейменування держави (замість СРР – Румунія).
- * Виголошено курс на створення багатопартійної системи, демократичні, ринкові реформи.
- * РКП оголошена поза законом (незабаром цей декрет був скасований).
- * Обраний парламент (більшість депутатів представляли Фронт національного спасіння).
- * Обраний президент (І. Ілієску, 1990 р.).
- * Опозиційні партії (націонал-ліберали, націонал-цараністи) продовжили боротьбу, організували у 1991 р. масові антиурядові демонстрації і виступи, що були жорстоко придушені.
- * Прийнята конституція Румунії (1991 р.).
- * 1990 – 1996 рр. поглиблюється криза, падає авторитет правлячого лівого блоку.
- * У 1996 р. на виборах у місцеві органи влади і парламент перемогу здобула правоцентристська Демократична конвенція, її лідер Е. Константінеску став президентом Румунії.
- * Відбулась зміна влади, що з надією була сприйнята у 1996 р. широкими верствами населення, занепокоєного можливістю реставрації комуністичного режиму, невдоволеного політикою блоку лівих партій.

Міжнародна політика

1992 р.

- * Румунія стає асоційованим членом ЄЕС.
- * Румунія підписує договори про економічне співробітництво з Італією, Францією, Великобританією, США та ін.

1993 – 1997 рр.

- * Румунія не визнала входження до складу України Північної Буковини, заявила претензії на острів Зміїний у Чорному морі. (Але дипломатичні відносини між Румунією та Україною були встановлені, а у 1997 р. підписано договір про дружбу, добросусідство і партнерство.)
- * Румунія заявила про бажання вступити до НАТО.
- * Погіршилися відносини Румунії з Угорщиною, яка заявила про стурбованість становищем угорського населення у Трансильванії, обмеженням його національних прав і свобод.

Югославія

Радянські війська вступили на землю Югославії у 1944 р. На цей час Антифашистське віче народного визволення Югославії як тимчасовий уряд створило Національний комітет визволення Югославії під проводом **Й. Броз Тіто** – головнокомандувача Національно-визвольної армії, генерального секретаря КПЮ. Радянське політичне керівництво і війська надали тимчасовому уряду дипломатичну і військову допомогу. У березні 1945 р. було створено уряд Демократичної Федеративної Республіки Югославії на чолі з Й. Броз Тіто. Уряд був визнаний СРСР, Великобританією, США. Емігрантський королівський уряд і лідери четників (збройних національно-визвольних загонів) змушені були відмовитися від претензій на владу в країні.

Таблиця 39

Югославія у 1945 – 1975 рр.

1945 р.

- * Внаслідок гострої політичної боротьби на виборах в Установчу скупщину перемогу здобув Народний фронт Югославії (96% голосів), в якому домінували комуністи.
- * Установча скупщина виголосила декларацію про остаточне скасування монархії, утворення Федеративної Народної Республіки Югославії (ФНРЮ).
- * Перемога комуністів не означала припинення політичної боротьби, її загострення викликали такі основні проблеми: вибір шляху подальшого розвитку (соціалізм чи буржуазна демократія) та форма вирішення національних суперечностей.

1946 р.

- * Прийнята конституція ФНРЮ, що виголосила демократичні права і федеративний устрій держави – 6 союзних республік: Сербія (дві автономії – Воеводина і Косово), Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Чорногорія.
- * Провідною була визнана державна власність.

1947 – 1948 рр.

- * Розпочата націоналізація і аграрна реформа, що ліквідувала велике поміщицьке землеволодіння.
- * Підвищується адміністративно-командна роль КПЮ. Починає складатися культ особи Й. Броз Тіто.
- * Приватний сектор ліквідований повністю.
- * Введено державне планування по п'ятирічках, жорсткий контроль за діяльністю підприємств.
- * Розвиваються відносини з СРСР та іншими соціалістичними країнами.
- * Назріває конфлікт між лідером Югославії Й. Броз Тіто і Й. Сталіним.
- * Конфлікт переростає з особистого у міждержавний. Тіто піддає критиці політику СРСР, керівництво СРСР висловлює невдоволення урядом Югославії і керівництвом КПЮ, звинувачує їх у націоналістичній ідеології, у відході від марксизму-ленінізму, хибній політиці на селі (відхід від колективізації та націоналізації) та ін.

1949 – 1957 рр.

- * У 1949 р. СРСР денонсував пакт про дружбу з Югославією (1945 р.).
- * Міждержавні відносини Югославії з СРСР та іншими соціалістичними країнами були припинені.
- * Президентом Югославії обраний Й. Броз Тіто (1953 р.).
- * Югославія розвивала відносини із США (договір 1951 р. про воєнну допомогу) та іншими капіталістичними державами.
- * Керівництво Югославії виголосило завдання побудови соціалізму власним, демократичним (на відміну від СРСР) шляхом.
- * Демократичні підходи до побудови соціалізму були викладені Й. Броз Тіто у Скупщині (1950 р.), а потім на їх засадах була прийнята низка законів (1952 – 1956 рр.).
- * У відповідності до цих законів були розширені права республік, місцевих органів влади, підприємств, трудових колективів, кооперативів в економічній діяльності.
- * На зміну жорсткому плануванню було взято курс на розвиток товарно-грошових відносин.
- * КПЮ (з 1952 р. СКЮ – Союз комуністів Югославії) відмовилась від командно-адміністративної ролі у державі.
- * Нормалізуються відносини Югославії з СРСР, соціалістичними країнами (середина 1955 р.).
- * ЦК СКЮ висунув в 1957 р. завдання посилення ролі партії, піддав критиці економічну політику уряду, закликав до державного контролю за діяльністю підприємств. Введено п'ятирічне планування. Але незабаром реформаторські сили знову беруть верх у югославському керівництві.

1963 р.

- * Прийнята нова Конституція Югославії. Югославія виголошена Соціалістичною Федеративною Республікою (СФРЮ).
- * Розширені права республік.
- * Впроваджується самоврядування.
- * Посилювалась децентралізація управління економікою, впроваджувались ринкові відносини.

1964 р.

- * Югославія бере участь у роботі деяких органів РЕВ (з 1964 р.), але в цілому більше орієнтується на співробітництво з західними країнами.
- * Розпочалась «суспільно-економічна реформа»: ліквідовані державні інвестиційні фонди, їх права передані республіканським і місцевим банкам, збільшився відсоток громадського продукту, що лишився у розпорядженні підприємства (52%); переведені на самофінансування з місцевих джерел охорона здоров'я, освіта, культура. Незгодні з реформами були позбавлені всіх державних і партійних посад.

1974 р.

- * Прийнята нова Конституція. У відповідності до неї розвивається самоврядування, розширені права союзних республік і автономних країв.
- * Посилюються національні суперечності (особливо між сербами і хорватами).

1975 і наступні роки

- * Слабшають центральні органи федерації, державний устрій Югославії набуває рис конфедерації.
- * Югославія підписала Заключний акт Наради по безпеці і співробітництву в Європі.
- * Назріває глибока соціально-економічна криза.

Новітній період, 1939 – 2000 рр.

Після смерті Й. Броз Тіто (1980 р.) криза почала стрімко поглиблюватись, охоплюючи всі сфери суспільного життя. Але особливо гостро і трагічно вона проявилась в національних відносинах. Албанці, що мешкали в Косово, висували вимогу створити суто албанський край із статусом республіки. Серби і чорногорці, що мешкали у Косово, не підтримували ідеї перетворення Косово у республіку з домінуванням албанців і були піддані насиллю з боку албанців. Введення воєнного стану у Косово не вирішило проблему. Економічна криза викликала хвилю страйків. У 1990 р. розпався СКЮ (з нього вийшли комуністи Словенії і Хорватії), були проведені парламентські вибори на багатопартійних засадах.

Таблиця 40

Підсумки виборів 1990 р. в Югославії

Республіка	Партія, що отримала більшість у парламенті	Рішення парламенту
Словенія	Демократична опозиція	* У 1991 р. виголошено незалежність Словенії.
Хорватія	Хорватська демократична співдружність	* У 1991 р. було виголошене створення незалежної держави хорватського народу.
Сербія	Соціалістична партія	* Засудив вихід Словенії і Хорватії з Югославії. * Прийняв рішення про введення військ у Словенію і Хорватію. * Прийняв рішення про утворення союзу Сербії і Чорногорії (Союзної Республіки Югославії) у 1993 р.
Чорногорія	Союз комуністів	* Прийняв рішення про об'єднання з Сербією в єдину державу – СРЮ (1993 р.).
Македонія	Голоси виборців розподілилися порівну між провідними партіями	* У 1992 р. проведений референдум, що підтвердив незалежність республіки.
Боснія і Герцеговина	Національні партії (мусульман, сербів, хорватів) отримали кількість голосів, пропорційну відповідним групам населення	* Виголошена незалежність Боснії і Герцеговини у 1991 р.

Виникнення нових держав було завжди пов'язано з політичними проблемами; Югославія не стала виключенням.

Таблиця 41

Національні суперечності (1990 – 1991 рр.)

Де проявилися	В чому виражалися
У Сербській Країні (Хорватія), населеній сербами	* Серби вимагали надати Сербській Країні автономію, висловили прагнення приєднатися до Сербії, прийняли Декларацію про суверенітет і автономію. Югославська армія підтримала сербські збройні формування, розпочався збройний конфлікт, припинений за сприяння ООН.
У Боснії і Герцеговині	* Ворожнеча між мусульманами, сербами, хорватами, що мешкали тут. * Боснійські серби провели у 1991 р. референдум (після виголошення незалежності Боснії і Герцеговини) і виголосили на території свого проживання Республіку Сербську. * Мусульмани і хорвати відстоювали незалежність і цілісність Боснії і Герцеговини, засудили створення Республіки Сербської, але у 1992 р. боснійські хорвати виголосили створення власної держави.

У 1992 р. країни ЄС визнали незалежність Боснії і Герцеговини. Незабаром на теренах цієї республіки розпочалась громадянська війна.

Громадянська війна в Югославії

1992 р.

- * У ході воєнних дій у Боснії і Герцеговині сербські загони здобули ряд перемог над мусульманами і боснійськими хорватами, зайняли столицю Боснії і Герцеговини – Сараєво.
- * Розпочався терор по відношенню до мирного населення, що мав, як правило, національне забарвлення.
- * ООН, НАТО звинуватили СРЮ у розпалюванні конфлікту у Боснії і Герцеговині, прийняли рішення накласти міжнародні санкції на Сербію та Чорногорію (СРЮ).

1993 – 1994 рр.

- * Серби контролюють 70% земель Боснії і Герцеговини.
- * Бойові дії набувають позиційного характеру.

1995 р.

- * Республіка Сербська, що знаходилась в умовах суцільної блокади, виснажила власний воєнний потенціал (СРЮ також закрила свої кордони з Республікою Сербською).
- * Міжнародна Контактна група запропонувала план врегулювання конфлікту, але боснійські серби відмовились його прийняти.
- * Армія Республіки Хорватії контролювала частину території Сербської Крайни.
- * У серпні – вересні авіація НАТО на підтримку хорватів та мусульман піддала бомбардуванню сербські воєнні та промислові об'єкти у Боснії.
- * У жовтні було підписано перемир'я.
- * У листопаді в американському місті Дейтоні Контактна група розробила пакет мирних документів, що в грудні були підписані у Парижі президентом Сербії С. Мілошевичем, президентом Хорватії Ф. Туджманом, Головою Президії Боснії і Герцеговини А. Ізетбеговичем і керівниками країн – членів Контактної групи – президентами Б. Клінтоном, Ж. Шираком, прем'єр-міністрами Дж. Мейджором, В. Чорномірдіним, канцлером Г. Кодем.
- * У відповідності до мирної угоди Боснія і Герцеговина залишались єдиною країною, що складалася з Мусульмансько-хорватської федерації (якій передано 51% земель) і Республіки Сербської (скороченої до 49% території).

У 1995 р. бої у Боснії і Герцеговині були припинені, але ворожість серед різних етнічних груп зберігалась. Мільйони біженців так і не повернулися у рідні оселі. Подальший розвиток подій залежав від міжнародного співтовариства і позиції СРЮ.

В 1996 р. у Сербії було обрано президентом С. Мілошевича, лідера Соціалістичної партії. С. Мілошевич був виразником інтересів тієї частини населення, що виступала за єдність Югославії, захист національних інтересів сербів. С. Мілошевич намагався проводити політику, незалежну від НАТО і МВФ, сподівався на допомогу і підтримку Росії, Білорусії, інших республік СНД. Одночасно сербський лідер брав участь у міжнародних переговорах і консультаціях щодо мирного врегулювання в Югославії, не завжди погоджуючись з точкою зору США і НАТО.

Ця позиція Сербії викликала протистояння, що переросло у збройний конфлікт: у 1999 р. без оголошення війни авіація НАТО піддала Югославію масованому бомбардуванню під приводом невиконання С. Мілошевичем Дейтонських угод. Бомбардування посилили воєнні дії на теренах Югославії, між сербською і албанською общинами в Косово.

Росія засудила бомбардування, але безпосередньо в конфлікт не втрутилась, воєнної допомоги Сербії не надала.

Після припинення бомбардувань на територію Косово були введені війська НАТО, Росії, інших країн. Миротворці доклали зусиль для роз'єднання ворогуючих сторін. Але «видавлювання» сербів албанцями з Косово не припинилось. Поступово зусиллями країн Заходу Косово фактично виводиться з-під юрисдикції Югославії. Після врегулювання в СРЮ були проведені вибори. Підсумки виборів викликали політичний скандал. Для його врегулювання було потрібно провести другий тур голосування. Але цього не відбулося.

У 2000 р. в столиці СРЮ Белграді почались збройні демонстрації з вимогами затвердити президентом країни В. Коштуніцу – лідера демократичного руху. Парламент був спалений і зруйнований демонстрантами, С. Мілошевич пішов у відставку. Країни НАТО і Росія схвалили зміну влади, що відбулася у Белграді.

Тема 6. Країни Азії і Африки. Національно-визвольний рух і крах колоніалізму

Після Другої світової війни процес розпаду колоніальної системи помітно прискорився. Історія деколонізації у повоєнний час поділяється на три періоди:

I період – 1945-й – середина 50-х років

Незалежними стали країни Азії.

II період – середина 50-х – середина 60-х років

Незалежними стали країни Північної і Тропічної Африки.

III період – 1975 – 1990 рр.

Повна ліквідація колоніальної системи.

Ліквідація колоніальної системи – складний історичний процес, в якому брали участь різні політичні сили:

- національно-визвольні рухи колоній;
- ООН;
- провідні країни світу.

Набуття суверенітету не завжди відбувалося мирним шляхом, часто точилися тривалі війни з країною-метрополією, сусідніми країнами (з причини невизначеності кордонів). Так було, наприклад, в Індокитаї, Індонезії, ряді країн Африки, Близького Сходу тощо.

Багато країн набули незалежність внаслідок відносно мирного переговорного процесу, наприклад, Філіппіни, Цейлон, Кувейт та ін. Як правило, країни, що звільнялися від колоніальної залежності, або зберігали зв'язки з колишньою метрополією (наприклад, увійшли у Співдружність, створену Великобританією, Францією), або попадали у сферу впливу інших великих держав. Все це на десятиріччя вперед визначило їх подальший історичний шлях: капіталістичний або соціалістичний.

У 80 – 90-ті роки більшість країн Африки і Азії, що обрали шлях «соціалістичної орієнтації» (Ємен, Сирія, Алжир, Ангола, Бенін, Мадагаскар, Танзанія, Ефіопія, Мозамбік, Лаос, Камбоджа, В'єтнам та ін.), почали проводити ринкові реформи, відмовились від побудови соціалізму.

Серед країн, що обрали капіталістичний шлях розвитку, значних економічних успіхів досягли Сингапур, Тайвань, Гонконг, Південна Корея; певних успіхів досягли Філіппіни, Марокко, Нігерія, Кенія тощо. Але до світових стандартів економічного і політичного життя їм також далеко, як і колишнім «соціалістичним» сусідам. Це, зокрема, підтвердила і економічна криза 1998 р., що завдала нищівного удару по осередках «капіталістичного процвітання» у Південно-Східній Азії.

Для досягнення добробуту і демократії країнам Азії і Африки ще треба буде пройти тернистий шлях історичного розвитку.

Розпад колоніальної системи

Період	Країни, що звільнилися	Яким чином відбувалося набуття незалежності
1945-ий – середина 50-х рр.	В'єтнам (колонія Франції)	* Незалежність виголошувалась у 1945 р. До 1954 р. В'єтнам був змушений вести визвольну війну проти французьких колонізаторів.
	Індонезія (колонія Нідерландів)	* Після виголошення незалежності Індонезії (1945 р.), розпочалось втручання у її внутрішні справи Голландії та Великобританії. * У 1947 – 1949 рр. Голландія вела війну в Індонезії, що призвело до визнання її незалежності.
	Індія (колонія Великобританії)	* Стала незалежною у 1947 р. Парламент Великобританії прийняв рішення про надання незалежності Індії. Індію було поділено на два домініони: власно Індію та Пакистан.
	Йорданія (Трансйорданія; мандатне володіння Великобританії)	* У 1946 р. Великобританія відмовилась від мандата на Трансйорданію, визнала незалежність країни, що утворилась на цій території, – Йорданії.
	Філіппіни (колонія США)	* У 1946 р. Філіппіни були виголошені незалежною державою. * США погодились визнати незалежність Філіппін при додержанні ними низки умов, що зберігали б їх фактичну залежність від США.
	Бірма (колонія Великобританії)	* У 1946 р. Великобританія визнала незалежність Бірми (офіційно Бірма була виголошена незалежною у 1948 р.) * У 1947 р. була утворена незалежна держава – Бірманський Союз, – що увійшла до складу Британської імперії.
	Цейлон (з 1972 р. – Шрі Ланка; колонія Великобританії)	* У 1948 р. було виголошено незалежність Цейлону. * Великобританія визнала незалежність Цейлону на правах домініону.
	Лівія (колонія Італії)	* У 1943 р. влада у Лівії перейшла до рук військової адміністрації (Великобританія, США). * У 1949 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про надання незалежності Лівії. * У 1951 р. Лівія стала незалежною державою.
	Лаос (колонія Франції)	* Виголошено незалежність у 1945 р. * У 1946 р. Франція окупувала Лаос, почалась війна. * У 1953 р. Франція вивела війська з Лаосу і визнала його незалежність.
	Камбоджа (колонія Франції)	* Виголошено незалежність у 1945 р. * Франція до 1953 р. не визнавала незалежності Камбоджі, на теренах цієї країни точилася війна.

Середина 50-х – середина 60-х років	Єгипет (напівколонія Великобританії)	* Проголошена незалежність внаслідок липневої революції 1952 р.
	33 африканські країни, серед них: Судан, Марокко, Туніс, Гана, Конго, Нігерія, Алжир, Уганда, Кенія, Занзібар тощо	* Проголошена незалежність цих держав внаслідок національно-визвольної боротьби, зусиль ООН, всіх демократичних країн світу.
	Куба (напівколонія США)	* Стала незалежною державою внаслідок революції 1959 р.
	Кіпр, Ямайка, Тринідад і Тобаго; Мальта (колонії Великобританії)	* У 1960 р. став незалежним Кіпр. * У 1962 р. стали незалежними Тринідад і Тобаго. * У 1964 р. незалежності набула Мальта.
	Західне Самоа (Океанія; мандатна територія Нової Зеландії)	* Виголошена незалежність у 1961 р. згідно з рішенням ООН.
	Кувейт (протекторат Великобританії)	* Виголошена незалежність у 1961 р. згідно з договором між Кувейтом та Великобританією.
	Мальдівські острови (з 1968 р. – Мальдівська республіка; протекторат Великобританії)	* Виголошена незалежність у 1965 р. згідно з договором з Великобританією.
	Сингапур (з 1965 р. – республіка Сингапур; колонія Великобританії)	* Виголошена незалежність у 1959 р. згідно з договором з Великобританією. * Сингапур увійшов у Співдружність.
1975 – 1990 рр.*	Всі колишні африканські колонії, в тому числі Ангола, Мозамбік, Гвінея, Намібія тощо.	* Внаслідок національно-визвольної боротьби, зусиль ООН і міжнародної громадськості.

Японія

Після Другої світової війни у Японії був введений окупаційний режим, який здійснювали США. Верховна влада в країні перейшла до американської окупаційної армії, головнокомандувачем якої був генерал Д. Макартур.

Засади повоєнної політики союзних держав щодо Японії були визначені Потсдамською декларацією 1945 р.:

- викорінення милітаризму в Японії;
- встановлення демократичного ладу;
- суд над головними військовими злочинцями.

* В 1990 р. у світі залишалися три колоніальних володіння: Гонконг (набув незалежності і приєднався до Китаю наприкінці 90-х років), Гібралтар, Фолклендські (Мальвінські) острови.

Японія у 1945 – 1996 рр.

1945 р.

- * На Московській нараді міністрів закордонних справ СРСР, США, Великобританії прийняте рішення про утворення Далекосхідної комісії та Союзної ради щодо Японії, які повинні були проводити політику, визначену Потсдамською декларацією 1945 р.
- * Далекосхідна комісія, Союзна рада розробили демократичні реформи для Японії. У процесі роботи цих організацій виявилися суперечності між СРСР та США і Великобританією з питань воєнного розвитку Японії.
- * Створені Соціалістична, Ліберальна, Прогресивна (з 1947 р. – Демократична) партії.

1946 р.

- * Прийнята нова, демократична конституція Японії.
- * Згідно з конституцією монархія зберігалась, але статус монарха змінювався, він втрачав політичну владу. Вищим законодавчим органом влади виголошувався парламент, що обирав уряд.
- * Ст. 9 конституції виголошувала відмову Японії від застосування збройної сили і створення озброєнь.
- * Відбулися вибори у парламент. Більшість голосів здобула Ліберальна партія. Уряд Японії очолив її лідер С. Йосида.
- * Розпочав роботу Токійський трибунал (1946 – 1948 рр.), що засудив головних японських воєнних злочинців.
- * Проведена аграрна реформа (ліквідовано поміщицьке землеволодіння).
- * Проведена часткова демонополізація економіки.
- * З державного апарату були вигнані особи, пов'язані в минулому з воєнно-фашистською діяльністю.
- * Відновилася діяльність КПЯ.
- * Проведена реформа системи освіти (введено дев'ятирічне обов'язкове безкласове навчання тощо).
- * Створені профспілки.

1948 р.

- * Темпи розвитку економіки були низькими.
- * Американський уряд розробив план стабілізації економіки Японії.
- * Макартур вимагав від японського уряду негайного виконання плану стабілізації економіки, який передбачав розширення сфери іноземних інвестицій; повернення Японії 850 заводів, інших підприємств, вилучених у рахунок репарацій, розширення прав монополій, зменшення витрат на соціальну сферу тощо.

1950 р.

- * Окупаційна влада посилила і зміцнила контроль над внутрішньополітичним становищем країни, зміцнила поліцію.
- * Почалось економічне зростання.
- * Створена Генеральна рада профспілок (Сохо).

1951 р.

- * Японія підписала Сан-Франциський мирний договір*.
- * США надавали Японії воєнні замовлення і кредити, що викликало економічний підйом.
- * Японія підписала «договір безпеки» із США.

1952 р.

- * Окупаційна влада у відповідності до Сан-Франциського договору передала всю повноту влади японському уряду. Окупаційні війська не були виведені з Японії.
- * Розпочався масовий рух за виведення американських військ, за заборону атомної зброї, проти переозброєння Японії.

* Згідно з цим договором Японія визнала незалежність своєї колишньої колонії – Кореї; погодилась з передачею своїх підмандатних територій – Каролінських, Маріанських, Маршаллових островів – США; були вирішені інші питання.

1954 р.

- * США надали Японії фактично безвідplatний кредит на переозброєння.
- * Прем'єр-міністр С. Йосида пішов у відставку.
- * Уряд очолив І. Хатаяма – лідер Демократичної партії (утворена у 1954 р., а у 1955 р. об'єдналася з Ліберальною у Ліберально-демократичну партію (ЛДП)).
- * Уряд виголосив курс на послаблення залежності Японії від США.

1956 р.

- * Відновлені дипломатичні відносини з СРСР, Польщею, Чехословаччиною, Болгарією, Румунією.
- * Японія прийнята до ООН.
- * Створено традицію весняних та осінніх наступів трудящих за соціально-економічні права.
- * Продовжується економічне зростання.
- * Японія виголосила претензії на чотири острови, що входять до Курильської гряди: Шикотан, Хабомаї, Кунашир, Ітуруп. Суперечка щодо цих островів стала головною перепоною на шляху укладання мирного договору СРСР з Японією (питання не вирішене й досі).
- * Кабінет Хатаями пішов у відставку. Новий уряд поклав край політиці послаблення залежності від США.

1960 і наступні роки

- * Продовжується швидке економічне зростання, технічне переозброєння, створення нових, сучасних галузей виробництва.
- * Японія і США уклали договір, що замінив «договір безпеки» 1951 р.; цей договір автоматично подовжується (останній раз у 1989 р.)
- * Договір 1960 р. зміцнив воєнний союз Японії та США. Проти договору виступили: частина депутатів парламенту, ліві партії, Рада профспілок. Уряд Кісі, що підписав договір, змушений був піти у відставку.

1973 і наступні роки

- * В Японії розпочалась всеохоплююча економічна криза.
- * Загострилась внутрішньополітична обстановка у зв'язку з падінням рівня життя.
- * Японія виголосила доктрину так званої багатополюсної дипломатії: розширення зв'язків з СРСР, Китаєм, країнами Західної Європи.
- * Продовжувались антивоєнні виступи. У 1976 р. опозиція домоглася прийняття рішення про те, що асигнування на оборону не повинні перевищувати 1% валового національного продукту.
- * Острови Рюкю з головним островом Окінава повернуті Японії з-під управління США (1972 р.).
- * Відбувається подальший розвиток японської економіки, з'являються нові галузі і виробництва: виробництво мікроелектронної техніки, промислових роботів, великих та надвеликих інтегральних схем, нових засобів зв'язку; розвивається біотехнологія тощо.

Кінець 80-х – 1996 рр.

- * Знижувався авторитет ЛДП (з причини численних політичних скандалів), з ЛДП виходить частина членів, фракцій.
- * Утворилася значна кількість нових партій, політичних рухів.
- * ЛДП об'єдналась у коаліцію з СПЯ (1994 р.).
- * Прем'єр-міністром став лідер СПЯ – Т. Мурояма, соціалісти отримали в уряді 5 посад з 20 (1994 – 1996 рр.).
- * Обрання соціаліста Муроями на посаду японського прем'єра викликало розгубленість у західних союзників Японії, невдоволення частини населення.
- * Однак Мурояма продовжив курс ліберал-демократів.
- * У 1996 р. уряд знову очолив лідер ЛДП – Р. Хасімото.

Таким чином, у повоєнний період Японія перетворилася на економічно розвинуту, демократичну країну. Вона лишається союзником США, зміцнює зв'язки з НАТО. Зона впливу Японії – Північно-Східна і Південно-Західна Азія. Країнам АСЕАН* Японія надає фінансову допомогу, політичну підтримку. У 90-ті роки розширилось співробітництво з Китаєм. Японія починає відігравати все більш помітну роль на світовій арені.

* АСЕАН – Асоціація країн Південно-Східної Азії, створена у 1967 р.

Китай

Після капітуляції Японії Китай був окупований радянськими військами (Маньчжурія) і військами США (ряд портів). Радянський уряд підтримував КПК і соціалістичні реформи, що розпочались в деяких районах Китаю ще в 30-ті роки у ході громадянської війни. США підтримували Гоміньдан і уряд Китаю під проводом Чан Кайші (лідер Гоміньдану). Гоміньдан наполягав на буржуазно-демократичному шляху розвитку країни.

У жовтні 1945 р. в Чунціні відбулися переговори КПК та Гоміньдану, прийняте рішення про скликання Політичної консультативної конференції з представників всіх політичних партій і громадських організацій з метою вирішення питання про шлях подальшого розвитку країни. Але незабаром між арміями Чан Кайші і Мао Цзедуна (лідер КПК) почались збройні зіткнення.

У грудні 1945 р. в Москві відбулась нарада міністрів закордонних справ СРСР, США, Великобританії, на якій було прийнято рішення сприяти мирному розвитку Китаю, вивести звідти радянські і американські війська. У січні 1946 р. КПК і Гоміньдан підписали угоду про припинення воєнних дій, але вже у липні вони відновилися, набули характеру громадянської війни. СРСР надав матеріальну і воєнну допомогу армії КПК. Гоміньданівський уряд отримав допомогу від США (у відповідності до договору 1946 р.).

У липні 1947 р. армія КПК (Національно-визвольна армія – НВА) розпочала активні бойові дії, в ході яких встановила контроль над Північно-Східним, Північним, частиною Північно-Західного і Центральним Китаєм по р. Янцзи. Війська Чан Кайші з боями відступили на південь, а потім були евакуйовані на о. Тайвань.

Влада у Китаї перейшла до Народної політичної консультативної ради (НПКРК), створеної за ініціатииви КПК. На першій сесії НПКРК було прийнято рішення про виголошення Китаю Китайською Народною Республікою (КНР), а також програма розвитку КНР. Ця подія відбулась 1 жовтня 1949 р. Були сформовані центральні органи влади. Після утворення КНР керівництво країною почала здійснювати КПК, яка взяла курс на будівництво соціалізму за зразком СРСР. Радянський Союз був першою країною, що визнав КНР (2 жовтня 1949 р.).

Таблиця 45

Китай у 1950 – 1976 рр.

1950 р.

- * Підписаний радянсько-китайський договір про дружбу, союз та взаємну допомогу.
- * СРСР підписав угоду з Китаєм про передачу своїх прав по управлінню Чаньчуньською залізницею; виведення радянських військ з воєнно-морської бази Льюйшунь (Порт-Артур); надання Китаю кредиту у розмірі 300 млн доларів.
- * Уряд США не визнав КНР.
- * Більшість членів ООН визнали уряд Гоміньдану законним.
- * США почали надавати допомогу Чан Кайші, ввели свої війська на о. Тайвань.

1951 – 1953 рр.

- * Влада КПК зміцнилась.
- * Проведено реформи (націоналізація частини промисловості, ліквідація поміщицького землеволодіння).
- * За допомогою СРСР відновлено зруйноване війною господарство країни.
- * Проведені вибори до Всекитайських зборів народних представників, місцевих органів влади.

1954 – 1955 рр.

- * Всекитайські збори ухвалили конституцію КНР (1954 р.).
- * Збільшилась допомога СРСР, НДР, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, інших соціалістичних країн Китаю.
- * Завершено суцільну колективізацію, націоналізацію.
- * Проведено індустріалізацію.
- * Почались репресії проти супротивників соціалізму.
- * Формується культ особи Мао Цзедуна.

1956 – 1958 рр.

- * Погіршилися стосунки Китаю з СРСР. Керівництво Китаю засудило рішення XX з'їзду КПРС про культ особи Й. Сталіна.
- * Прийнято план економічного розвитку країни (1958 р.), що передбачав здійснення «великого стрибка» (збільшення промислового виробництва у 6,5 рази, а сільськогосподарського – у 2,5 рази).
- * Втілюючи політику «великого стрибка», керівництво Китаю створює «народні комуни», в яких скасована оплата праці; усуспільнена власність, навіть дрібна; введена військова дисципліна.

1958 – 1961 рр.

- * Частина членів КПК виступила проти плану 1958 р.
- * Посилюються репресії.
- * Керівництво Китаю здійснило обстріл островів у Тайванській протоці, що призвело до загострення відносин між США і Китаєм (1958 р.).
- * Почалось збройне повстання у Тибеті, виступи у деяких провінціях.
- * Керівництво Китаю скасувало план «великого стрибка» і вжило заходи щодо економічного «врегулювання» (1961 р.).

1961 – 1965 рр.

- * Стає більш жорстким внутрішньополітичний режим, посилюються репресії.
- * «Народні комуни» скасовані, подоланий спад виробництва.
- * Відносини з СРСР, іншими соціалістичними країнами продовжують погіршуватись.
- * Відбуваються прикордонні конфлікти з СРСР. Китай висуває територіальні зазіхання щодо СРСР (на землі Далекого Сходу, Центральної Азії).
- * Китай втручається у внутрішні конфлікти ряду країн (Індонезія, Ірак, Нігерія), конфлікти між країнами (Індії і Пакистану), організує військові вторгнення (в Індію, Бірму).

1965 – 1976 рр.

- * Проводиться «велика культурна революція». В ході цієї революції:
  - проведені репресії проти інтелігенції, високих посадових осіб;
  - утворені спеціальні каральні органи – загони «червоних охоронців» («хунвейбінів») та «бунтівників» («цзяофаней»);
  - місцеві органи влади замінені ревкомаами, що призначалися ЦК КПК;
  - скасовані профспілки, громадські організації; закриті школи, вузи, бібліотеки, музеї, театри тощо;
  - культ особи Мао досягає апогею;
  - введений контроль збройних сил над територією Китаю.

У 1976 р. помер Мао Цзедун. Над його найближчим оточенням і вдовою Цзянь Цін'юань був проведений судовий процес. Їх було звинувачено у порушеннях законності, репресіях, проведенні «культурної революції». У лавах КПК розпочалась гостра боротьба, відбувалася зміна лідерів. Зростає авторитет Ден Сяопіна – відомого діяча КПК, що був репресований у 1966, 1976 рр.

У 1978 – 1979 рр. Ден Сяопін сформулював «чотири принципи» розвитку країни, що увійшли до Конституції 1982 р.:

- соціалістичний шлях;
- диктатура пролетаріату;
- керівна роль Компартії;
- додержання марксизму-ленінізму та ідей Мао Цзедуна.

З 1978 р. у Китаї почали здійснюватись реформи, метою яких був «соціалізм з китайською специфікою», розвинута економіка, стабільне внутрішнє та міжнародне положення.

Реформи у Китаї (1978 – 1995 рр.)

Етапи реформ	Основні заходи
1979 – 1984 рр.	<ul style="list-style-type: none"> * Перебудова сільського господарства (надання землі селянським родинам у довгострокову оренду, підвищення закупівельних цін на сільгосппродукцію). * Перебудова економіки (утворення спільних підприємств з іноземними інвестиціями, економічних зон, в яких надавались пільги іноземним інвесторам).
1984-ий – кінець 80-х років	<ul style="list-style-type: none"> * Реформа системи управління економікою на засадах ринкових механізмів. * Впровадження підрядних форм праці на підприємствах. * Зменшення кількості спільних підприємств, створення іноземних підприємств. * Зміцнення особливих економічних зон, створення аналогічних зон у 14 містах Китаю.
Кінець 80-х – 90-ті роки	<ul style="list-style-type: none"> * Часткове реформування всіх сфер життя суспільства на засадах демократичних принципів (керівна роль КПК, ідеологічний контроль зберігались). * Заходи щодо модернізації економіки, впровадження НТР. * Заходи щодо зміцнення національної валюти, банківської сфери. * Розширення прав громадян (в тому числі на власність).

Наприкінці 80-х – у середині 90-х років результати реформ стають наочними: Китай спромігся забезпечити населення продуктами харчування (це надто серйозна проблема для такої густонаселеної країни, де мешкає 20% населення Землі), вийшов на друге місце по обсягу валового національного продукту (після США), посів провідне місце за темпами економічного зростання (12 – 18% на рік). Таким чином, реформи вивели Китай із соціально-економічної кризи.

Але всевладдя КПК, відсутність демократичних і політичних свобод, а також низький рівень життя викликають невдоволення багатьох китайців.

Успіхи в проведенні реформ зміцнили міжнародні позиції Китаю, який прагне розвивати взаємовигідні стосунки з різними країнами світу.

Індія

Після Другої світової війни в Індії розпочався масовий рух проти колоніальної залежності під проводом ІНК (Індійський національний конгрес) та Мусульманської ліги. Мусульманська ліга вимагала, щоб на частині земель Індії було утворено мусульманську державу Пакистан. ІНК виступав за збереження цілісності і єдності країни.

Уряд Великобританії, зважаючи на великі масштаби національно-визвольного руху, погодився у 1946 р. надати Індії статус домініону. Було створено тимчасовий уряд, який очолив Дж. Неру. Мусульманська ліга не визнала тимчасового уряду, продовжувала наполягати на утворенні Пакистану. У 1947 р. з Індії було виведено британські війська, водночас віце-король на основі закону, прийнятого парламентом Великобританії, виголосив утворення нових держав на теренах Індії – Індійського союзу (Індії) та Пакистану.

Практично зразу ж між Індією та Пакистаном почались збройні сутички (в основному за князівство Кашмір), що були значно поширені етнічними конфліктами, які супроводжувалися масовою різнею. В конфлікт була змушена втрутитися ООН; в 1949 р. за допомогою спеціальної комісії ООН воєнні дії між Індією та Пакистаном було припинено, узгоджена демаркаційна (розподільча) лінія, яка незабаром стала кордоном. До складу Індії увійшли 555 індійських князівств з 601. У листопаді 1949 р. була прийнята конституція, згідно з якою Індія виголосувалася демократичною республікою.

Індія у 1950 – 1985 рр.

1950 р.

- * Набрала чинності конституція Індії.
- * Почалась земельна реформа (часткова ліквідація поміщицького землеволодіння).
- * Відновлено діяльність компартії, профспілок.

1951 р.

- * На парламентських виборах і виборах у збори штатів (князівства були перетворені на штати) перемогу здобув ІНК. Уряд очолив Дж. Неру.
- * Продовжувалась земельна реформа (відчужувались за викуп землі поміщиків, знижувалась рента, поліпшувались умови оренди тощо).

1951 – 1956 рр.

- * Здійснювалась часткова націоналізація (транспорт, засоби зв'язку, банки, великі підприємства, гідроенергетичні і зрошувальні системи).
- * Впроваджувалось п'ятирічне планування державного сектора економіки.
- * Держава підтримувала підприємництво.
- * Внутрішньополітичне становище Індії продовжувало лишатися напруженим. Активізувалися терористи та сепаратисти. Серед членів ІНК точилася боротьба поглядів і течій.
- * У 1955 р. на сесії ІНК було прийнято програму побудови соціалізму, але при збереженні приватної власності на засоби виробництва.
- * Індія була одним з ініціаторів конференції у Бандунгу (1955 р.), у якій взяли участь керівники 29 країн Азії і Африки. Конференція виступала на підтримку миру, національної свободи, проти створення воєнних блоків СЕАТО і СЕНТО.

1957 р.

- * Зростає вплив КПІ (на виборах у 1957 р. КПІ здобула вдвічі більше голосів, ніж на попередніх).
- * ІНК проводить політику неприєднання до воєнно-політичних блоків.
- * Широлося співробітництво Індії з СРСР, соціалістичними країнами.

1959 р.

- * Створено опозиційну партію Сватантра, що виступала за буржуазний шлях розвитку Індії.
- * Відбувся прикордонний конфлікт Індії і КНР.

1960 – 1962 рр.

- * Уряд йшов на поступки великому капіталу, давав згоду на створення у деяких галузях монополій, послаблював контроль за приватним сектором, надавав пільги іноземним інвесторам.
- * Введення максимуму приватного землеволодіння сприяло збереженню поміщицьких земель.
- * Відбувся збройний конфлікт з Китаєм (1962 р.).
- * Індійські війська визволили від португальських колонізаторів штати Гоа, Даман, Діу, які увійшли до складу Індії.
- * Франція повернула Індії Пондішері, Карікал, Янаон, Мае.

1963 – 1966 рр.

- * КПІ проводить масову кампанію протесту проти політики парламенту.
- * Після смерті Дж. Неру в 1964 р. прем'єр-міністром став Л. Шастрі, який продовжив політику Дж. Неру.
- * Розпочалась війна Індії і Пакистану (1965 р.).
- * У 1966 р. прем'єр-міністром Індії стала Індіра Ганді – дочка Дж. Неру.
- * Розпочалась економічна криза, відбулась девальвація рупії.

1967 – 1979 рр.

- * На виборах ІНК не зміг здобути більшості голосів, у 9 з 17 штатів до влади прийшли коаліційні уряди (як правило, опозиційні).
- * Посилились релігійні, етнічні зіткнення, які супроводжувалися погромами, загибеллю людей.
- * В ІНК спалахнула боротьба між лівим крилом під проводом І. Ганді і правим («синдикат»). Перемогло ліве крило (продовжена націоналізація і курс на соціалізм).

1971 р.

- * На дострокових виборах ІНК здобув більшість голосів (1971 р.).
- * Індія уклала з СРСР договір про мир, дружбу і співробітництво.
- * СРСР надав Індії значну матеріальну допомогу, брав участь у спорудженні заводів, шахт, електростанцій.
- * Курс Індії на побудову соціалізму зміцнився.
- * Відбулась двотижнева війна з Пакистаном на підтримку національно-визвольної боротьби бенгальського народу. Внаслідок війни пакистанські війська капітулювали, а у Східній Бенгалії утворилась суверенна держава – Бангладеш.

1972 – 1979 рр.

- * ІНК здобув перемогу на виборах у 16 штатах.
- * У 1973 р. розпочалась світова енергетична криза, що викликала різке погіршення економічного становища Індії.
- * В 1975 р. у зв'язку з економічною кризою у країні було оголошено надзвичайний стан.
- * На виборах 1977 р. більшість здобули представники «Джаната парті» (з 1979 р. – «Лок-дал»), яка відстоювала буржуазний шлях розвитку Індії.

1980 – 1985 рр.

- * ІНК під керівництвом І. Ганді, утворений у 1978 р., одержав більшість голосів на виборах у Народну палату.
- * Посилились спепаратистські тенденції у Західній Бенгалії, штаті Пенджаб, релігійні конфлікти у штатах Джамму, Кашмір, Пенджаб; воєнні дії тамілів (емігранти з Індії, що проживають на о. Цейлон) у штаті Тамілнад на півдні Індії у відповідь на сприяння Індії уряду Шрі Ланки (Цейлон) у боротьбі з тамільським рухом за надання автономії.
- * У 1984 р. І. Ганді була вбита сикхськими терористами. Уряд очолив її син – Раджив Ганді.

Уряд Р. Ганді залишився вірним курсу І. Ганді, незважаючи на протидію опозиції. У 1989 р. тамільські терористи вбили Р. Ганді; уряд очолив лідер ІНК (I) – Н. Рао.

Обстановка в країні лишалася важкою. Уряд намагався вивести країну з економічної кризи, нескінченних воєнних конфліктів, зміцнити єдність країни, але вирішити ці проблеми остаточно і повністю не вдалося.

У 1996 р. внаслідок перемоги на виборах опозиційної партії «Бхаратія джаната парті» було сформовано новий уряд на чолі з її лідером – А. Ваджпаї. Новий уряд виголосив намір здійснити в Індії демократичні реформи, розвивати співробітництво із західними країнами.

Країни Південно-Східної Азії

Після Другої світової війни в Індокитаї та Індонезії продовжувалась національно-визвольна боротьба. Франція і Нідерланди не зразу пішли на поступки своїм колоніям і, лише усвідомивши безперспективність протидії, визнали незалежність В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі (французькі колонії), Індонезії (нідерландська колонія).

Набувши юридичної незалежності, країни Південно-Східної Азії не стали фактично незалежними, перетворилися на арену боротьби за сфери впливу між СРСР і США. СРСР за підтримки КНР докладав зусиль до того, щоб у Південно-Східній Азії утвердився соціалізм. США усіма засобами протидіяли цьому, маючи на меті утвердження тут подоби західної демократії.

Але соціалізм і західна демократія виявилися однаково недосяжними для надто відсталих В'єтнаму, Камбоджі, Лаосу. Дещо більш сприятлива ситуація склалася в Індонезії, що спромоглася у 70-ті роки здійснити низку реформ, які вивели країну з відсталості і злиднів.

Країни Південно-Східної Азії (1945 – 1955 рр.)

Основні події	Хід, наслідки події
<p><i>Національно-визвольна боротьба в Індокитаї (В'єтнам, Лаос, Камбоджа)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Внаслідок серпневої революції 1945 р. у В'єтнамі до влади прийшов комуністичний уряд під проводом Хо Ши Міна. В'єтнам був виголошений Демократичною Республікою В'єтнам (ДРВ). * США та Великобританія не визнали ДРВ. За їх сприяння на Півдні В'єтнаму було сформовано уряд В'єтнаму. * СРСР і Китай визнали ДРВ. * У серпні 1946 р. під тиском національно-визвольної боротьби лаоського народу Франція підписала угоду про надання Лаосу обмеженої автономії. * Наприкінці 1946 р. Франція розпочала воєнні дії в Індокитаї, щоб відновити колоніальний режим. * У 1949 р. Франція визнала незалежність Камбоджі, Лаосу в межах Французького союзу. Воєнні дії незважаючи на це продовжувались. * З 1950 р. США здійснювали постачання зброї французьким військам. * КНР (з 1950 р.) здійснювала постачання зброї Лаосу, В'єтнаму, Камбоджі. * У 1951 р. утворився Єдиний національно-визвольний фронт В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі. У ході бойових дій французькі війська відступили, а у 1954 р. – здали фортецю Дьєнб'єнфу і капітулювали. * У 1954 р. на Женевській конференції (міністри закордонних справ КНР, США, Великобританії, Франції, СРСР; делегації ДРВ, королівських урядів Камбоджі, Лаосу, Південного В'єтнаму) було обговорено питання щодо врегулювання в Індокитаї, прийняте рішення поважати суверенітет, незалежність держав Індокитаю, не допускати втручання в їх внутрішні справи. У В'єтнамі було встановлено демаркаційну лінію, що проходила по 17-й паралелі. * Делегації ДРВ і Південного В'єтнаму Женевські угоди 1954 р. не підписали.
<p><i>Національно-визвольна війна в Індонезії</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * До 1946 р. на теренах Індонезії знаходились англійські війська; потім були введені війська Нідерландів. * Уряд Нідерландів оголосив про намір утворити «Індонезійську співдружність», але народ Індонезії вимагав надання суверенітету. * У 1947 р. Нідерланди починають воєнні дії проти національно-визвольних сил Індонезії. Рада Безпеки ООН зажадала від Нідерландів припинити воєнні дії. * Після припинення воєнних дій розпочались збройні сутички між прибічниками президента Сукарно і прибічниками комуністів. У 1948 р. Нідерланди відновили воєнні дії в Індонезії, що тривали до 1949 р. * У 1949 р. Нідерланди під тиском ООН, міжнародної громадськості, зважаючи на розмах національно-визвольного руху, надають Індонезії незалежності.

Отже, у Південно-Східній Азії утворилися нові незалежні держави: В'єтнам, Південний В'єтнам, Лаос, Камбоджа, Індонезійська республіка. Подальша ж історія цих держав склалася драматично: незалежність не принесла миру й процвітання народам цього регіону.

Індокитай у 1955 – кінці 90-х років

<p>Американо-в'єтнамська війна (1965 – 1973 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> * ДРВ не визнала створеної за сприяння США на півдні В'єтнаму країни – Республіки В'єтнам (1955 р.). * ДРВ робить спроби здійснити комуністичний переворот у Республіці В'єтнам, у відповідь США збільшують чисельність американських військ на півдні країни. * Політику ДРВ підтримували Китай і СРСР. * У Республіці В'єтнам почалась громадянська війна між прибічниками комунізму і прибічниками буржуазного шляху розвитку (1963 р.), ДРВ надала воєнну допомогу прокомуністичним силам Республіки В'єтнам. * Відбувся «Тонкінський інцидент» (1964 р.): торпедні катери ДРВ атакували воєнні кораблі США у Тонкінській затоці. * У 1964 – 1973 рр. США систематично бомбардували ДРВ (7,8 млн тонн бомб), застосовували напалм, отруйні речовини, кулькові бомби тощо. * З 1965 р. СРСР і КНР надають ДРВ воєнну, матеріальну, дипломатичну допомогу, вимагають припинити агресію США. * З 1969 р. США почали виведення військ з В'єтнаму. У Південному В'єтнамі перемогли прокомуністичні сили. Влада перейшла до рук Тимчасового революційного уряду (до 1975 р. він контролював всю територію В'єтнаму). * У 1973 р. в Парижі були підписані угоди щодо припинення війни у В'єтнамі. * У 1976 р. ДРВ і Південний В'єтнам об'єдналися в єдину державу – Соціалістичну Республіку В'єтнам (СРВ).
<p>Громадянська війна у Лаосі і Камбоджі</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Громадянська війна в Лаосі і Камбоджі точилася до 1975 р. * В 1975 р. у Лаосі до влади прийшла марксистська Народно-революційна партія, яка виголосила Лаоську Народно-демократичну Республіку. * У 1975 р. у Камбоджі до влади прийшли «червоні кхмери» під проводом лідера Компартії Пол Пота, що виголосив утворення Демократичної Кампучії*.
<p>Диктатура Пол Пота</p>	<ul style="list-style-type: none"> * З метою побудови «соціалізму» у найкоротший термін уряд Кампучії встановив найжорстокішу диктатуру: країна була перетворена у суцільний концентраційний табір; планомірно здійснювався геноцид кампучійського народу; міське населення було переселене у сільську місцевість; знищена практично вся інтелігенція; введено тяжку примусову працю у «комунах»; «комуни» створювалися за віком і статтю, що руйнувало сім'ї; знищувалась техніка, верстати, устаткування; за роки диктатури загинуло 40% населення країни – 3 (чи навіть більше) млн чоловік. * У 1979 р. в'єтнамські війська окупували Кампучію, скинули диктатуру Пол Пота. До 1989 р. в'єтнамські війська знаходились у Кампучії. Весь цей час в тут не припинялася громадянська війна.
<p>Вирішення «камбоджійської проблеми»</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Після виведення в'єтнамських військ з Кампучії врегулювання внутрішньополітичної обстановки здійснювалось при посередництві ООН. * ООН сприяла підписанню Паризької угоди 1991 р., в якій всі ворогуючі політичні сили Кампучії (окрім «червоних кхмерів») зобов'язалися у 1993 р. провести вибори у Національні збори країни. * На виборах перемогу здобула королівська партія – партія Н. Сіанука. * Народна партія Кампучії здобула на виборах 40% голосів, її лідер Хун Сен став активним учасником боротьби за владу (у 1997 р. він фактично встановив військовий контроль над країною). * Після виборів Кампучію було виголошено монархією. * «Червоні кхмери» продовжили збройну боротьбу з надзвичайною жорстокістю. (У 1998 р. Пол Пот був захоплений в полон і відданий до суду, а його «армія» почала поступово роззброюватися, припиняти бойові дії.)

* З 1976 р. офіційна назва Камбоджа.

Реформи у СРВ	<ul style="list-style-type: none"> * Реформи почалися у 1986 р. У ході реформ були скасовані обмеження на утворення приватних підприємств, селяни отримали право вільного продажу сільгосппродукції, припинено примусове кооперування. * Приділена увага розвитку міжнародної торгівлі. * Реформи дещо поліпшили економічне становище В'єтнаму, але рівень розвитку країни і рівень життя населення лишився низьким.
----------------------	---

Таблиця 50

Індонезія у 1950 – кінці 90-х років

1950 – 1960 рр.
<ul style="list-style-type: none"> * Формується авторитарний режим президента Сукарно. * Призупинена дія конституції. * Обмежена діяльність політичних партій і парламенту. * Проводяться реформи у дусі «індонезійського соціалізму».
1965 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Здійснено спробу державного перевороту під проводом ЦК КПІ, що завершилась провалом. * В країні встановлено воєнну диктатуру, терор, масові порушення прав людини.
1968 р.
<ul style="list-style-type: none"> * Президентом країни став генерал Сухарто (Сукарно був звільнений з посади президента і голови уряду).
1968-ий – кінець 90-х років
<ul style="list-style-type: none"> * Новий уряд відмовився від побудови соціалізму. * Почали проводитися ринкові реформи. * Індонезія стала ініціатором створення АСЄАН, розширилися зв'язки із Заходом. * У 70 – 90-ті роки Індонезія досягла значних економічних успіхів (наприклад, прибуток на душу населення зріс у 4 рази, приріст національного продукту щорічно зростав на 7%). * У 1998 р. Індонезію (як і інші країни АСЄАН) охопила важка економічна криза. Виявилися факти величезної корупції, біля витоків якої знаходився Сухарто і його «родина». Режим Сухарто був скинутий масовими народними виступами. Економіка Індонезії була відкинута далеко назад.

Країни Близького та Середнього Сходу

в 1945-ому – 90-х роках

Близький та Середній Схід у повоєнний період – одна з «гарячих» точок планети. Держави цього регіону – Іран, Афганістан, Пакистан, Туреччина, Ізраїль, Ірак, інші арабські країни – не змогли досягти внутрішньої і міжнародної стабільності. Локальні війни, чвари, військові заколоти, громадянські війни стали частими явищами у цьому регіоні; вони несли горе і руйнування, страх і відчай народам, що мешкали тут.

Ситуація на Близькому та Середньому Сході практично всі повоєнні роки турбувала світову громадськість, яка вбачала у драматичному перебігу подій в цьому регіоні небезпеку нової великомасштабної війни.

Країни Близького та Середнього Сходу у 1945-ому – 90-х роках

Основні події	Хід, наслідки події
<p><i>Придушення сепаратистського руху в Ірані і зміцнення незалежності країни (1945 – 1946 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Після закінчення Другої світової війни на півночі Ірану розпочався рух за автономію Іранського Азербайджану та Іранського Курдистану, який підтримував СРСР. * На півдні Ірану Великобританія та Ірак спровокували арабський сепаратистський рух, спрямований на утворення незалежної держави Хузистан. * У 1946 р. уряд Ірану придушив сепаратистський рух і розпочав націоналізацію іноземних компаній (у першу чергу Англо-іранської нафтової компанії). * Голова уряду Ірану М. Мосаддик зміг відстояти право на націоналізацію у Раді Безпеки ООН (1949 р.). (У 1953 р. після державного перевороту в Ірані М. Мосаддика було заарештовано, засуджено, усунуто з посади.)
<p><i>Арабо-ізраїльські війни</i></p> <p><i>Причини</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1947 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про утворення у Палестині двох держав – єврейської та арабської. * Арабські країни (Єгипет, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Судан, Сирія, Ліван, Йорданія та ін.) не визнали рішення ООН про утворення єврейської держави. Виникли гострі суперечки щодо кордонів Ізраїлю. СРСР, США, Великобританія, Франція та інші держави визнали Ізраїль. * Таким чином виникла «<i>близькосхідна проблема</i>». Між євреями та арабами розпочалися збройні сутички, а потім і перша арабо-ізраїльська війна.
<p><i>Перша арабо-ізраїльська війна (1948 – 1949 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1948 р. було утворено єврейську державу Ізраїль. Сусідні арабські держави розпочали війну проти Ізраїлю. Король Йорданії прийняв рішення приєднати Центральну Палестину, що увійшла до складу Ізраїлю. * Армія Ізраїля, що розгорнула наступ, увійшла до Єгипту. * За сприяння ООН у 1949 р. було досягнуто угоди про перемир'я. Ізраїль закріпив за собою частину земель, що призначалися палестинцям; інші землі опинилися під владою Йорданії (західний берег ріки Йордан) і Єгипту (сектор Газа).
<p><i>Друга арабо-ізраїльська війна (1956 – 1957 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1956 р. Єгипет виголосив про націоналізацію Суецького каналу. У відповідь на це Великобританія, Франція, Ізраїль почали війну проти Єгипту. * За сприяння ООН у 1957 р. воєнні дії були припинені; з Єгипту виведені англо-французькі та ізраїльські війська. * Війська ООН були дислоковані у прикордонній зоні до 1967 р.
<p><i>Третя арабо-ізраїльська війна (1967 – 1970 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1967 р. ізраїльська армія розпочала превентивний наступ на територію Єгипту, Сирії, Йорданії. * Війна продовжувалась до 1970 р. * Ізраїль окупував сектор Газа, Синайський півострів, арабську частину Єрусалиму, західний берег ріки Йордан, Голанські висоти. * Країни Східної Європи (крім Румунії) та СРСР розірвали дипломатичні відносини з Ізраїлем.

<p><i>Четверта арабо-ізраїльська війна (1973 – 1979 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Війна розпочалась у 1973 р. нападом Єгипту на Ізраїль. * У війні на боці Єгипту виступили Сирія, Йорданія, Ірак, Саудівська Аравія. * Війна завершилась у 1978 р. при посередництві США. * У 1979 р. було підписано мирний договір між Ізраїлем та Єгиптом. Синайський півострів був повернений Єгипту. * Політика Єгипту викликала обурення в арабських країнах; вони виголосили економічний та політичний бойкот Єгипту (після вбивства у 1981 р. президента Єгипту А. Садата стосунки з арабськими країнами почали поліпшуватись). * Після підписання мирної угоди між Ізраїлем та Єгиптом ситуація на Близькому Сході продовжує лишатися напруженою. Протистояння Ізраїлю і арабських країн з численних питань (статус Єрусалиму, належність Голанських висот, сектора Газа, західного берега р. Йордан, військова присутність у Лівані Ізраїлю та Сирії, створення палестинської держави тощо) періодично веде до воєнних конфліктів, терористичних актів (останнє ускладнення ситуації на Близькому Сході відбулося у 2000 р.).
<p><i>Багдадський пакт 1955 р.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1955 р. між Іраком і Туреччиною був укладений договір (Багдадський пакт), до якого потім приєдналися Великобританія, Іран, Пакистан. Багдадський пакт започаткував створення воєнно-політичного блоку СЕНТО*. * Виголошення мети СЕНТО – протистояння «комуністичній загрозі». * З 1959 р. СЕНТО підпадає під вплив США, що підписали договори про співробітництво з Іраном, Пакистаном, Туреччиною (Ірак вийшов із СЕНТО у 1958 р.).
<p><i>Афгано-пакистанський конфлікт (1947 – 1948 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Конфлікт розпочався у 1947 р. * Причина конфлікту – суперечки щодо встановлення кордонів між Пакистаном та Афганістаном. * Оскільки кордон проходив через територію компактного проживання пуштунських племен (етнічна більшість Афганістану), пуштуни висунули вимогу утворити суверенну країну – Пуштуїстан. * Конфлікт було тимчасово врегульовано у 1948 р.
<p><i>Ісламська революція в Ірані (1978 – 1979 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Після повалення уряду Мосаддика Іран встав на прозахідний шлях розвитку, в країні почалися буржуазні реформи, що викликали опір з боку частини населення (особливо духівництва). * У 1978 р. в Ірані почалася революція, шах змушений був втекти з країни. * У 1979 р. в Ірані після проведення референдуму було виголошено Ісламську Республіку Іран, вища влада в якій належала духівництву та імаму Хомейні (після його смерті – його наступникам). Державна влада, згідно з конституцією, передавалася президенту, меджлису, уряду. * Іран після ісламської революції ліквідував втручання західних країн у свої внутрішні справи, принципом політики керівництва Ірану стала повна самостійність.
<p><i>Ірано-іракська війна (1980 – 1990 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Ірано-іракська війна відбулася у 1980 – 1990 рр. * Причина війни – територіальні та ідеологічні суперечки керівництва Ірану та Іраку (Ірак не схвалив Ісламську революцію в Ірані). * Воєнні дії розпочав Ірак на території Ірану. * Війна швидко набула кровопролитного характеру, широко застосовувались авіація, танки. * СРСР, США, Франція, Саудівська Аравія постачали ворогуючим країнам новітню зброю. Війна набула затяжного характеру, жодній із сторін не вдалося здобути вирішальної переваги. * При посередництві ООН бойові дії були припинені у 1988 р. У 1990 р. укладено мирний договір між Іраном і Іраком.

* Організація Центрального Договору (англ. Central Treaty Organization – CENTO).

<p><i>Режим С. Хусейна в Іраку (з 1979 р.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * До 1958 р. Ірак був фактично під повним контролем Великобританії. * У 1958 р. в Іраку була скинута монархія, прийнята конституція, згідно з якою Ірак виголошувався республікою. * У 1968 р. до керівництва країною прийшла партія Баас, яка ще у 50-ті роки вела боротьбу проти монархії. * У 1979 р. президентом Іраку стає активний член Баас – С. Хусейн. * С. Хусейн та його прибічники встановили в Іраку режим диктатури, особа Хусейна обожнювалась; він став лідером, вождем нації, її символом. * С. Хусейн організував проведення економічних реформ, які передбачали розвиток приватної власності. * У 1995 р. в Іраку було проведено референдум. Згідно з його результатами повноваження С. Хусейна були подовжені ще на 7 років.
<p><i>Війна у Кувейті (1990 – 1991 рр.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Ірак у 1990 р. здійснив вторгнення у Кувейт. Рада Безпеки, багато країн світу (навіть колишній союзник Іраку – СРСР) засудили дії Іраку. * У 1991 р. США та їх союзники (Франція, Великобританія, Сирія, Саудівська Аравія тощо) розпочали воєнні дії проти Іраку (повітряні удари, бойові дії на суші). * Війська Іраку змушені були відступити з Кувейту; при відступі вони завдали цій країні великих матеріальних та екологічних збитків. * Економіка Іраку була зруйнована війною та міжнародними санкціями (що не виправдано затягнулися), рівень життя населення різко погіршився.
<p><i>Квітневий (1978 р.) переворот в Афганістані</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 1945 – 1973 рр. Афганістан був монархією, однією з найбільш відсталих країн світу. * У 1973 р. внаслідок державного перевороту в Афганістані було встановлено республіку, розпочались економічні реформи. * Народно-демократична партія (утворена у 1965 р.) не підтримувала політику нового уряду, а у 1978 р. здійснила державний переворот, підтриманий СРСР. Президент країни М. Дауд був страчений. Почалось проведення соціалістичних реформ, що не були підтримані певною частиною населення. * У середині Народно-демократичної партії почалась боротьба за владу, партія розколотась на фракції – «Хальк» («Народ») і «Парчам» («Прапор»). * Президентом Афганістану став Н. Таракі (лідер фракції «Хальк»). * Пакистан (і США, що стояли за ним) надавав підтримку біженцям з Афганістану, на теренах Пакистану формувалися збройні загони моджахедів («борців за віру») для збройних вторгнень в Афганістан, встановлення ісламістської держави. * У вересні 1979 р. Н. Таракі був скинутий і знищений Х. Аміном – активним діячем фракції «Парчам». У грудні 1978 р. згідно з рішенням Політбюро ЦК КПРС до Кабулу були введені радянські війська. Х. Амін був вбитий. Керівництво країною перейшло до Б. Кармала. * До 1986 р. в Афганістані існував прорадянський режим, що спирався на радянські війська, змушені вести бойові дії проти сил опозиції, моджахедів.

**Виведення
радянських військ
з Афганістану**

- * Виведення радянських військ з Афганістану розпочалося у 1986 р.; у 1987 – 1988 рр. вживалися заходи щодо політичного врегулювання при посередництві ООН.
- * У 1989 р. виведення радянських військ з Афганістану було завершено, але керівництво країни, яке очолював Н. Наджибулла, не змогло зміцнити свою владу, в країні відновилося громадянська війна.
- * З 1994 р. у громадянській війні перевагу почало здобувати воєнно-політичне об'єднання талібів («шукачів»).
- * У 1999 р. таліби підпорядкували своїй владі весь Афганістан, встановили ісламську державу, у підвалини якої було закладено середньовічні принципи шариату (сукупність релігійно-етичних і правових норм ісламу, що спиралася на Коран і була розроблена у VII – XII ст.).
- * З 1999 р. таліби неодноразово порушували кордон з Таджикистаном, що викликало занепокоєння Росії (Росія дислокувала на кордоні Таджикистану з Афганістаном свої прикордонні війська).
- * На початку 2001 р. на теренах Афганістану були закриті всі представництва ООН як відповідь на масові порушення прав людини талібами.

Країни Африки

Після Другої світової війни розпочався процес *деколонізації Африки*. Вирішальним став 1960 р., що набув назву «року Африки». Саме в цей рік незалежність набули 17 країн континенту. Напередодні 1990 р. всі країни Африки стали незалежними.

Довгий час Африка була об'єктом суперництва СРСР і США. Провідні держави світу надавали африканським країнам економічну допомогу в обмін на обіцянку йти запропонованим шляхом розвитку (соціалістичним або капіталістичним).

Деякі африканські країни досягли певних успіхів у розвитку економіки (Алжир, Марокко, Єгипет, Ангола, Зімбабве, Південно-Африканська Республіка, Нігерія, Кенія), переважна частина – лишилися на вкрай низькому рівні розвитку.

Після розпаду СРСР інтерес до долі Африки катастрофічно зменшився, скоротилась допомога африканським країнам. Це сприяло загостренню внутрішньополітичного становища, виникненню хаосу і безладдя у певних регіонах «Чорного континенту».

Проблеми Африки у 90-ті роки

Проблеми	Факти
<p><i>Голод, хвороби, екологічні катастрофи</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Близько 150 млн жителів Африканського континенту голодують. * Щодобово тут від голоду вмирають кілька тисяч людей. * Деякі регіони Африки перетворилися на зону масової загибелі населення від голоду (Африканський Ріг, Східна Африка, Центральна Африка). * Медичну допомогу, лікувальні препарати не отримує 70% населення африканських країн. * Кожний п'ятий житель Африки інфікований СНІДом. У ряді районів Тропічної Африки ВІЛ-інфікованим є все населення. * Безперервно розширюється зона пустелі, з сільськогосподарського обороту щорічно виводиться значна кількість земель. * У Тропічній і Південній Африці середня тривалість життя складає 30 – 40 років.
<p><i>Економічна, соціально-політична, культурна відсталість</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Частка Африки в обсязі світової торгівлі складає 3%. * Значна частина країн мають вкрай низький рівень розвитку економіки. * Середній показник виробництва продукції на душу населення у 15 – 20 разів нижче, ніж у розвинутих країнах. * Близько 80% населення Африки – неписьменні, нездатні оволодіти сучасними професіями, засвоїти соціально-політичні норми, загальноприйняті у розвинутих країнах.
<p><i>Внутрішньополітична нестабільність (воснні перевороти; громадянські війни; етнічні конфлікти)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Продовжились багаторічні громадянські війни у Сомалі, Анголі, Мозамбіку. * Поширеним явищем стала міжплеменна різанина – у Сомалі (1991 р.), Руанді (1994 р.), Уганді (1996 р.) тощо. * Посилилась терористична діяльність, зокрема в Алжирі, Конго тощо.

Тема 7.

Країни Латинської Америки

Після Другої світової війни у деяких країнах Латинської Америки прискорився економічний розвиток (Мексика, Чилі, Венесуела, Колумбія, Бразилія, Аргентина). Головною причиною цього прискорення був підвищений попит на сільськогосподарську продукцію цих країн, а також заходи щодо державного регулювання економіки, протекціонізм. Внутрішньополітичне становище латиноамериканських країн довгий час було нестабільним, боротьба за владу між різними політичними силами вела до воєнних заколотів, встановлення диктатур. Низький рівень життя більшої частини населення сприяв посиленню страйкового руху, а збереження поміщицького землеволодіння – латифундій, малоземелля селян спричиняло заворушення.

Країни Латинської Америки стали об'єктом боротьби великих держав за вплив у цьому регіоні, але географічне становище сприяло посиленню позицій США. Зо всіх латиноамериканських країн тільки на Кубі встановився прорадянський режим, що зберігається й досі.

США активно втручались у долю латиноамериканських країн весь повоєнний період. Це втручання набувало різних форм (економічна допомога, воєнні інтервенції, політичний тиск, підризна діяльність тощо). Як серед наших істориків, так і серед латиноамериканських вчених і політиків немає однозначної думки щодо питання про роль США та СРСР у Латинській Америці.

У книгах і часописах ви можете зіткнутися з різними точками зору. Безперечно одне: Латинська Америка намагається подолати труднощі і встати на шлях прогресу і демократії.

Таблиця 53

Країни Латинської Америки (1945-ий – 90-ті роки)

Основні події	Хід, наслідки події
Міжамериканська конференція у Мехіко (1945 р.)	* На конференції був прийнятий акт, що виголошував про те, що будь-який акт агресії проти будь-якої латиноамериканської країни буде розглядатися як акт агресії проти всіх держав, що підписали цей документ.
Конференція у Ріо-де-Жанейро (1947 р.)	* На конференції було укладено Міжамериканський договір про взаємну оборону Західної півкулі.
Міжамериканська конференція у Боготі (1948 р.)	* На конференції створено Організацію американських держав (ОАД), мета якої полягала у розвитку співробітництва країн-учасниць у воєнній, економічній, культурній сферах. * Прийнято Декларацію про захист демократії (від комунізму).
Повалення диктаторських режимів	* Повалення диктаторських режимів почалося у другій половині 50-х років (Перу, 1956 р.; Колумбія, 1957 р.; Венесуела, 1958 р.; Куба, 1959 р.). * У 60-ті роки у ряді країн Латинської Америки відбулися воєнні перевороти, утворилися диктатури (Еквадор, Гватемала, Гондурас, Домініканська республіка, Бразилія). * У 80 – 90-ті роки в країнах Латинської Америки розгортається боротьба за політичні реформи, демократію, наслідком якої стало скасування воєнних диктатур або їх повалення у ході революцій, громадянських війн (наприклад, у Болівії, 1982 р.; Аргентині, 1983 р.; Уругваї, 1984 р.; Бразилії і Гватемалі, 1985 р.; Чилі і Парагваї, 1989 р.; Нікарагуа, 1990 р. та ін.).
Посилення впливу США у регіоні	* Збільшуються інвестиції США в економіку країн Латинської Америки. * У 1961 р. прийнята програма економічної допомоги США країнам Латинської Америки до 1971 р. («Союз заради прогресу»). * Зміцнення керівної ролі США в ОАД. * Зростає воєнне втручання США у внутрішні справи країн Латинської Америки (підтримка державних переворотів у Перу, Венесуелі, Колумбії наприкінці 40 – 50-х років; Бразилії у 1964 р.; Чилі у 1973 р.; проведення «жорсткого курсу» з 1965 р., що включав в себе збройну інтервенцію США в Домініканську республіку (1965 р.), Гренаду (1983 р.), Панаму (1989 р.) з метою сприяння встановленню демократії у цих країнах. * Активізувалась діяльність ЦРУ (Центрального розвідувального управління) США, спрямована на підризу ситуації у латиноамериканських країнах, міжнародна і внутрішня політика яких не відповідала інтересам США (Чилі, Куба, Нікарагуа).

<p><i>Комуністичні (соціалістичні) режими</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * У 40 – 60-ті роки у ряді країн Латинської Америки відбувається боротьба за встановлення комуністичних режимів (Гватемала, Аргентина, Перу, Болівія, Колумбія, Коста-Ріка, Уругвай, Еквадор), що знаходила підтримку СРСР, Китаю, а з 1960 р. – Куби. * США надають допомогу тим політичним силам і військовим формуванням, що виступали проти комуністів. * У 1959 р. на Кубі відбувається національно-визвольна революція, що веде до встановлення соціалістичного ладу. СРСР надає Кубі економічної та дипломатичної підтримки. * В 1970 – 1973 рр. у Чилі конституційним шляхом (внаслідок вільних виборів) було встановлено владу лівого блоку на чолі з президентом С. Альєнде. Починаються соціалістичні перетворення. У 1973 р. за підтримки США цей режим було ліквідовано (президент С. Альєнде загинув під час воєнного перевороту), встановлено диктатуру генерала А. Піночета (до 1990 р.). * У 1979 р. в Нікарагуа внаслідок громадянської війни до влади прийшов фронт національного визволення імені Сандіно, який скинув диктатуру Сомоси і почав проводити соціалістичні реформи. У 1990 р. внаслідок громадянської війни влада в країні перейшла до уряду В. Чаморо (обрана президентом на вільних виборах). * На довгий час встановити комуністичний режим вдалось тільки на Кубі. Беззмінний (з 1959 р.) керівник Куби – Ф. Кастро – єдиний з політиків, що не переглянув після розвалу СРСР власного позитивного ставлення до соціалізму як єдино правильного шляху розвитку людства. У 90-ті роки на Кубі формується опозиція режиму, загострюється внутрішньополітичне становище.
<p><i>Інтеграція: координація економічної політики; утворення вільних зон торгівлі; співробітництво</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Процес інтеграції розвивається весь повоєнний період. * У 1960 р. було створено Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (з 1980 р. – Латиноамериканська асоціація інтеграції – ЛАІ), членами якої стали 11 країн; у 1961 р. – Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР). * У 1975 р. створено латиноамериканську економічну систему – союз 26 країн. * У 1991 р. Аргентина, Бразилія, Уругвай, Парагвай підписали угоду про створення спільного ринку країн півдня Америки (МЕРКОСУР). * У 1992 р. утворено Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА). До неї увійшли США, Канада, Мексика.
<p><i>Деколонізація</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * На початку 80-х років у Латинській Америці завершується процес деколонізації – Гайана, Суринам, Тринідад і Тобаго, Ямайка та інші країни набувають незалежності. У Латинській Америці залишилось єдине колоніальне володіння – Фолклендські (Мальвінські) острови, що належать Великобританії; на них претендує Аргентина.
<p><i>Гострі проблеми 90-х років</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> * Уповільнення темпів економічного розвитку, зростання безробіття, інфляції, злиднів навіть у найрозвинутіших країнах: Бразилії, Аргентині, Мексиці. * Посилення корупції, мафії, створення нелегальних виробництв (особливо часто наркотиків; яскравий приклад – Колумбія). * Після розпаду СРСР Куба – єдина соціалістична країна регіону – залишилась без економічної підтримки, внаслідок чого економічна і внутрішньополітична ситуація в країні складна.

Тема 8.

Міжнародні відносини

При вивченні цієї теми вам необхідно згадати факти і події щодо міжнародного життя, мова про які йшла у попередніх темах. Таблиця 54 допоможе вам узагальнити, впорядкувати знання, набуті на попередніх уроках з новітньої історії.

Таблиця 54

Розвиток міжнародних відносин (1946 – 2000 рр.)

Основні події	Можливі причини
1946 – 1955 рр. (конфронтація, «холодна війна»)	
<ul style="list-style-type: none"> * Початок «холодної війни» (ідеологічні розбіжності між СРСР і США та їх союзниками, особливо з питання щодо встановлення комуністичних режимів у світі, пропагандистська війна, загрози застосування воєнної сили; створення воєнних блоків (НАТО, Варшавський Договір, СЕНТО, СЕАТО), конфлікти з питань щодо післявоєнного розвитку Німеччини, утворення ФРН і НДР; національно-визвольні рухи у Кореї, Китаї, Індокитаї; проведення підривної, розвідувальної діяльності; суперництво в економіці, відмова від співробітництва, прагнення завдати економічних збитків одне одному тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> * Відсутність у керівництва США і СРСР щирих намірів здійснювати на практиці мирне співіснування двох різних систем – капіталістичної та соціалістичної. * Невідповідність ідеї мирного співіснування реальним політичним і економічним інтересам країн, що були втягнуті у «холодну війну»; небажання поставити власні інтереси в залежність від загальних – збереження миру. * Надія керівництва провідних країн здобути «перемогу» у «холодній війні».
<ul style="list-style-type: none"> * Політика «холодної війни» змінилася більш конструктивною, спрямованою на мирне врегулювання міжнародних проблем. 	<ul style="list-style-type: none"> * Ядерна зброя, що була у США та СРСР, зробила неможливою перемогу в безпосередньому воєнному конфлікті. * Політика «холодної війни» постійно погрожувала миру, провокувала воєнні конфлікти. * «Холодна війна» спонукала до гонки озброєнь, сприяла доведенню її до абсурду: кількість зброї стрімко зростала кожен рік. * США і СРСР частково визначилися у зонах свого впливу в повоєнному світі, зрозуміли безперспективність «перекроїти» їх по-іншому. * Сформувався широкий міжнародний рух – Рух прибічників миру (1949 р.), 72 країни світу взяли у ньому участь, було утворено Всесвітній конгрес прибічників миру. Постійний комітет Всесвітнього конгресу (з 1950 р. – Всесвітня Рада Миру). Рух прибічників миру звертався до різних ненасильницьких методів боротьби за мир (демонстрації, пікети, звернення, маніфести тощо). З 1950 р. з'являються нові громадські організації прибічників миру, проводяться конгреси, асамблеї миру, наприклад, в Хельсінкі (1955 р.).

1956 – 1970 рр. (спроби переходу від «холодної війни» до співробітництва)	
<p>* Докладались зусилля щодо мирного вирішення великих міжнародних проблем (мирне врегулювання в Індокитаї, на Близькому Сході, в Європі – з питання визнання ФРН і підписання мирного договору з Австрією тощо).</p>	<p>* Відбувається внутрішньополітична демократизація у СРСР, яка позитивно впливає і на міжнародну політику країни, ставлення капіталістичного світу до СРСР.</p> <p>* Політика США стає більш гнучкою і компромісною.</p>
<p>* Починається процес роззброєння (у 1960 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про роззброєння; у 1963 р. було підписано Договір про заборону випробувань ядерної зброї у трьох сферах).</p>	<p>* Наявність у розвинутих країн світу величезної кількості зброї.</p> <p>* Економічна недоцільність продовження гонки озброєнь.</p> <p>* Реальна небезпека для всього світу, яку створювали величезні арсенали зброї, особливо ядерної.</p> <p>* Зміцнення і розширення Руху прибічників миру (конгреси у Стокгольмі, 1958 р.; Москві, 1962 р.; Хельсінкі, 1965 р.; Берліні, 1969 р.); створення Пагуошського руху за мир, 1957 р.</p> <p>* Створення у 1961 р. Руху неприєднання. Рух неприєднання згуртував країни Азії та Африки, що не приєдналися до жодного з воєнних блоків та вели боротьбу за мир і роззброєння.</p>
<p>* Процес переходу до політики взаєморозуміння і співробітництва неодноразово переривається конфліктами (з питань врегулювання на Близькому Сході, у В'єтнамі; Карибська криза, Берлінська криза тощо).</p>	<p>* Наявність у двохполюсному світі суперечностей, поступка у вирішенні яких відбивалася на національних інтересах країни (тобто зменшувала її вплив у сфері інтересів). Як правило, такі суперечності вирішувались за допомогою компромісу тільки тоді, коли реальною ставала загроза воєнного конфлікту.</p>

1970 – 1985 рр. (спроба здійснити курс на розрядку міжнародної напруженості)

<p>* Вирішені численні гострі проблеми (нормалізація відносин ФРН, НДР, СРСР; врегулювання проблеми Західного Берліна; воєнного конфлікту Греції та Туреччини у 1974 р.; підписані радянсько-американські договори 1972 – 1979 рр. по скороченню озброєнь, в тому числі ОСО-1 та ОСО-2; заходи щодо усунення війни і контролю за озброєннями; закінчено війну у В'єтнамі тощо).</p> <p>* Скликана Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі (1973 – 1975 рр.). В ній взяли участь 33 європейські країни, США, Канада. В Заключному акті Наради країни-учасниці зобов'язалися вирішувати міжнародні проблеми мирним шляхом, визнавали непорушність повоєнних кордонів у Європі, необхідність слідувати ідеалам демократії, розвивати співробітництво.</p> <p>Країни-учасниці Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі прийняли рішення про створення постійної Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ). Припинили існування воєнні блоки СЕАТО (1977 р.) і пізніше СЕНТО.</p>	<p>* Економічна криза 1973 – 1975 рр. примусила країни Заходу зосередитися на внутрішніх проблемах.</p> <p>* Склалася і зміцніла дієва міжнародна опозиція політиці конфронтації, розпалювання конфліктів (ООН, ОБСЄ, Рух прихильників миру тощо).</p> <p>* Захід і Схід досягли паритету озброєнь.</p>
<p>* Перехід до політики конфронтації у другій половині 70-х років (конфронтація з питань революцій у Чилі, Ефіопії, Нікарагуа; втручання СРСР у ситуацію в Афганістані, намагання США і СРСР утвердити свій вплив у цих та інших країнах Латинської Америки, Африки, Європи, нарощування озброєнь (розміщення у 1979 р. ракет середнього радіусу дії «СС-20» на західних кордонах СРСР; в 1983 р. – «крилатих ракет», ракет «Першинг-2» у Великобританії, Бельгії, ФРН, Італії згідно з рішенням НАТО. Відновилася ідеологічна війна, а потім і «холодна війна».</p>	<p>* Подальший розвиток національно-визвольного руху в країнах «третього» світу створив ситуацію «необхідного» вибору для США і СРСР (та їх союзників): чи лишатися нейтральними і втратити сферу впливу, чи втручатися у внутрішні справи цих держав, зміцнювати там свій вплив.</p> <p>* Зростання впливу СРСР на міжнародній арені непокоїло Захід; воно порушувало паритет в системі міжнародних відносин, що склалися між Сходом і Заходом.</p> <p>* Політика СРСР (як і США) ставала більш жорсткою, безкомпромісною, тому що спиралася на потужний економічний потенціал.</p>
<p>* Загострення міжнародної обстановки в першій половині 80-х років (погіршення радянсько-американських відносин; засудження з боку США придушення робітничого руху у Польщі в 1981 р.; посилення втручання СРСР в Афганістані; засудження з боку СРСР військового втручання США у внутрішні справи Гренади, Нікарагуа, у війну Іраку і Ірану; гонка озброєнь, початок робіт по створенню СОІ, відмова СРСР від участі у переговорах по роззброєнню, відмова США ратифікувати договір ОСО-2 та багато іншого).</p>	<p>* Політика розрядки не була незворотною, тому що глибинні суперечності між Заходом і Сходом зберігалися.</p> <p>* Подальша гонка озброєнь, поява нових видів озброєнь створювали ілюзію, що воєнне суперництво може завершитися перемогою, тобто ліквідацією паритету в озброєннях, який встановився у 70-ті роки.</p>

1985 – 2000 рр. (завершення «холодної війни»)

<p>* Крах двохполюсної системи (утвердження лідерства США, вихід із сфери впливу СРСР (Росії) країн Східної і Центральної Європи, скасування Варшавського Договору, розширення НАТО, орієнтація багатьох колишніх республік СРСР, що стали незалежними країнами, на співпрацю з Заходом, в тому числі з ЄС і НАТО).</p>	<p>* Розвалення СРСР (1991 р.). * Демократичні революції в країнах Східної і Центральної Європи, в колишніх республіках СРСР (в тому числі і в Росії), у ході яких були повалені комуністичні уряди, які багато років проводили політику «холодної війни». * До влади прийшли політичні сили, готові припинити «холодну війну».</p>
<p>* Формування нової світової системи – глобальної (безперешкодний розвиток західної соціально-економічної моделі; поглиблення взаємозалежності країн світу, процесів інтеграції; посилення впливу США і НАТО на вирішення всіх міжнародних проблем).</p>	<p>* Руйнація двохполюсної системи світу. * Інтеграційні процеси, що стали підготовчим етапом глобалізації.</p>
<p>* Рішення деяких гострих міжнародних проблем (радянсько-американські договори про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, 1985 р.; договір про ліквідацію ракет середнього радіуса дії – «СС-20» і крилатих ракет 1987 – 1988 рр.; виведення радянських військ з Афганістану, НДР, 1989 р.; підписання договорів щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь СТАРТ-1, 1991 р.; СТАРТ-2, 1993 р.; утворення Загальної постійної ради «Росія – НАТО» з питань європейської безпеки, 1997 р. тощо).</p>	<p>* Зміна міжнародної політики СРСР у зв'язку з приходом до влади нового керівництва під проводом М. Горбачова. * Миротлюбні зусилля всіх країн і громадських організацій.</p>

Людство знаходиться зараз на початку історичного шляху, на якому вирішальне значення матиме процес глобалізації. До чого призведе глобалізація? Це питання, на яке зможе відповісти тільки Майбутнє. Вчені всього світу вивчають процес глобалізації, розробляють прогнози, політичні програми. Звертаючись до спеціальних часописів, іншої літератури, «мандруючи» по Інтернеті, ви зможете ретельніше ознайомитися з цією проблемою.

Тема 9.

Культура зарубіжних країн у другій половині ХХ ст.

У другій половині ХХ ст. відбуваються глибокі зміни у житті більшості народів Землі. Ці зміни були пов'язані з прискоренням процесу урбанізації, науково-технічною революцією, глобалізацією всіх сфер життя суспільства.

В другій половині ХХ ст. відбувається розквіт науки, підвищується її роль у вирішенні глобальних проблем сучасності. Нові засоби передачі і обробки інформації зблизили країни і народи, але роз'єднали людей. Тому дедалі значущим стає погляд на культуру як мету соціально-економічного прогресу, як засіб зміцнення загальнолюдських цінностей. Саме така концепція культури була покладена ЮНЕСКО* в основу Всесвітнього десятиріччя розвитку культури (1988 – 1997 рр.).

Таблиця 55

Розвиток освіти у другій половині ХХ ст.

- * Відбувалося усвідомлення вирішальної ролі освіти у суспільному розвитку.
- * Освітянська сфера стає частиною внутрішньої політики багатьох країн світу.
- * Реформування освіти з метою її демократизації, подолання неписьменності, приведення у відповідність рівня освіти населення до суспільних потреб.
- * Подальше розширення мережі навчальних закладів всіх рівнів, розвиток традиційних ланок навчання, поява принципово нових видів навчальних закладів.
- * У 60 – 70-ті роки виникає криза освіти, пов'язана з розподілом західної школи на елітарну і масову, з низькою якістю підготовки школярів.
- * До кола провідних країн у розвитку освіти (країни «сімки», соціалістичні країни) у 70 – 90-ті роки увійшли Південна Корея, Тайвань, Сингапур, Малайзія.
- * Зростало фінансування освіти у розвинутих країнах.
- * Набуває розвитку комп'ютеризація освіти; з 80-х років у розвинутих країнах приймаються закони щодо обов'язкового вивчення обчислювальної техніки і основ інформатики.
- * Зростала роль Інтернету у розвитку освіти і самоосвітньої діяльності населення розвинутих країн.
- * Посилилась інтеграція освіти на регіональному та світовому рівні.
- * Зберігалася та відтворювалась неписьменність у нових поколіннях громадян, що мешкали у країнах Азії, Африки та Латинської Америки.

Таблиця 56

Науково-технічна революція

Сутність НТР	Основні напрямки її розвитку
<ul style="list-style-type: none"> * Науково-технічна революція (НТР) – процес якісних змін у техніці і технології виробництва, в організації праці і управлінні господарством, у самій трудовій діяльності людини, що відбувається на засадах використання здобутків науки у процесі виробництва.	<ul style="list-style-type: none"> * Впровадження нових матеріалів із заданими властивостями у виробництво і побут. * Використання атомної енергії, розвиток атомної енергетики. * Вихід у космічний простір, розвиток ракетно-космічної техніки. * Впровадження ЕОМ, комп'ютеризація виробництва, управління, транспорту, побуту; автоматизація виробництва, впровадження «безлюдних» технологій.

* ЮНЕСКО (UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – Організація Об'єднаних Націй з питань науки, освіти, культури; була утворена в листопаді 1945 р.

Найважливіші досягнення науки у другій половині XX ст.

Розвиток природничих наук і медицини	
	1945 р.
* 6 серпня – скинуто атомну бомбу на місто Хіросіму (Японія); загинуло 140 тис. чол.	
* 9 серпня – скинуто атомну бомбу на місто Нагасакі (Японія); загинуло 75 тис. чол.	
* 16 серпня – здійснено перший експериментальний вибух атомної бомби (США).	
	1946 р.
* Радянський біолог І. Шмальгаузен розробив теорію нової інтегрованої форми природного відбору – стабілізуючого відбору.	
	1947 р.
* Радянський астроном В. Амбарцумян відкрив новий тип зоряних систем – зоряні асоціації – і довів, що зореутворення у Всесвіті триває.	
	1948 р.
* Н. Віннер видав книгу «Кібернетика, або Управління і зв'язок у тварині і машині».	
* Американські фізики У. Браттейн, Дж. Бардін, У. Шоклі створили <i>транзистор</i> .	
* Угорський фізик Д. Габор сформулював принципи <i>голографії</i> .	
	1952 р.
* Здійснено перший термоядерний вибух (США), розпочаті роботи над керованою термоядерною реакцією (СРСР).	
	1953 р.
* Американський біохімік Дж. Уотсон і англійський фізик Ф. Крік відкрили структуру ДНК.	
	1954 р.
* Введена в дію перша атомна електростанція у місті Обнінську (СРСР).	
	1957 р.
* У місті Дубна (СРСР) вступив у дію великий прискорювач елементарних частинок – <i>синхрофазотрон</i> .	
* З космодрому Байконур здійснений запуск першого в світі штучного супутника Землі (С. Корольов). <i>Радянський Союз відкрив епоху освоєння космосу людством</i> .	
* Увійшло до ладу перше мирне судно з атомним двигуном – криголам «Ленін» (СРСР).	
	1958 р.
* Американські фізики Ч. Таунс і А. Шавлов теоретично обґрунтували конструкцію і принцип роботи <i>лазера</i> (посилювача світла за допомогою примусового випромінювання).	
	1960 р.
* Неудала спроба американського астронома Ф. Дрейка прийняти сигнали позаземних цивілізацій від найближчих зірок.	
	1961 р.
* Перший політ у космос громадянина СРСР Ю. Гагаріна, що тривав 1 годину 48 хвилин.	
	1962 р.
* Перші зразки промислових роботів «Версатрон» і «Юнімейт» (США).	
* Масовий випуск інтегральних мікросхем.	
	1963 р.
* Американський астроном М. Шмідт відкрив <i>квазари</i> .	
	1964 р.
* На геостаціонарну орбіту виведений перший супутник зв'язку (США).	
	1965 р.
* Відкрито космічне реліктове випромінювання, що підтвердило «гарячу модель» походження Всесвіту 18 – 20 млрд років тому.	
* В СРСР отриманий синтетичний ізопреновий каучук.	
	1967 р.
* Південноафриканський хірург К. Бернар у Кейптауні вперше здійснив операцію по пересадці серця людині.	
* Англійський астроном Е. Хьюїш та його аспірантка Дж. Белл відкрили <i>пульсари</i> .	

1969 р.
* Громадяни США Н. Армстронг і Е. Олдрін вперше ступили на поверхню Місяця.
* У США започатковано територіальну комп'ютерну інформаційну мережу APRANET, розвиток якої привів до виникнення Інтернету.
1971 р.
* Створена перша орбітальна станція «Салют» (СРСР).
1975 р., серпень
* Спільний політ і стиковка космічних кораблів «Аполлон» (США) і «Союз» (СРСР).
1976 р.
* Американські техніки С. Возняк і С. Джобс створили персональний комп'ютер «Еппл» («Яблуко»).
1978 р.
* На Землі повністю знищені збудники такої хвороби, як чорна віспа.
1981 р.
* Запуск першого космічного корабля багаторазового використання «Шаттл» (США), аналогічний корабель був запущений в СРСР у безпілотному режимі у 1987 р.
1982 р.
* Зафіксований перший випадок захворювання СНІДом, що набув назви «чума ХХ століття».
1986 р.
* Аварія на Чорнобильській АЕС (СРСР, Україна).
* Вибух багаторазового космічного корабля «Челленджер» і загибель екіпажу з шести чоловік (США).
1989 р.
* Космічні апарати, запущені у 1972 – 1973 р., вийшли за межі Сонячної системи (США).
1998 р.
* У Великобританії вперше клонована вівця Доллі (отриманий біологічно тотожний організм).
2000 р.
* Нобелівську премію за розробку матеріалів для оптико-електронних систем присуджено Ж. Алфьорову (Росія).

Таблиця 58

Роль науки у вирішенні глобальних проблем сучасності

- * В останній третині ХХ ст. перед людством виникли **глобальні проблеми**, що зачіпали інтереси не тільки окремих країн чи регіонів, але й людства в цілому.
- * До числа глобальних належать:
  - екологічні проблеми;
  - воєнно-політичні проблеми;
  - соціально-економічні проблеми.
- * Розширився вплив людства на природу, набув руйнівного характеру (проблеми відходів і забруднень; глобальне потепління – «парниковий ефект», кислотні дощі; збіднення біосфери).
- * Сформульовано концепцію «стійкого розвитку» (1992 р., Ріо-де-Жанейро).
- * Гонка озброєнь – загроза миру і життю на Землі.
- * Сформульована концепція «ядерної зими» як наслідку можливого ядерного конфлікту (М. Моїсеєв, СРСР; К. Саган, США).
- * Загострення проблеми регіональних конфліктів.
- * Необхідність вирішення гострих соціально-економічних проблем (демографічної; перенаселеності міст і окремих територій; невиліковні хвороби – серцево-судинні, онкологічні, СНІД, наркоманія; тероризм тощо).

Наука допомагає усвідомити ці проблеми і знайти засоби для їх вирішення.

Розвиток образотворчого мистецтва, театру, кіно, архітектури, музики у другій половині ХХ ст.

Образотворче мистецтво

- * У повоєнний період відроджуються напрями і стилі, що сформувалися у довоєнні часи.
- * Основні течії у повоєнному мистецтві: **соціальний реалізм** та **модернізм (абстракціонізм)**.
- * Мистецтво соціального реалізму проявилось у двох напрямках: неореалізм (демократичні країни) і соціалістичний реалізм (соціалістичні країни).
- * Засновник неореалізму – італійський художник Р. Гуттузо, засновник газети «Реалізм» (твори «Заняття покинутих земель батраками Сицилії»; «Битва біля міста Амміральо»); представники А. Фужерон, Б. Тасліцький (Франція); М. Ірі та М. Поамо (Японія); П. Хогарт (Великобританія), Е. Уайет (США) та ін.
- * Соціалістичний реалізм у повоєнний період представлений творами Д. Налбандяна, В. Лопухова та ін. У 60 – 80-ті роки з'являється нове покоління художників: М. Савицький, І. Глазунов, О. Шілов та ін. Як течія розвився у боротьбі з іншими напрямками, що тлумачились як реакційні.
- * Переважаючим стилем західного мистецтва у повоєнний період стає **модернізм** і його течія – **абстракціонізм**. Головне для нього – духовний стан митця, а його символи – кольори, лінії, форми. Його течії:
  - у 50-ті роки виник **абстрактний експресіонізм** (Дж. Поллак, США), що засвоював нові прийоми і засоби творчості;
  - у 50 – 60-ті роки набуває поширення **сюрреалізм** (С. Далі, Іспанія – США);
  - Наприкінці 50-х – на початку 60-х років на зміну сюрреалізму приходить «поп-арт» (мистецтво широкого вжитку), заснований на використанні побутових речей у несподіваних комбінаціях;
  - виникли **кінетичне** (його твори рухались) та **світлове** мистецтво;
  - в останній чверті століття виникло **концептуальне** (від англ. conception – поняття, ідея, задум) мистецтво, покликане продемонструвати певну ідею за допомогою найнесподіваніших засобів. Твори викликали непорозуміння глядачів, відбулося повернення до більш реалістичного зображення світу.

Скульптура

- * Поряд з абстракціонізмом панує неореалізм, намагання використати традиції мистецтва Африки і аборигенів Америки (Л. Мур, Великобританія).

Театр

- * Розвиток театру в західних країнах наштовхувався на труднощі (відсутність державного фінансування, контрактна система залучення акторів тощо).
- * Залежність театру демократичних країн від смаків глядачів вела до його комерціалізації, відкидання традицій і раціональної поведінки людей. Виникнення і розвиток «театру абсурду» (Франція), де ставилися п'єси А. Камю, Е. Іонеско, С. Беккета та ін.
- * Дедалі більше театр у західному суспільстві не витримував конкуренцію з кінематографом і телебаченням.
- * У 70-ті роки відбувається підйом радянського театрального мистецтва; особливо популярними були московські театри: Великий театр; театр драми і комедії на Таганці; театр ім. Ленінського комсомолу, театр «Сучасник», театр ім. Є. Вахтангова та ін.

Кіно

- * У другій половині ХХ ст. кіно стає найпоширенішим у світі видом мистецтва.
- * У західному кіномистецтві утвердився неореалізм; його представники: Р. Росселіні (фільм «Рим – відкрите місто»); Ф. Фелліні («Шлях», «Ночі Кабірії»); Л. Вісконті («Почуття», «Рокко та його брати»).
- * Лідерами у кіновиробництві стають США; американське кіномистецтво зазнало впливу неореалізму, зокрема у творчості режисерів С. Кубріка, С. Крамера та ін.
- * Розвивалися національні традиції кіномистецтва у Франції, Великобританії, Японії, Індії, країнах Латинської Америки.
- * Розвиток кіномистецтва в СРСР і соціалістичних країнах наштовхувався на перешкоди ідеологічного характеру. Але і в цих умовах фільми видатних режисерів Г. Чухрая, М. Калатозова, М. Хуциєва, С. Бондарчука, С. Ростоцького, С. Герасимова, Г. Данелія та ін. набули світового визнання.
- * З середини 70-х років набули розповсюдження телевізійні (в тому числі багатосерійні) фільми.

Архітектура

- * Розвиток архітектури визначався посиленою урбанізацією і використанням залізобетонних конструкцій.
- * Спостерігалось нове тлумачення функціоналізму: архітектурна форма повинна визначатися практичним призначенням споруди.
- * У творах видатних архітекторів ХХ ст. Ш. Ле Корбюзьє (Франція), Х. Мейєра (Англія), П. Ауді (Нідерланди), Л. Міс ван дер Роє (США) втілювалися принципи функціоналізму.
- * Функціоналізм доповнювався місцевими традиціями у Л. Кости і О. Німейри (Бразилія), К. Танге (Японія) та ін.

Музика

- * У музиці відбувся більш чіткий, ніж в інших видах мистецтва, поділ на «елітарну» і «масову».
- * В елітарній музиці набув розвитку «неокласицизм», відданий високим ідеалам минулого, гуманізму (І. Стравінський та ін.); оперно-балетні твори (Д. Кабалевський, С. Прокоф'єв, А. Хачатурян та ін.); електронна музика, що переробляла звуки природи (А. Шнітке, С. Губайдуліна, С. Денисов та ін.).
- * Набули розвитку джаз і мюзикл; представники – О. Лундстрем, К. Орбелян (СРСР), Л. Бернстайн, Ф. Лоу (США) та ін.
- * Стрижнем «масової» музики з 50-х років стає рок (від англ. rock – хитатися, трястися) – музика, що виконувалась на електронних інструментах (Б. Хейлі, 1954 р.).
- * Розповсюдилась поп-музика (від англ. pop music, popular music – популярна, загальнодоступна музика), що сильно індивідуалізується в окремих групах («Бітлз», «Роллінг стоунз»).
- * У 70-ті роки розповсюджується музика «панк», або «метал», з використанням світлових ефектів.
- * У 80 – 90-ті роки поп-музика перетворюється на значну галузь «індустрії розваг».

*Розвиток фізкультури і спорту у другій половині XX ст.**Розвиток фізкультури*

- * Подальший розвиток фізичної культури, перетворення її на складову частину способу життя у розвинутих країнах.
- * У розвинутих країнах фізкультура і спорт набули державної підтримки.
- * Введення фізичної культури у систему освіти.
- * Розвиток оздоровчої фізкультури, охоплення нею всіх верств населення, в тому числі людей похилого віку.
- * Розвивались матеріально-технічна та науково-методична база фізкультурної та спортивної роботи.
- * Підвищувалась роль фізкультури і спорту в оздоровленні людей, підвищенні їх працездатності і довголіття.

Олімпійський рух

- * Перетворюється на засіб єднання народів незалежно від расової, національної, політичної приналежності.
- * Олімпійські ігри відновлені у 1948 р. (XIV Олімпіада у Лондоні).
- * У повоєнні роки відбулись XIV – XXVII Олімпіади (Лондон, 1948 р.; Хельсінкі, 1952 р.; Мельбурн, 1956 р.; Рим, 1960 р.; Токіо, 1964 р.; Мехіко, 1968 р.; Мюнхен, 1972 р.; Монреаль, 1976 р.; Москва, 1980 р.; Лос-Анджелес, 1984 р.; Сеул, 1988 р.; Барселона, 1992 р.; Атланта, 1996 р.; Сідней, 2000 р.). Лідерами олімпіад були команди СРСР, США, НДР і ФРН; у 80-ті роки до них наблизився Китай.
- * Проблемами олімпійського руху у повоєнні часи стає політизація, професіоналізація спорту, його комерціалізація, втрата моральних засад, допінг-проблема тощо.

Нові організаційні форми спортивної діяльності

- * Проведення континентальних ігор (Європейських, Панамериканських, Африканських, Азіатських).
- * Проведення регіональних ігор (Середземноморських, Центральноамериканських, Панарабських).
- * З 1960 р. проводяться міжнародні студентські спортивні змагання – універсіади – під проводом Міжнародної федерації університетського спорту.
- * Розвиток фізкультури і спорту у сучасному світі стримується низьким рівнем економічного розвитку численних регіонів Землі; причинами культурного характеру (останнім місцем спорту у шкалі цінностей; нерівноправністю жінки у культурі ісламу тощо).

ОСНОВНІ ПОДІЇ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ (1939 – 2000 рр.)

1939 р.	* Почалася Друга світова війна.
1941 р.	* Німеччина захопила всю континентальну Європу. * Почалася Велика Вітчизняна війна. * У Другу світову війну вступили США. * Почала складатися антифашистська коаліція.
1942 р.	* Німецько-фашистська армія зазнала ряд великих поразок (Сталінградська битва; битва за Єгипет).
1943 р.	* Німецько-фашистська армія зазнала поразки в Курській битві, Сицилійській операції, відступила з Північної Африки, припинила наступальні операції на Атлантичному і Тихому океанах. * Відбулась Тегеранська конференція. * Капітулювала Італія.
1944 р.	* Червона Армія звільнила територію СРСР від німецько-фашистських загарбників і почала бойові дії в Східній Європі; створила плацдарм для наступу на Берлін. * В Європі відкрито другий фронт. Почалося звільнення Західної Європи. * Румунія, Болгарія оголосили війну Німеччині. * Фінляндія підписала перемир'я.
1945 р.	* Завершилися Велика Вітчизняна і Друга світова війни. * Відбулися Кримська, Потсдамська конференції. * Створена ООН. * Введена чотиристороння окупація Німеччини. * Починається процес деколонізації. * Східна і Центральна Європа стали зоною впливу СРСР.
1946 р.	* Почалася «холодна війна».
1947 р.	* Підписані Паризькі мирні договори.
1948 р.	* Прийнятий план Маршалла. * Виникла «близькосхідна проблема».
1949 р.	* Створено блок НАТО. * Створений СЕВ. * Стався розкол Німеччини на ФРН і НДР. * Завершилася громадянська війна в Китаї. Створена КНР. * Врегульований індо-пакистанський конфлікт.

	<ul style="list-style-type: none"> * Створені республіка Індія і держава Пакистан. * Формується Рух прихильників миру.
1950 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Почалася війна в Кореї.
1951 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулася міжнародна конференція у Сан-Франциско.
1954 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулася Женевська конференція. * Створений блок СЕАТО.
1955 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Створено Варшавський Договір. * Створений СЕНТО.
1956 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Почався відхід від політики «холодної війни». * У СРСР проголошений курс на лібералізацію суспільного життя. * Відбулися революційні події в Угорщині.
1957 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Створений Європейський Економічний Союз (ЄЕС). * Почалося освоєння космічного простору. Запущений перший у світі штучний супутник Землі (СРСР).
1958 р.	<ul style="list-style-type: none"> * У Франції здійснюється курс президента Ш. де Голля («голлізм»).
1959 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулася революція на Кубі.
1960 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Почалася прискорена деколонізація Африки («Рік Африки»).
1961 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Створено Рух неприєднання. * Відбулася Берлінська криза.
1962 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Сталася Карібська криза.
1963 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Підписаний договір про заборону ядерних випробувань у трьох сферах.
1965 р.	<ul style="list-style-type: none"> * США починають широкомасштабну війну у В'єтнамі.
1968 р.	<ul style="list-style-type: none"> * У Чехословаччині відбулися революційні події («Празька весна»). * У Франції відбулися масові виступи проти політики уряду.
1969 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулася висадка людей на поверхню Місяця (астронавти США).
1972 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Підписаний договір ФРН і НДР.
1973 р.	<ul style="list-style-type: none"> * У Парижі підписана угода про припинення війни у В'єтнамі.
1975 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Закінчила роботу Нарада по безпеці і співробітництву в Європі. Підписаний Заключний акт.
1979 р.	<ul style="list-style-type: none"> * СРСР ввів війська на територію Афганістану. * Зірвана політика «розрядки». * У Великобританії почав здійснюватися курс М. Тетчер («тетчеризм»). * Відбулася ісламська революція в Ірані.
1980 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Завершилася деколонізація Латинської Америки.
1985 р.	<ul style="list-style-type: none"> * В СРСР почала проводитися політика «перебудови».
1986 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулася аварія на Чорнобильській АЕС.

Новітній період, 1939 – 2000 рр.

1989 р.	<ul style="list-style-type: none"> * СРСР вивів війська з Афганістану. * У країнах Східної і Центральної Європи почався процес мирної ліквідації комуністичних режимів.
1990 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Відбулося об'єднання Німеччини. * Всі країни Африки стали незалежними державами.
1991 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Розпущено Варшавський Договір. * Розпався СРСР. Утворено СНД.
1992 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Почалася громадянська війна в Югославії.
1993 р.	<ul style="list-style-type: none"> * На території Чехословаччини утворені дві нових держави – Чехія і Словаччина.
1999 р.	<ul style="list-style-type: none"> * В Югославії відбулася політична криза, НАТО застосувало військову силу для її врегулювання.
2000 р.	<ul style="list-style-type: none"> * Почала формуватися глобальна світова система.

10 клас

Вступ.....	4
Тема 1. Перша світова війна (1914 — 1918 рр.).....	5
Тема 2. Облаштування повоєнного світу.....	13
Тема 3. Суспільно-політичні рухи.....	19
Тема 4. Індустріальні країни Європи та Америки.....	21
Сполучені Штати Америки.....	21
Великобританія.....	23
Франція.....	25
Німеччина.....	26
Італія.....	29
Іспанія.....	31
Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи.....	37
Польща (1918 – 1939 рр.).....	38
Чехословаччина (1918 – 1939 рр.).....	40
Угорщина (1918 – 1939 рр.).....	41
Румунія (1918 – 1939 рр.).....	42
Болгарія (1918 – 1939 рр.).....	43
Югославія (1918 – 1939 рр.).....	44
Росія – СРСР (1917 – 1939 рр.).....	45
СРСР перед Другою світовою війною.....	48
Тема 6. Країни Азії, Африки та Латинської Америки.....	49
Японія.....	49
Китай.....	50
Індія.....	50
Індонезія.....	51
Індокитай.....	51
Афганістан.....	53
Іран.....	53
Туреччина.....	54
Країни Африки.....	55
Країни Латинської Америки.....	56
Тема 7. Розвиток культури.....	57
Тема 8. Міжнародні відносини.....	61
Основні події всесвітньої історії (1914 – 1 вересня 1939 рр.).....	63

11 клас

Тема 1. Друга світова війна (1939 – 1945 рр.)	66
Тема 2. США і Канада	79
Тема 3. Країни Західної Європи	85
Великобританія	85
Франція	86
Німеччина	89
Італія	93
Тема 4. Союз Радянських Соціалістичних Республік. Відроджені і нові незалежні держави	95
Тема 5. Країни Центральної та Східної Європи	104
Польща	104
Чехословаччина	106
Угорщина	108
Болгарія	110
Румунія	112
Югославія	114
Тема 6. Країни Азії і Африки. Національно-визвольний рух і крах колоніалізму	118
Японія	120
Китай	123
Індія	125
Країни Південно-Східної Азії	127
Країни Близького та Середнього Сходу в 1945-ому – 90-х роках	130
Країни Африки	134
Тема 7. Країни Латинської Америки	136
Тема 8. Міжнародні відносини	138
Тема 9. Культура зарубіжних країн у другій половині XX ст.	142
Основні події всесвітньої історії (1939 – 2000 рр.)	148